

Предраг Павлићевић

КОНТРАТЕРОРИЗАМ

ПРАКТИКУМ ИЗ ПРЕДМЕТА СТРАТЕГИЈЕ ПРОТИВРАДИКАЛИЗАЦИЈЕ И
КОНТРАТЕРОРИЗМА

Београд, 2025.

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУМУ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ БЕЗБЕДНОСТ

Предраг Павлићевић

КОНТРАТЕРОРИЗАМ:

Практикум из предмета Стратегије противрадикализације и
контратероризма

Прво издање

Београд, 2025.

КОНТРАТЕРОРИЗАМ: Практикум из предмета Стратегије противрадикализације и контратероризма

Аутор:

Проф. др Предраг Павлићевић

Рецензенти:

Проф. др Миодраг Лемајић

Проф. др Зоран Малбашић

Издавач:

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ

Београд, Данијелова 32

www.singidunum.ac.rs

За издавача:

Проф. др Милован Станишић

Припрема за штампу:

Милош Вишњић

Дизајн корица:

Александар Михајловић, МА

Година издања:

2025.

Тираж:

10

Штампа:

Универзитет Сингидунум, Београд

ISBN: 978-86-7912-837-9

Информација о ауторским правима и лиценци:

Насловна илустрација базирана на фотографији PI2G_2F аутора Domenjod, оригинално објављеној на Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PI2G_2F.jpg), лиценцираној под CC BY-SA 4.0. Фотографија је обрађена – уклоњена је позадина и прилагођене су боје. У складу са лиценцом, насловна илустрација подлеже истим условима и може се делити и прилагођавати под CC BY-SA 4.0.

Copyright:

© 2025. Univerzitet Singidunum

Izdavač zadržava sva prava.

Reprodukcija pojedinih delova ili celine ove publikacije nije dozvoljena.

Садржај

Уводна напомена аутора	1
I ДЕО	
I Терминолошки оквири борбе против тероризма и појам контратероризма	7
1. Извори на енглеском језику	7
2. Антитероризам и противтероризам (контратероризам)	11
3. Извори на српском језику	18
II ДЕО	
II Анализа ризика од тероризма	35
1. Дефиниција безбедносног ризика	35
1.1. Концепти ризика	38
1.2. Анализа и процена ризика од тероризма	43
1.3. Рационалност терористичких активности, контратероризам и анализа ризика од тероризма (модели и аналитички алати)	45
1.4. Перцепција ризика	50
2. Концепт (анализе) ризика и значај перцепције	51
<i>Препорука допунске литературе: Перцепција ризика од тероризма</i>	53
III ДЕО	
III Тероризам усамљених починиоца	59
1. Истраживачка поља тероризма усамљених актера и контратероризам	59
1.1. Геополитичка перспектива – истраживачких поља тероризма усамљених актера и контратероризам	63
1.2. Терористи усамљени актери: разноврсни аспекти	68
2. Значај и комплексност нарастајућег безбедносног проблема	70
3. Проблем профила	75
4. Индикатори и фактори ризика	80
5. Закључне напомене	83
<i>Препоручена литература: Профил терориста усамљених актера</i>	88
<i>Препоручена литература: Индикатори тероризма самосталних починилаца</i>	88
<i>Препоручена литература: Процена ризика од тероризма усамљених починиоца</i>	90

IV ДЕО

IV Процена ризика радикализације у затворима, стратегије и мере дерадикализације	95
1. Радикализација у затвору, процена ризика и неки модели одговора	95
1.1. Узроци радикализације и рефлексije на затворски систем	96
1.2. Терористи у затвору: безбедносни изазови	99
1.3. Процена ризика радикализације у затвору	102
1.4. Одговори на изазове радикализације у затвору: теоријски осврт	108
1.5. Режији у затвору	113
1.6. Процена успешности мера дерадикализације	115
1.7. Ризик радикализације у затворима: неки правни оквири и алати против радикализације у ЕУ	118
2. Процена ризика од радикализације: алати и методе	121
3. Режији и мере против радикализације у затворима	130

V ДЕО

V Анализа и процена контратерористичких политика, стратегија и пракси	139
1. Стратегије контратероризма – неки модалитети вредновања	139
2. Елементи од значаја за вредновање КТ стратегија и политика	141
3. Етички аспект	147
4. Назнаке о мерама органа ЕУ усмерене на праћење развоја, резултата спровођења и ефикасности дефинисане КТ политике	151
5. Неки модели анализе КТ политике у оквиру ЕУ	153
6. Модел анализе концепта контратероризма	163

УВОДНА НАПОМЕНА АУРОРА

Практикум је почетни алат, основ за студије тематике контратероризма дефинисане у оквиру силабуса предмета *Стратегије противрадикализације* и контратероризма, на мастер академским студијама Универзитета Сингидунум.

Тематске области у Практикуму систематизоване су у пет поглавља, изабране су према критеријуму значаја, актуелности, и на основу оцене да исте нису детаљније обрађене у домаћим научним монографијама. Практикум, наиме, садржи изводе из селектираних научних радова аутора овог Практикума који најдиректније обрађују тематске – наставне јединице. Текстом је притом обрађен изузетно велики број научних извора који се тичу предметне области контратероризма, директно је или индиректно на њих скренута пажња. Уз то су придодати спискови селектираних извора за поједине наставне теме, или истраживачке проблеме.

Практикум продубљује поједине теоријске оквири тематике тероризма и контратероризма са којима су студенти упознати на основним студијама, упознаје студенте са све уочљивијим и значајнијим проблемом феномена тероризма усамљених починиоца, научним основама анализе ризика од тероризма, научним и стручним (практичним) алатима процене ризика радикализације, стратегијама и мерама дерадикализације у затворима, и на крају, неким модалитетима евалуације контратерористичких стратегија и мера. Обрађене су кључне тематске јединице које нису обухваћене основном литературом одређеном силабусом предмета.

Ерго, аутор оцењује да Практикум обухвата, третира или бар тангира изузетно велики број предметних и проблемских целина, и димензија контратероризма.

Са друге стране, ради поштовања принципа академске честитости, аутор напомиње, поједине наставне јединице су захваћене (обрађене) са различитим (до ниским) нивоом детаљности (теоријски модели тумачења феномена тероризма; геополитичка перспектива и дискурс о тероризму; улога обавештајног сектора у контратероризму; рацио тероризма), али су и оне захваћене текстом Практикума у оквиру различитих предметних и проблемских перспектива. Аутор је притом оценио да би нешта ближе а опет сажета обрада појединих тема недозвољиво спустила ниво њихове научне обраде, а да би, са друге стране, детаљно разматрање знатно превазишло оквири и функцију овог Практикума. Уз то, развој науке ће увек претећи сваки Практикум.

Аутор је свестан да постоји простор за усавршавање садржаја Практикума, што ће бити сасвим превладано издавањем ауторове научне монографије која је у изради, са радним називом „Контратероризам: Рацио терориста, анализа ризика, и стратегије супротстављања претњи насилног екстремизма и тероризма“ – која ће, аутор се нада, бити потпун одговор на захтеве које поставља комплексност овог предмета, и критеријуми Универзитета Сингидунум.

У Београду,
Фебруар 2025.

Аутор
др Предраг Павлићевић, ванр. проф.

І ДЕО

ТЕРМИНОЛОШКИ ОКВИРИ БОРБЕ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА И ПОЈАМ КОНТРАТЕРОРИЗМА

I ТЕРМИНОЛОШКИ ОКВИРИ БОРБЕ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА И ПОЈАМ КОНТРАТЕРОРИЗМА¹

1. ИЗВОРИ НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У научном дискурсу и изворима права на енглеском језику – понекад у специфичним контекстима, или за означавање концепта или стратегије – оперише се следећим терминима (синтагмама) који се тичу супротстављања тероризму:

- *to suppress* – угушити, савладати (побуну), забранити, сузбити; енглески синоними су²: *to crush* – сломити, угушити (отпор) уништавати, рушити, разорити, *to restrain (a person)* – обуставити, зауставити, сузбити и *to subdue* – савладати, подчинити, обуздати, угушити, ублажити. Подједнако: *suppression of terrorism* – угушење, потискивање, сузбијање тероризма. Тако је, у циљу омогућавања изручења особа која су починила кривична дела у вези са тероризмом, 27 јануара 1977. донешена *Европска конвенција о сузбијању тероризма (European Convention on Suppression of Terrorism)*. Потом је Савет Европе 15 маја 2003. донео Протокол о изменама Европске конвенције о сузбијању тероризма (*Protocol Amending the European Convention on Suppression of Terrorism*) којим је проширен број „деполитизованих“ акција које се односе на дефиницију тероризма, а где се у Члану 1 делима тероризма одређују дела обухваћена мултилатералним уговором потписаним у Њујорку 9. децембра 1999. године, односно у *International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (A/RES/54/109)*³. Ерго, *repression* често срећемо у међународним правним актима који се односе на материју борбе против тероризма, директно (у називима) или посредно⁴;

1 **Извод из научног чланка:** Павлићевић П. (2016). Терминолошки и појмовни комплекс супротстављања тероризму, *Национална безбедност*, Година 3, Број 4/2016, стр. 25-59. **Види такође:** Pavličević, P. (2014). Taksonomije koncepata borbe protiv terorizma. *Crimen - časopis za krivične nauke*, (2), 212-230.

2 Према: English Dictionary, concise edition, Webster's Reference Library, Geddes Grosset, Glasgow, 2011, p. 330.

3 Види: "The Nature of Terrorism: Defining Terrorism within EU", *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Work package 3, 28 June 2007, Internet.

4 Види такође: Derenčinović Davor, "Novi antiterorizam na razmeđu depolitizacije i dejuridizacije", *Zbornik Pravnog fakuteta u Zagrebu*, sv. 52, br. 3-4, 2002, str. 552-553, Internet.

- *to deter* – застрашити, одвратити [*to discourage or prevent (from acting)*⁵]; *deterrence* – застрашивање; *detering terrorism* – одвраћање од тероризма, обесхрабтивање тероризма⁶;
- *defence against terrorism* – одбрана од тероризма;
- *countering terrorism* – супротстављање тероризму;
- *to counteract* – супротставити, спречити, неутралисати;
- *to confront* – сукобити се, суочити се, супротставити се (као и *confronting terrorism* – суочавање, супротстављање тероризму);
- *truggle against terrorism* – битка против тероризма;
- *war on terrorism (terror)*⁷;
- *fight/fighting against terrorism* – борба против тероризма.

Део овог дискурса је примедба Дмитри Трењина (Дмитрий Тренин): „Сам израз ‘борба са тероризмом’, је некоректан. Тероризам је само модел, тактика а не политички програм или идеологија. Могу

5 English Dictionary, op. cit., p. 89.

6 Према http://www.monterey.army.mil/DPTMS/at_definitions.html (21.06.2014.) *deterrence* се одређује као „Одвраћање: спречавање деловања страхом од последица. Одвраћање је стање ума изазвано постојањем кредибилне претње неприхvatљивог противделовања“.

7 Stepanova Ekaterina, *Anti-terrorism and Peace-building During and After Conflict*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, June 2003, Internet, p. 12: „Могу се формулисати два радикално супротстављена концептуална и практична приступа о улози војних операција, снага и инструмената у борби против тероризма. Једна крајност би била да се контратероризам (*counter-terrorism*, нап. прев.) споји са ратом против тероризма. Док други такође може обухватити употребу разноврсних дипломатских, обавештајних, финансијских и алата за спровођење закона (хапшење осумњичених, повећану безбедност на кључним локацијама и граничне контроле, сузбијање канала и извора финансирања терористичких активности, и тако даље), он се ослања на употребу војне силе као свој примарни инструмент. Овај приступ има тенденцију да буде вођен случајем, реактиван је и краткорочан по природи, а нити је посебно скројен за контратерористичке потребе нити посебно ефикасан у њиховом испуњавању – да не помињемо његове помешане политичке, безбедносне и друштвено-економске ефекте на разноврсне сукобе и пост-конфликтне околности широм света. До сада, претерано ослањање на употребу силе нити је учинило добро за глобални рат против тероризма који предводе Сједињене Државе, нити је помогло да се сузбије терористичко насиље генерисано израелско-палестинским сукобом или конфронтације у Кашмиру и Чеченији. Друга крајност би била да се *ab initio* доводи у питање корисност примене војне силе у подршци циљевима контратероризма и тврдити да не постоји улога коју војска игра у контратерористичким операцијама. У стварности, сукобом-генерисани тероризам је постао стандардни начин рада милитантних група отпора, и војни пораз може утицати на њихов учинак на више начина. У неким случајевима може изазвати милитантне групе да све више прибегну терористичким активностима (мада ово може такође бити знак њихове све веће маргинализације). У другим случајевима, организација може да претрпи такав одсудан војни ударац којим је његова способност да организује како нападе герилског-типа тако и терористичке нападе драстично смањена и потребно је доста времена да поново успостави своју оперативну способност. Све у свему, оружане снаге и снаге за специјалне операције посебно, свакако могу имати корисну улогу у подршци контратероризму, али војни алати нису најбоље прилагођени за одређене контратерористичке задатке и не би требало да преузму примарну улогу“.

се, и потребно је, уништавати терористи и предузимати мере за спречавање терористичких аката, али борити се против тактике као такве је бесмислено⁸. Међутим, тероризам је много комплекснији феномен којег није могуће једноставно свести на метод (тј. модел деловања, тактику). Тероризам је и средство, он увек има за основу политички циљ или идеологију која га легитимише код потенцијалне базе социјалне подршке – стога цитирана критичка примедба о борби против тероризма губи из вида да ова синтагма означава шири концепт – не значи само борити се против тактике, већ борити се (супротстављати се, сузбијати, спречавати) против свих димензија које покрива феномен тероризам (првенствено одређен као стратегија – не тактика). На тај начин схваћена „борба са тероризмом“ није „бесмислена“;

- *Contraterrorism*: „обухвата концепте антитероризма (*anti-terrorism*, нап. прев.) и противтероризма (*counter-terrorism*, нап. прев.) ради супротстављања терористичким претњама. Антитерористичке методе су одбрамбене мере употребљене за смањење рањивости или последица терористичког напада. Противтероризам обухвата офанзивне мере ради лишавања терориста способности за предузимање операција терора⁹;
- *combat (combating) terrorism* – борити се – под чиме се подразумевају активности усмерене да се смањи или ограничи, униште носиоци, или спречи негативан утицај тероризма¹⁰. Овај термин обухвата различите модалитете:

8 Дмитрий Тренин, *Международный терроризм как единое целое - это миф*, 05.04.2004., Интернет, стране нису означене.

9 Internet: <http://www.scs.org/node/273> (22.06.2014.).

10 Да назначимо поједина (врло битна) правна акта ЕУ која у називу садрже *combat (combating) terrorism*: Council Common Position on the application of specific measures to combat terrorism (2001/931/CFSP) of 27 December 2001; Framework Decision on Combating Terrorism, 13 June 2002 (2002/475/JHA), Council of the European Union; Council Decision on the Implementation of Specific Measures for Police and Judicial Cooperation to Combat Terrorism of 19 December 2002; Annex to the REPORT FROM THE COMMISSION based on Article 11 of the Council Framework Decision of 13 June 2002 on combating terrorism (COM(681) final), Commission of the European Communities, Brussels, 6.11.2007, SEC(2007) 1463, Commission Staff working document. Нормативни оквир контратероризма у ЕУ чине и акциони планови за борбу против тероризма, који су у више наврата употпуњени и ревидирани, садржавајући напомене везане за извршиоце мера, или јасне рокове и препоруке. Примера ради: EU Plan of Action on Combating Terrorism, Council of the European Union, doc. 10586/04, Brussels, 15 June 2004 (<http://www.statewatch.org/news/2004/jun/eu-com-plan-terr-final.pdf>, 21.07.2014.); EU Plan of Action on Combating Terrorism - Update, Council of the EU, doc. 16090/04, Brussels, 14 December 2004 (<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2016090%202004%20INIT>, 21.07.2014.); EU Plan of Action on Combating Terrorism – Update, doc. 9809/1/05 REV 1 ADD 1, Council of the EU, Brussels, 10 June 2005 (<http://www.statewatch.org/news/2005/jun/eu-terr-action-plan-10-jun05.pdf>, 21.07.2014.).

„**Антитероризам** (*Antiterrorism* – нап. прев.): одбрамбене мере употребљене да се смањи рањивост појединаца и имовине на терористичке акције, укључујући ограничен одговор и сузбијање од стране локалних војних снага.

Борба против тероризма (*Combating terrorism* – нап. прев.): акције, укључујући антитероризам (одбрамбене мере предузети да се смањи рањивост на терористичке акције) и контра-тероризам (офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, и одговори на тероризам), предузете да се супротстави целокупном спектру претњи од тероризма.

Противтероризам (*Counter-terrorism* – нап. прев.): офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, и одговори на тероризам.

Одвраћање...

Проактивне мере (*Proactive measures* – нап. прев.): у антитероризму, мере предузете у превентивној фази антитероризма дизајниране да се очврсну циљеви и открију акције *пре него* што до њих дође¹¹.

Док Смит (Andrew J. Smith) борбу против тероризма (*combating terrorism*) дели на две категорије, уводећи у „игру“ синтагму „*consequence management*“:

„Противтероризам (*Counterterrorism*, нап. прев.), како је дефинисан у Доктрини Сједињених Држава односи се на офанзивне мере које обично укључују ангажовање смртоносних снага директно усмерених на терористичке оперативне саставе... Антитероризам (*Antiterrorism*, нап. прев.) се односи на пасивне, односно дефанзивне мере које се предузимају да би се осујетио терористички напад. Те мере су веома различите и оне обухватају активности као што су: мере физичког обезбеђења, проналажење и уклањање подметнутих бомби, исказивање безбедносних могућности. Управљање последицама (*Consequence management*, нап. прев.) је термин који се појавио у Сједињеним Државама, у жаргону о тероризму, позних деведесетих година, а односи се на све мере које се предузимају, да се умање последице терористичких напада, посебно напада уз употребу хемијског, биолошког, и нуклеарног оружја и експлозива високе разорне моћи¹²;

- (*terror*) *prevention* – превенција, спречавање¹³.

11 Према: Интернет, http://www.monterey.army.mil/DPTMS/at_definitions.html (21.06.2014.). За термин одвраћање види фусноту 7 и део основе текста који се односи на *to deter / deterring terrorism*, а за који је везана ова фуснота.

12 Види шире: Andrew J. Smith, „Борба против тероризма Безбедност, vol. 45, бр. 3, стр. 476-486, Београд, 2003, прилог (превод оригинала: „Combating Terrorism“, *Military Review*, 1, 2002.).

13 На пример: Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (*The Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism*, adopted 16 May 2005).

2. АНТИТЕРОРИЗАМ И ПРОТИВТЕРОРИЗАМ (КОНТРАТЕРОРИЗАМ)

Назначили смо да се у текстовима на енглеском језику – укључујући политички дискурс, научне изворе и правна документа – оперише терминима антитероризам (*anti-terrorism* или *antiterrorism*) и противтероризам или контратероризам (*counter-terrorism* или *counterterrorism*) који су преузети у домаћем (научном) дискурсу.

Читамо да именица *counterterrorism* значи „тероризам у реакцији на или одмазди за неку претходну терористичку акцију“, да је порекло речи из периода 1965-70. година (*counter- + terrorism*), а да се термини *antiterrorism* и *counterterrorism* могу мешати¹⁴. Што је евидентно када прочитамо једну од дефиниција контратероризма: „[збирна именица] Политичке или војне активности дизајниране да се спречи или осујети тероризам: ‘он је специјализован за борбу против тероризма, спасавање таоца, и блиску борбу’ [као атрибут]: ‘елитна контратерористичка јединица војске’...“¹⁵.

Наставимо са основним одређењима:

- „антитероризам: (АТ) (JP 1-02) – одбрамбене мере употребљене да се смањи рањивост појединаца и имовине на терористичке акције, укључујући ограничен одговор и обуздавање од стране локалних војних снага... контратероризам: (СТ) (JP 1-02) – офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, и одговори на тероризам“¹⁶;

14 Интернет: *counterterrorism*. (n.d.). *Dictionary.com Unabridged*. Retrieved July 05, 2014, from Dictionary.com website: <http://dictionary.reference.com/browse/counterterrorism> (уз назнаку: На основу Random House Dictionary, © Random House, Inc. 2014.).

15 Интернет: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/counterterrorism> (21.06.2014.).

16 Интернет: <http://www.terrorism-research.com/glossary/> (21.06.2014.). Готово идентично читамо на <http://contraterrorismo.blogspot.com/> (05.07.2014.): „Антитероризам насупрот контратероризма (*Anti-terrorism versus counter-terrorism* – нап. прев.)... У војним контекстима, тероризам је тактика, не идеологија. Тероризам може бити тактика у рату између националних држава, у грађанском рату, или у побуни. Контратероризам се односи на офанзивне стратегије са циљем да се спречи једна од зараћених страна, у ширем сукобу, да успешно користи тактику тероризма. Дефиниција Америчке војске, компатибилна са дефиницијама које користе НАТО и многих других војски, јесте ‘Операције које укључују офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, предухитри, и одговори на тероризам’. Другим речима, контратероризам је скуп техника за лишавање противника употребе тактике засноване на тероризму, баш као што је *counter-air* скуп техника за лишавање противника употребе авиона. Антитероризам је одбрамбен, намерен да смањи шансе за напад употребом терористичких тактика на одређеним тачкама, или да се смањи изложеност могућих циљева таквим тактикама. ‘Одбрамбене мере које се користе да се смањи рањивост појединаца и имовине на терористичке акте, да укључе ограничен одговор и сузбијање од стране локалних војних и цивилних снага’... 11. ЈАНУАР 2012“.

- *Антитероризам* се одређује као:

„... технике, политике, и обука специјалне полиције која се бави терористима, нарочито оним који узимају таоце (Ologies & -isms. Copyright 2008 The Gale Group, Inc.)... Одбрамбене мере употребљене да се смањи рањивост појединаца и имовине од терористичких дела, укључујући ограничен одговор и сузбијање од стране локалних војних снага. Такође се назива АТ... (Dictionary of Military and Associated Terms. US Department of Defense 2005.)“¹⁷.

Дакле, именица антитероризам означава „политичке активности или мере дизајниране да се спречи или осујети тероризам“¹⁸, односно „стратегију и активности за неутрализовање тероризма“¹⁹. Док придев антитерористички (*antiterrorist*) означава „оно што се користи или је дизајнирано за борбу против тероризма: *антитерористичке тактике*“, односно „које се односи на мере, политике, или организације намењене за борбу против терористичких активности“²⁰, или „намењен за спречавање или неутрализовање тероризма; противтерор: *антитерористичке мере*“²¹.

Посебан проблемски оквир је антитерористичко законодавство²²;

- Контатероризам се једноставно одређује као „активности које имају за циљ да се спрече терористичке акције или да искорене терористичке

17 Интернет: <http://www.thefreedictionary.com/antiterrorism> (21.06.2014.).

18 Интернет: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/antiterrorism> (21.06.2014.).

19 Интернет: <http://www.answers.com/topic/antiterrorist> (21.06.2014.), према: Random House Word Menu © 2010 Write Brothers Inc. Word Menu is a registered trademark of the Estate of Stephen Glazier. Write Brothers Inc. Затим се, Ibidem, цитира већ наведено одређење са нешто промењеним референцама: US Defense Department Military Dictionary US Department of Defense Dictionary of Military and Associated Words, 2003.

20 Интернет, <http://dictionary.reference.com/browse/antiterrorism> (20.03.2016.). Или, <http://www.thefreedictionary.com/antiterrorism> (21.06.2014.): „**antiterrorist** *adj.* Intended to prevent or counteract terrorism; counterterror: *antiterrorist measures*“ тј. „**антитерористички** *прид.* Намењен за спречавање или борбу против тероризма; противтерор: антитерористичке мере“ (према The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition copyright ©2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2009. Published by Houghton Mifflin Company.).

21 Интернет: <http://www.answers.com/topic/antiterrorist> (21.06.2014.), према: American Heritage Dictionary The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition Copyright © 2007, 2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2009. Published by Houghton Mifflin Company. Идентично и на: <http://www.thefreedictionary.com/antiterrorism> (21.06.2014.).

22 Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-terrorism_legislation (11.09.2010.); „Антитерористичко законодавство обликују различите врсте закона донетих у циљу борбе против тероризма. Закони обично, ако не увек, прате специфичне самоубилачке нападе или атентате. Антите-рористичко законодавство обично укључује конкретне амандмане који омогућавају држави да заобиђе сопствене законе везане за борбу против терористичких злочина, на основу нужности. Због ове суспензије редовне процедуре, такви закони су понекад критиковани као вид *lois scélérates* који могу неправедно сузбити све врсте народних протеста. Критичари често тврде да антитерористичко законодавство угрожава демократију стварањем ванредног стања које омогућава ауторитарни стил владавине“.

групе²³, потом као „1. Управне, политичке и дипломатске) активности намењене да спрече терористичке акције или да се искорене терористичке групе“ (уз назнаку: прилог *counterterrorist*)²⁴. Читамо и да „**Counter-terrorism** (такође се пише **counterterrorism**) чине праксе, тактике, технике и стратегије које владе, војске, полицијске управе и корпорације усвајају како би се спречила, или као одговор на терористичке претње и/или дела, како реална тако и приписана²⁵. Или нешто комплексније:

- „Противтероризам (*counter-terrorism*, нап. прев.) је термин који се користи да опише технике и стратегије употребљене од стране влада или војних организација за борбу или спречавање терористичких дела. Начини борбе против тероризма су различити, али могу да укључују следеће: употребу војне силе против оних које су починили акте терора; не-штићење терориста у било којој земљи у којој они могу наставити да обављају своје активности; спречавање терориста да приступе финансијама; спречавање терориста да стварају мреже; прикупљање информација и унапређење полицијског рада на међународном и домаћем нивоу²⁶;

23 Интернет: *counterterrorism*. (n.d.). *Collins English Dictionary - Complete & Unabridged 10th Edition*. Retrieved July 05, 2014, from Dictionary.com website: <http://dictionary.reference.com/browse/counterterrorism>.

24 Интернет: <http://www.thefreedictionary.com/counterterrorism> (21.06.2014.), а према Collins English Dictionary – Complete and Unabridged © HarperCollins Publishers 1991, 1994, 1998, 2000, 2003.

25 Интернет: <http://en.wikipedia.org/wiki/Counter-terrorism> (22.06.2014.). Слично, <http://usforeignpolicy.about.com/od/defense/a/what-is-counterterrorism.htm> (20.03.2016.): „Најчешћа дефиниција *counterterrorism* (такође се пише *counter-terrorism*) на интернету су праксе, тактике, технике и стратегије које владе, војске, полицијске управе и корпорације усвајају као одговор на терористичке претње и/или акције, како реалне тако и импутиране. Који су циљеви контратероризма? Свака агенција Владе САД укључена у борбу против тероризма има циљ у рату против терора. Мисија ФБИ је да неутралише терористичке ћелије и оперативце овде у САД и да помогне демотирање терористичке мреже широм света. У САД, бројне агенције, укључујући ФБИ, ЦИА, Одељење за унутрашњу безбедност и Стејт департмент имају овлашћење за борбу против тероризма. Циљ Националног центра за борбу против тероризма је да интегрише и оркестрира огромне капацитете владе САД посвећене победи над несрећом међународног тероризма и смањењу претњи америчким интересима у земљи и иностранству. Како контратероризам функционише? Постоје два аспекта контратероризма. Први је да се грађанима повећа безбедност од терористичких претњи преко скрининга путника авио-саобраћаја, постављањем видео камера и детектора метала на јавним местима, насумичне патроле са псима за проналажење бомби, итд. Други је неутрализација терориста кроз хапшења, кривично гоњење, физичке ликвидације, препаде на терористичке објекте, војне акције, итд. Потпуна борба против тероризма (*counterterrorism* – нап. прев.) подразумева смањење претњи тако што се САД учини ‘тежом метом’ и активно ‘јури’ терористе. Ко одлучује о контратерористичкој политици у САД? Ефективна борба против тероризма је изазов за све агенције које су укључене. Бела кућа, Стејт департмент, ФБИ, ЦИА, Одељење за унутрашњу безбедност, Агенција за безбедност транспорта, Одељење за правосудје и државне/локалне власти могу сви бити укључени у програм контратероризма“.

26 Према, Интернет: <http://www.credoreference.com/entry/6475384> (11.09.2010.): JSCSC LIBRARY BIBLIOGRAPHY, Research Guide Series, Counter-Terrorism & the GWOT, October 2008, са напоменом да је прузето из: ‘War on terror’, in The Hutchinson unabridged encyclopedia including atlas.

- „1. **противтероризам** (*counterterrorism*, нап. прев.) – стратегија намењена да се спречи или супротстави тероризму дело тероризма, тероризам, терористичка акција – срачуната употреба насиља (или претња насиљем) против цивила у циљу постизања циљева који су политички или верски или идеолошки по природи; то се чини путем застрашивања или принуде или изазивања страха шема, стратегија – детаљан и систематичан план акције“²⁷;

- Користи се и термин *counterterror*, синонимно или (готово) у идентичном значењу: „прид. намењен да спречи или неутралише тероризам: *мере противтерора*; *оружје противтерора*. им. акција или стратегија намењена да се супротстави или се сузбије тероризам“²⁸. Наиме, у речницима се поред речи *counterterror* дају одређења речи *counterterrorism*: „(DOD) Офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, и одговори на тероризам. Такође се назива СТ. Погледајте такође анттероризам; борба против тероризма; тероризам“²⁹; „им. офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, и одговори на тероризам“³⁰.

Напоменимо, НАТО војни концепта за одбрану од тероризма садржи, између осталог, поставку:

„... • Постоје четири улоге војних операција НАТО-а у одбрани од тероризма: анти-тероризам (дефанзивне/пасивне мере), менаџмент последица, противтероризам (напад/активне мере), и војна сарадња“³¹.

27 Интернет: <http://www.thefreedictionary.com/counterterrorism> (21.06.2014.), према: Thesaurus, Based on WordNet 3.0, Farlex clipart collection. © 2003-2012 Princeton University, Farlex Inc.

28 Интернет: <http://www.thefreedictionary.com/counterterrorism> (21.06.2014.), уз назнаку: The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition copyright ©2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2009. Published by Houghton Mifflin Company. Идентична одређења су: Counterterror. (n.d.). *The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition*. Retrieved July 05, 2014, from Answers.com Web site: <http://www.answers.com/topic/counterterror>.

29 Counterterror. (n.d.). Military and Associated Words. Retrieved July 05, 2014, from Answers.com Web site: <http://www.answers.com/topic/counterterror>. Готово идентично се одређује *counterterrorism* на <http://www.thefreedictionary.com/counterterrorism> (21.06.2014.): „Операције које укључују офанзивне мере предузете да се спречи, одврати, предухитри, и одговори на тероризам. Такође се назива СТ. Погледајте такође *antiterrorism*; *combating terrorism*; *terrorism*“ (према: Dictionary of Military and Associated Terms. US Department of Defense 2005).

30 Counterterror. (n.d.). *The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military*. Retrieved July 05, 2014, from Answers.com Web site: <http://www.answers.com/topic/counterterror>.

31 *NATO and the fight against terrorism*, NATO Briefing - March 2005, Internet, p. 5. Цитирамо и у оригиналу: „... There are four roles for NATO's military operations for defence against terrorism: *anti-terrorism (defensive/passive measures)*, *consequence management*, *counterterrorism (offensive/active measures)*, and *military cooperation*“.

Харви Кушнер (Kushner W. Harvey)³² пише да се термин *counterterrorism* односи на „упошљавање људи и ресурса да се спрече, дезорганизују или униште капацитети терориста и њихове мреже подршке. Суштински, представља офанзиван приступ претњама, на супрот дефанзивном, који укључује дипломатију, обавештајне операције, законску присилу, војне операције и контратерористички тренинг“, и обухвата и активности које се односе на борбу против тероризма на подручју државе (САД)³³. Како је дипломатија „уметност убеђивања других да раде ствари које служе обостраним интересима“ Кушнер истиче да „употреба дипломатије обухвата досезање међународног консензуса како руковати питањима од безбедности ваздухопловства преко етикетирања експлозива до наметања санкција државама спонзорима“, и што је најважније, развој и имплементацију политичких одговора терористичким претњама. Закључујемо да термин антитероризам код Кушнера не фигурира као битан³⁴.

32 Види ближе: Kushner Harvey W., *Encyclopedia of Terrorism*, copyright Sage Publications, International Educational and Professional Publisher - Thousand Oaks (California), 2003, Интернет, pp. 98-102.

33 Ibidem, p. 99: „На домаћем плану, то је друга прича. Узајамно деловање савезних, државних и локалних званичника може бити подједнако компликовано и осетљиво као и свака операција спроведена у иностранству. Правилна координација између различитих агенција за спровођење закона може да игра кључну улогу у грађењу случаја против тероризма. Представници закона широм Сједињених Држава често се жале да савезни званичници, а посебно ФБИ, раде у вакууму, игноришу локалне полиције и одбијају да прослеђују информације... Проналажење и хапшење терориста изван Сједињених Држава је значајан подухват. То захтева дозволу од страних влада и координацију између различитих агенција“. У одредници *Federal Bureau of Investigation*, Ibidem, pp. 133-134: „Контратерористички програми ФБИ били су централизовани 1996. године као нови *Counterterrorism Center*. ФБИ је идентификовала употребу оружја за масовно уништење и сајбертероризам као нове претње... У октобру 2001. године, агенција је саставила списак 'најтраженијих терориста', која је одвојена од традиционалне листе '10 најтраженијих бегунаца'... Председник Реган је означио ФБИ као водећу агенцију за сузбијање тероризма у Сједињеним Државама. Године 1984. и 1986. Конгрес је усвојио закон према којем ФБИ има савезна овлашћења у иностранству у случајевима када је убијен амерички држављанин, злостављан, узет за таоца или су нападнути одређени интереси САД. Председник Бил Клинтон је потписао *Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act* (Закон о антитероризму и смртној казни); овим законом проширена су истражна овлашћења ФБИ и омогућена лакша депортација осумњичених терориста. Председник Џорџ Буш потписао је октобра 2001. *U.S.A. Patriot Act*; овим законом одобрено је издвајање више финансијских средстава за ФБИ, побољшање могућности за надзор и агенцијама је дозвољен приступ информацијама велике пороте. Додатно су 2002. проширена овлашћења ФБИ и Агенција добија већу заштиту у надгледању јавних простора и Интернета“.

34 Налазимо га, рецимо, када разматра важност обуке као контратерористичког ресурса и помиње Програм обуке за пружање помоћи у борби против тероризма (*Anti-Terrorism Assistance Training Program*), Ibidem, p. 101: „Након бомбардовања амбасаде САД у Бејруту 1983. и 1984. године, амерички Конгрес је 1985. године донео Закон о безбедности дипломата (*Diplomatic Security Act*). Поред успостављања *Diplomatic Security Service* и обезбеђивања средстава за учвршћивање објеката САД у иностранство, законом је успостављен *Anti-Terrorism Assistance Training Program* (ATAP). ATAP обезбеђује проактивне капацитете који проширују активну снагу САД обуком стране полиције и страних високих владиних званичника, са вештинама да истражују и спрече тероризам. Полиција је обучена у области SWAT (специјално наоружање и тактика), вођења важнијих случајева, истрага после експлозије, као и кризног менаџмента. Мерење ефикасности таквих напора је тешко, али вреди напоменути очигледни напредак који је постигнут од дебакла Немаца 1972. године на Олимпијским играма“. Да будемо прецизни, термин антитероризам налазимо у Индексу, Ibidem, p. 486, само на: *Antiterrorism and Effective Death Penalty Act of 1996*, 86, 134; *Anti-Terrorism Assistance Training Program* (ATAP), 101.

Антитероризам, наиме, у изворима често означава дефинисање програмских оквира и циљева, давање правних и институционалних основа за деловање, формирање структура и уобличавање алата за супротстављање тероризму, ослоњено на институције, али и оно усмерено ван дате државе³⁵.

Карактеристична је, међутим, констатација:

„На крају, још један проблем дефинисања тиче се противтероризма (*counter-terrorism* – нап. аутора чланка) и унутрашње безбедности (*home-land security* – нап. аутора чланка). Ови термини су обично под општим кишобраном борбе против тероризма, са антитероризмом сматраним углавном одбрамбеним и ‘унутрашњој безбедности’ оријентисаним (нпр. обухватајући спровођење закона и судске мере, као и заштиту критичне инфраструктуре), док је противтероризам посматран као офанзиван (на пример, укључујући војне и друге ‘спољне’ мере). Међутим, транснационална природа савременог тероризма води до брисања разлике између одбране националних интереса у иностранству и ‘унутар’, на тај начин захтевајући нову концептуализацију противтероризма и унутрашње безбедности”³⁶.

Читамо такође: „У ствари, оно што разликује *counter-terrorism* у ужем смислу од других безбедносних задатака је да су централни циљеви увек *превенција, ремећење и предупредивање* терористичких активности, не *post hoc* кажњавање, принуда или одмазда”³⁷.

35 Anti-Terrorism Assistance Program [ATA] Law & Legal Definition, Internet, [http:// definitions.uslegal.com/a/anti-terrorism-assistance-program-ata/](http://definitions.uslegal.com/a/anti-terrorism-assistance-program-ata/) (21.06.2014.): „Програм помоћи за борбу против тероризма (ATA) је иницијатива Стејт Департмент-а осмишљена да побољша противтерористичке активности (*counterterrorism activities* – нап. прев.) владе. Она пружа антитерористичку обуку и опрему америчке владе агенцијама за спровођење закона партнерских земаља. Координатор за борбу против тероризма даје новчана средства и смернице АТА програму и одређује које земље су овлашћене да учествују у програму. Програм има за циљ да: а. негује сарадњу између службеника ангажованих у напорима борбе против тероризма америчких и партнерских земаља; б. обезбеди финансијска средства за напредну обуку и опрему за борбу против тероризма ради одржавање и увећања способности наших партнера да пронађу и ухапсе терористе; и ц. напредовати ка циљевима спољне политике САД кроз јачање билатералних односа. АТА обучава особље иностраних институција за спровођење закона да заштите државне границе, заштите критичну инфраструктуру, заштите национално вођство, реагују на и реше терористичке инциденте, истраже и кривично гоне одговорне за терористичке акте, одговоре на нападе оружјем за масовно уништење, руководе одговорима на злочине попут киднаповања ради откупнине, и одговоре на терористичке инциденте који резултирају масовним жртвама или смртним случајевима”.

36 Види нешто шире: Sinai Joshua, „How to Define Terrorism”, *Perspectives on Terrorism*, Volume II, Issue 4, February 2008, Internet.

37 Stepanova Ekaterina, *Anti-terrorism and Peace-building During and After Conflict*, p. 13. Слично, Ibidem, p. 16: „... оно што разликује противтероризам (*counter-terrorism* – нап. прев.) од других безбедносних функција је да су његови централни циљеви увек *превенција, ремећење и предупредивање* терористичких активности и мрежа. У том погледу је најочигледнија разлика између противтероризма и активности повезаним са ратним злочинима, које су ограничене на *истрагу, притвор и осуду* осумњичених ратних злочинаца по извршеном делу”.

У другом теоријском контексту срећемо познат прилаз:

„Наша процена успеха/неуспеха ће се фокусирати само на видљиве антитерористичке мере и видљиво присуство/одсуство терористичких акција. Ова разлика је важна, јер утиче на терминологију и приступ ове студије: ово је студија о *антитероризму*, не *противтероризму* (*anti-terrorism, not counter-terrorism* – нап. прев.). Противтероризам се може дефинисати као активне операције са намером да се спрече, неутралишу, или униште терористе и њихове организације – то су офанзивне мере. Антитероризам, насупрот томе, обухвата одбрамбене мере предузете на, примера ради, границама, лукама и аеродромима, дизајниране да се детектују и зауставе терористи (Hoffman & Morrison-Taw 2002: 25; Naftali 2005: xiii–xiv)... Неки аналитичари тврде да је тешко или чак непотребно правити разлику између дефанзивних и офанзивних мера. Обавештајни рад је често основа антитерористичких мера, чинећи тешко да се повуче линија између одбрамбених и офанзивних мера. Ипак, ја сам изабрао да се држим ове разлике“³⁸.

Употребу термина условили су и историјски разлози, односно, начин дефинисања претње од тероризма и модалитет одговора на њега:

„Насупрот томе, САД су одлучиле да не следе примере својих европских савезника, и нису основале посебну, сопствену елитну контратерористичку јединицу. Међутим, термини ‘противтероризам’ и ‘међународни тероризам’ (*‘counter-terrorism’ and ‘international terrorism’* – нап. прев.) ушли су у речник Вашингтона 1972 године, како је влада поставила своје прве групе за управљање проблемом. Стејт Департамент је основао две издвојене комисије да се баве тероризмом: једну да подстиче и координира међународну акцију против тероризма; другу за заштиту страних лица и имовине у САД. Осим тога, основао је *ad hoc* међуагенцијску групу за координацију обавештајних података у вези терористичких организација и њихових активности, и побољшање размене тих информација са другим владама. У међувремену, ЦИА је почела систематско извештавање о међународном тероризму. Агенција је брзо створила тим аналитичара средњег нивоа у Обавештајној дирекцији, да би сакупили оно што су могли о терористичким организацијама широм света (Naftali 2005: 55). Један од разлога зашто су САД управљале ситуацијом другачије могао би бити да су, у то време, тероризам видели пре свега као европски феномен, због честих терористичких напада извршених од стране ИРА, ЕТА, Црвених бригада, итд – све у Европи“³⁹. [...]

38 Andreas Selliaas, “From Internationalization of Terrorism to the Internationalization of Anti-terrorism: The Role of the Summer Olympic Games of Anti-terrorism”, Norwegian Institute of International Affairs, *NUPI paper* No. 693, 2005, Internet, p. 3.

39 Ibidem, p. 5.

3. ИЗВОРИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Термини на српском језику антиподни појмовном комплексу који означава тероризам, они који означавају активности на супротстављању (тероризму), сузбијању и спречавању (тероризма), односно антоними, термини који се користе као негација термина тероризам, јесу разноврсни: антитероризам, противтероризам, контратероризам⁴⁰.

Рецимо, Бориша Лечић у садржајном тексту под називом „Правне норме које регулишу *антитерористичке активности* у Немачкој“ разматра „правни оквир за супротстављање савременом транснационалном тероризму“ (курзив је аутора овог чланка) – при чему дискурс о поменутом оквиру покрива пакете закона који се односе на организацију и надлежности служби безбедности, њихову сарадњу (размену информација), промене у законској регулативи везане за пасоше, личне карте, приватна удружења, за добијање азила или заштиту виталних објеката и сектора (цивилно ваздухопловство, енергетика – сигурност снабдевања), нова решења која се односе на оперативне потенцијале, истражна овлашћења и тактике органа безбедности, укључујући и мере на спречавању финансирања терористичких активности итд⁴¹.

У једном од извора, при разматрању концепта борбе против самоубилачког тероризма излажу се мере, међу којима, поред осталих (оперативних, обавештајних, безбедносних, психолошких, политичких) региструјемо *противтерористичке*, а које: „обухватају превентивне нападе на организације које руководе самоубилачким нападима... усмерени на нарушавање њене способности да делује“, односно подразумевају: „војне операције како би се уништила инфраструктура групе, напоре који се улажу на пресецању финансирања организација и превентивне нападе који су намењени да се заробе или убију лидери терористичких организација... Циљ је да се

40 Примера ради, Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд, 2005, стр. 103-106; „... превентивне мере безбедности и заштите од тероризма (antiterrorism) и офанзивне мере спречавања и сузбијања деловања терориста (counterterrorism)“; „... тежиште противтерористичких активности се преноси у сферу обавештајне делатности. Наиме, проблематика спречавања и сузбијања тероризма временом задобија доминантно место у програмској оријентацији готово свих савремених обавештајних служби...“; „стварају се организационе и функционалне претпоставке за противтерористичку обавештајну делатност на наднационалном нивоу... поједине земље су у међувремену оформиле и специјализоване службе безбедности за сузбијање првенствено унутрашњег тероризма - тзв. противтерористичке обавештајне службе“.

41 Види ближе: Лечић Бориша, „Правне норме које регулишу антитерористичке активности у Немачкој“, *Национална безбедност*, бр. 1/2014, стр. 47-57.

организација што дуже држи у неизвесности у вези са потенцијалном војном или политичком акцијом, како би се отежала индоктринација будућих бомбаша самоубица“. Антитерористичке мере се, приметимо, не издвајају као посебна група⁴².

У другом тексту се доследно користи реч *противтерористички* као атрибут (за активности, субјекте, полицијску операцију и праксе), и углавном термин *противтероризам* у значењу стратегије – где означава комплекс мера и активности усмерених на превенцију тероризма, уз „преношење тежишта у супротстављању тероризму са реактивно-репресивних на проактивно-превентивне противтерористичке активности“⁴³.

У изворима се користе и синтагме *одбрана од тероризма* и *борба против тероризма*, а уз паралелно коришћење других термина. Тако се у једном извору уз синтагму борба против тероризма користи само атрибут *антитерористичка* (коалиција, мере и борба), и тада овај термин добија широко значење: „Нова антитерористичка коалиција добила је нову димензију – мултилатералну сарадњу глобалних размера – на државном, финансијском, дипломатском, обавештајном, полицијском, војном и логистичком плану“⁴⁴.

42 Види шире: Mičić Predrag, *Samoubilački terorizam*, Beograd, Udruženje diplomaca Centra Džordž K. Maršal: Altera, Beograd, 2006, стр. 73-79.

43 Vidi bliže: Stevanović, O., Mijalković, S., Subošić, D. i Mlađan, D., 2012, „Prevencija etnički motivisanog terorizma u Republici Srbiji: Studija slučaja 'Bujanovac, Preševo i Medveđa'“, *Teme*, 36(4), pp. 1701-1717. Да истакнемо, аутори закључују да стратегија: „... није искључивала ни репресивне полицијско-војне мере као крајње средство, нова стратегија је суштински подразумевала преношење тежишта на превентивне (безбедносне, организационе, дипломатско-политичке, социјално-економске и информативне) мере које су, пре свега, подразумевале: решавање свих проблема, тежишно, мирним путем и преговорима; укључивање у решавање проблема представника свих релевантних државних органа, органа локалне управе, невладиних организација, етничких заједница, па и представника терористичких група; као и осуду насиља, учешће у преговорима и подршку решавању проблема од стране кључних субјеката међународне заједнице (ЕУ, ОЕБС, САД, НАТО)“. Интересантно је цитирати и следеће: „Очигледан прелазак са доминантно репресивно-реактивне противтерористичке стратегије коју је РС применила у сузбијању албанског тероризма на Косову и Метохији током 1998. и 1999. године, на доминантно превентивно-проактивну стратегију примењену у сузбијању тероризма на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа у периоду од 21.11.2000. до 31.5.2001. године, показао се у пракси ефективним и ефикасним. Из упоредне анализе „старе – Косметске стратегије“ РС, „нове стратегије“ РС – фактички примењене у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа и „Глобалне стратегије против тероризма УН“, која је усвојена шест година касније, произилазе два основна закључка. Први, да нова стратегија превенције тероризма представља пример добре противтерористичке праксе, и други, да је нова стратегија РС у складу са Глобалном стратегијом УН против тероризма, коју је усвојила Генерална скупштина УН 8.9.2006. године, у форми резолуције и Плана акције у њеном анексу“. Подсетимо, оригинални назив „Глобалне стратегије против тероризма УН“ је „*The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy*“.

44 Види ближе: Zirojević Mina T., „Borba protiv terorizma“, *Revija za bezbednost*, Godina IV, broj 2, 2010, стр. 117-131.

У другом тексту се *упоредо* користе термини *антитерористичка/е* (политика, „деловање државе“, „војне и полицијске јединице специјално оспособљене за борбу против тероризма“ – првенствено се означавају мере) и *противтерористичка/е* („политика односно противтерористичко деловање (националних држава, али и међународне заједнице)“, „мере и радње“, „Приликом организовања борбе против тероризма, а у складу са противтерористичким принципима, примењују се разноврсне технике и методе“) – који у основи имају идентично значење⁴⁵. Основ разликовања мера у борби против тероризма није ко их примењује, односно да ли означавају мере примењене унутар или ван земље⁴⁶ – већ је њихова дефанзивност или офанзивност⁴⁷.

Проблем је што се непрецизном употребом термина ствара појмовна збрка.

Момчило Талијан констатује да „у домаћој теорији и законодавству нису јасно дефинисани нити су међусобно разграничени појмови ‘антитероризам’ (антитерористичко деловање) и ‘противтероризам’ (противтерористичка дејства)“, а да се схватања око њихових значења могу груписати у четири групе од којих одбације оно да су поменути појмови синоними и прихвата оно „да су у питању различити модалитети деловања антитерористичких снага које имају заједничких или сличних делатности, али и таквих које се по својим компонентама и карактеристикама међусобно разликују“. Истиче да

45 Види ближе: Živaljević Dragan, Jugović Aleksandar, „Terorizam kao bezbednosni problem i društvena devijacija“, *Nauka, bezbednost, policija: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Beograd, 2014, str. 85-96.

46 Ibidem, стр. 93: „Фаза климакса обично наступа после фазе иницијације и указује на крај инцидента. У овој фази терористички напад је извршен или је покушано његово извршење, а службе безбедности су већ алармиране и започеле су са предузимањем противтерористичких мера и радњи“. Ibidem, стр. 94: „Приликом организовања борбе против тероризма, а у складу са противтерористичким принципима, примењују се разноврсне технике и методе. Потребно је напоменути да су носиоци ових активности углавном државни органи и институције“.

47 Ibidem, стр. 94: „Све те мере и радње, у најопштијем смислу, могу се поделити на дефанзивне и офанзивне. Дефанзивне мере и радње су углавном превентивне и усмерене су на спречавање могућих терористичких напада, док су офанзивне репресивног карактера и примењују се после извршеног терористичког акта... акценат се ставља на дефанзивне, тј. превентивне мере и радње, како би се у што већој мери спречили терористички напади... Спречавање тероризма подразумева организовани облик друштвене превенције, као и криминалну профилаксу као основну функцију криминалне политике. Превенција тероризма претпоставља познавање криминалних појава, као и његових политичких, економских, социјалних и друштвених узрока. Борба против тероризма се одвија кроз превентивну делатност државних органа и друштвених институција, а прате је политичке, социјалне, економске, педагошке мере“. Може бити од значаја приметити да се на основу Ibidem, стр. 94, може закључити и да *антитероризам* једноставно значи *спречавање* тероризма, а што подразумева „низ антитерористичких мера“ које се врло често истичу у изворима (политичке, економске и социјалне, психолошко-комуниколошко-образовне, обавештајне и војно-полицијске, као и правне антитерористичке мере).

„по општем схватању, антитероризам је општији и шири појам и претставља процес интеграције међународних антитерористичких појединачних државних субјеката у борби против тероризма. Противтероризам се одређује као делатност и функција коју имају, или њоме располажу, носиоци, тј. државне снаге за супротстављање тероризму, ради заштите виталних вредности друштва“⁴⁸. Талијан је у својој студији концептуално доследан (посебно у истицању одбрамбене карактеристике антитероризма – „Тежиште је, дакле, на примени заштитних, превентивно-репресивних мера“ – као и његове превентивне, репресивне и борбене компоненте), мада уочавамо и недоследно коришћење горе-поменутих термина⁴⁹.

Док термин *антитероризам* и синтагма *одбрана од тероризма* код другог аутора мењају места⁵⁰. У радовима овог аутора читамо да се термин антитероризам „односи на дефанзивне мере заштите од тероризма или пак борбу против тероризма на сопственој територији“, уз опаску да „је прихватљив за све, а контратероризам за оне најјаче и најмоћније државе света које због своје војне и економске моћи нису *de facto* под контролом Уједињених нација“ (шта год цитат тачно значио⁵¹), као и дефиницију:

48 Талијан Момчило, *Тероризам и антитерористичке снаге*, Генералштаб Војске Србије и Црне Горе, Управа за школство и обуку: Институт ратне вештине, Београд, 2004, стр. 30-31. Можемо уочити да су дефиниције *таутолошке* (пошто је, рецимо, антитероризам дефинисан као процес интеграције антитерористичких субјеката у борби *против*).

49 Ibidem, стр. 35, курзив аутора овог чланка: „Борби против теоризма приступа се применом свеобухватних мера *антитерористичког организовања, како унутар државе, тако и на међународном плану* – од вербалне осуде, кривичнопроцесних репресивних и безбедносно-одбрамбених мера, до организовања унутардржавних специјалних организација за оружану супротстављање, али и постојања и успостављања међународних организација за борбу против међународног тероризма“. Упореди такође ставове Ibidem, стр. 37 (укључујући фус. 29). Или, Ibidem, стр. 38 (упореди Ibidem, стр. 31, фус. 23), курзив је аутора овог чланка: „Борбу против терориста, односно *противтерористичка* дејства, организовано воде субјекти државне заштите (*антитерористичке* снаге)“. Згодно је приметити да, уколико усвојимо горњи/е став/ове, дистинкција анти-тероризма и контра-тероризма изведена по територијалном принципу губи на основаности.

50 Гађиновић Радослав, „Одбрана од тероризма“, *Политичка ревија*, Бр. 2-4/2007, стр. 575: „Одбрана од тероризма, тј. ‘антитероризам’...“. Идентична је констатација и у Gaćinović Radoslav, „Pravno organizacioni aspekti antiterorističkog delovanja“, *Strani pravni život* 3/2008, стр. 34, као и у Гађиновић Радослав, „Одговорност државе за изградњу и функционисање антитерористичког система“, *Култура полиса*, год. X (2013), бр. 20, стр. 3 – с тим да у задње поменута два рада уочавамо велико слово А (пише: *Антитероризам*).

51 Морамо цитирати и Stepanova Ekaterina, *Anti-terrorism and Peace-building During and After Conflict*, р. 10: „Догађаји од 11. септембра су, међутим, показали да постоји карактеристичан аспект који разликује *counterterrorism* од класичних ‘операција другачијих од рата’, као што су мировне и хуманитарне операције, и полицијске мисије. Овај аспект је да, попут војне акције, *counterterrorism* може бити директно повезан са виталним националним интересима водећих светских држава, па чак повезати са глобалним ратом против тероризма“. Међутим, ауторка горњег цитата, показаћемо нешто ближе, не остаје на нивоу квалификација.

„... антитероризам претставља скуп мера, активности и поступака које у континуитету спроводе Уједињене нације и државне институције на својој територији у циљу правовременог препознавања и искорињавања савременог тероризма“⁵². Интересантно је да аутор потом нашироко излаже „Улога обавештајних служби великих сила у превентивном *антитерористичком* деловању“ (курзив аутора овог чланка)⁵³. Вештачко усклађивање поставки и уобличавање теоријског модела тако доводи до тога да *counterterrorism* „ничим изазван“ на мах постаје *антитероризам*, јер читамо: „ЦИА је у оквиру своје централе основала Центар за антитероризам (*Counterterrorism Center* – CTC)⁵⁴.

Мада је често нејасан или на граници неодређености (посебно у томе да ли симултано или факултативно важи критеријум дефанзивности или офанзивности као други или пратећи критеријум разликовања које следи) овај аутор (не само он) у једном од радова децидирано констатује:

„Противтероризам је активност коју спроводе велике силе у борби против тероризма ван граница своје државе, а антитероризам подразумева одбрану од тероризма на својој територији“⁵⁵.

52 Gaćinović Radoslav, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, Evro-Giunti, Beograd, 2010, str. 241-243. Назначимо да исти аутор у раду „*Pravno organizacioni aspekti antiterorističkog delovanja*“ (2008), стр. 34-35, даје нешто другачију дефиницију антитероризма – подвучено у оригиналу: „...*Antiterorizam predstavlja skup mera, aktivnosti i postupaka koje sprovode Organizacija UN i državne institucije na svojoj teritoriji u cilju pravovremenog prepoznavanja i iskorenjivanja savremenog terorizma, primenom strategije odvracanja i uzвраćanja*“ (фус. 9: Dr Radoslav Gaćinović, *Antiterorizam*, Draslar partner, Beograd, 2006, str. 31)“. Овој дефиницији се аутор враћа у раду „Одговорност државе за изградњу и функционисање антитерористичког система“ (2013), стр. 4. Друге констатације су (готово) идентичне, упореди: „Одбрана од тероризма“, стр. 574-575; „*Pravno organizacioni aspekti antiterorističkog delovanja*“, стр. 33-34.

53 Gaćinović Radoslav, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, str. 253-298. Није јасно на који начин је могуће обезбедити концептуалну усклађеност и следећег става Ibidem, str. 258: „... обавештајне службе на прикупљању обавештајних података ангажују велики број тајних агената који су (када је реч о појединим великим земљама) распоређени по свим земљама у свету“. Неопходно је и нагласити да се садржај радова овог аутора у знатном облику преклапа – и то управо у кључним сегментима и оним који су од значаја за нашу тему – те смо, поштујући принцип економије, назначити само оне недоследности које су карактеристичне и битне за извођење закључ(а)ка.

54 Ibidem, str. 274. Овај аутор нам излаже и поједина супротна становишта, Ibidem, str. 242: „... не постоји сагласност ни јасно разликовање појмова *antiterorism/counter-terrorism*. Тако на пример Дејвид Витакер (*D.J. Whittaker*) у принципе, програме, приступе, које ставља у контекст термина *counter-terrorism* (*counter-terrorism principles, programs, approaches*) а изводи из програма и планова Уједињених нација и Европске уније, убраја и дефанзивне, као што су обавештајно информисање, контрола, прављење база података, унутрашње и међународне законодавне делатности или дипломатске и економско-социјалне мере. И Џон Ричард Такрах (*J.R.Thackrah*), у свом *Речнику тероризма*, антитероризам и контратероризам анализира упоредо, посматрајући их нераздвајно један од другог и не правећи међу њима разлику“.

55 Гаћиновић Радослав, „Одбрана од тероризма“, стр. 571.

У вези са цитираним ставом можемо истаћи:

1. Понекад се, при превођењу речи *contraterrorism* и *counterterrorism* – како се најчешће преводи противтероризам, меша префикс контра (lat. contra) и енглеско counter (које има знатно више значења, поред оног против/наспрот) – па се тако мешају и појмови⁵⁶. Ако се хоће учинити малициозна примедба оба термина (антитероризам и контратероризам) могу се превести као противтероризам, пошто можемо једноставно приметити да је: „anti (grč. ant) предметак у сложеницама са значењем: против, према, иза, место, уместо“, док у сложеници контратероризам префикс контра (lat. contra) означава „према, спротоу, на супротној страни, напротив, противно, супротно, друкчије, обрнуто, против“⁵⁷. А онда губе смисао тврдње о различитим значења поменутих термина;
2. Горња примедба, међутим, није у потпуности примерена научном дискурсу. Неопходно је да језик науке буде јасан и прецизан, те морамо приметити да појмови антитероризам (АТ) и контратероризам (КТ) могу да означе два различита концепта или доктрине. Термиолошка одређења и разграничења су и зато нужна. Такође, у односу на термин антитероризам реч контратероризам има, иако близак, ипак различит и пунији семантички садржај јер израженије означава активну противделатност (противреакцију) – и у савременом енглеском језику⁵⁸.

56 Тако Милорад Дробац (у: Despotović Ljubiša, Drobac Milorad, *Geopolitika i terorizam u vremenu globalizacije*, STYLOS, Novi Sad, 2008, str. 132) пише: „Термин антитероризам (енг. *antiterrorism*) означава специфичну делатност, тј. скуп дефанзивних мера заштите од тероризма или борбу против тероризма на сопственој територији, подразумевајући и мере заштите државе (превентивне, репресивне и борбене). Ову сложеницу чине две речи и то: анти – преф. (грч. анти) испред друге речи значи: *против, противан; супротан; наспраман*, и терор(изам) – (лат. terror, terrere *плашити*) *системско коришћење насиља и застрашивања, владавина насиља, прогони, физичко угрожавање и уништавање противника*. У науци се често користи термин контратероризам (енг. *contraterrorism*) који у свом корену има реч, и то: contra – предл. (лат. contra) *супротно, наспрот, противно, против* (И. Клајн, М. Шипка, 2006: 122, 650, 1232). Овај термин је најчешће у употреби када се говори о офанзивним мерама које се имплементирају у циљу спречавања савременог тероризма и изван територије сопствене државе, што обично примењују велике силе попут САД, Русије и Велике Британије (П. Гађиновић, 2006: 30)“.

57 Vujaklija Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980, str. 53, 458. Или, Klajić Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, nakladni zavod MH, Zagreb 1978, str. 731: „**контра**... lat. (contra – protiv) u složenicama označuje protivnost, protivštinu, suprotnost, aktivnu protudjelatnost onome što je izrečeno u drugom djelu reči... kao imenica znači protuudarac, protunapad“. Ibidem, str. 76: „**anti**... grč. protu... u složenicama kojima drugi sastavni dio počinje suglasnikom“.

58 Док у енглеско-српским речницима читамо једноставна одређења за *anti* и *contra* – да су префикси у сложеницама који значе *против* – одређења у савременом енглеском језику за *counter* су знатно богатија. Тако према *English Dictionary*, op. cit., p. 17, 70 and p. 74: „**anti-** prefix opposed to; against“; **contra-** prefix against; „**counter** adv contrary; adverse; in an opposite direction; in the wrong way; adj opposed; opposite; n a return blow or parry; an answering move; vti to oppose; to retort; to give a return blow; to retaliate“.

Међутим, појмови АТ и КТ нису антиподи, ова два појмана не граде формално-логичку дихотомију. Уколико се прихвати да граде дихотомију у којем су два члана позитивно одређена њихово разликовање у изворима на енглеском језику није првенствено по основу територијалног критеријума, већ усмерености тј. дефанзивности и/или офанзивности мера које подразумевају – те је *principium divisionis* у горњем цитату проблематичан⁵⁹;

3. У више извора антитероризам се појмовно уоквирује као предузимање пасивних (одбрамбених) мера којима се смањује рањивост тј. могућност терористичког напада (обухватајући обуку и превентивне/реактивне технике), док контратероризам подразумева предузимање офанзивних мера усмерених на превенцију и само реаговање на тероризам, пре свега од стране специјализованих државних институција (обучених снага). Међутим, то нису једина одређења, већ углавном лексичка и упућујућа. Поред тога, не само да се термин контратероризам у многим иностраним изворима користи чешће, већ на такав начин и тако је конципиран да се исказује као појмовно шири да може да обухвати антитероризам⁶⁰, а у односу на значење које му дају поједини домаћи теоретичари: систем дефанзивних мера које се предузимају на територији државе. Уочавамо такође да се термин контратероризам, у појединим изворима, користи и за означавање стратегија и активности држава на својој територији⁶¹.

59 Другачије речено, мада дихотомија по дефиницији само изражава поларност, за поменути дихотомију (горњи цитат) стоји примедба да се у њој не исказују све суштинске одредбе захваћених ентитета – пошто се одреднице своде на једну разлику (деловање унутар и ван државе) – док су дистинкције наведених појмова у иностраним изворима комплексније.

60 У неким изворима који се баве тероризмом и проблематиком борбе против тероризма у првом реду се користи термин *counter-terrorism*. Ради илустрације упућујемо на: *Terrorism studies: a reader*, edited by John Horgan and Kurt Braddock, Routledge, London and New York, 2012. Да назначимо, у индексу појмова и имена налазимо на одредницу „antiterrorism policies: effects of on motivations to joint terrorist organisation 239-41, 245; see also counterterrorism“. Док се реч *counterterrorism* (CT) јавља: на странама „255, 313-30, 393; and criminal justice model 313; democratic dilemma 313; expanded criminal justice model 314/15; [...] see also counterideological work“; CT срећемо и у уредници *Israel Palestinian suicide bombing*. Поред наведеног, праве се паралеле између CT и *counterinsurgency* (стр. 361-362), док у појединим дискурсима контратероризам 'директно' захвата материју антитероризма (сходно датим одређењима као дефанзивних, унутрашњих мера): обавештајну комуникацију, базе података, примену теорије игара у процени терористичке претње (тачније: *Scenario Development*), безбедносне протоколе, обавештајно деловање преко живих извора - HUMINT (види стр. 448-450). Напоменимо да се, не само у овом извору, врло често користи и неутралан термин противмере (*counter-measures*).

61 Наводимо још један извор, са више аутора: *National Counter-Terrorism Strategies: Legal, Institutional, and Public Policy Dimensions in the US, UK, France, Turkey and Russia*, Edited by Robert W. Ortung and Andrey Makarychev, IOS Press, 2006, Интернет <http://www.ebooks.iospress.nl/volume/national-counter-terrorism-strategies> (03.09.2014.).

Марија Омелишева (Mariya Y. Omelicheva) сматра да се контратероризам (*counterterrorism*) у свом најширем и пуном смислу протеже преко бројних области политике и подразумева активности скоро свих државних органа („не само оних овлашћеним за спровођење закона, обавештајних и одбрамбених функција“), да као тип политике „обухвата низ радњи (на пример, замрзавање финансијских средстава терористичких организација), специфичне одлуке (нпр. одлука да се придружи међународним уговорима чији је циљ решавање различитих аспеката тероризма), опште смернице (нпр. одредбе које дозвољавају употребу војних снага на територији других држава), уочљиво деловање држава (нпр. полицијске нападе на могуће терористичке сајтове), и вербалне званичне изјаве креатора политике (нпр. обећања војне и економске помоћи другим државама у борби са тероризмом)“. Пошто се контратерористичке мере „не заустављају на границама државе“ Омелишева тврди да „као што претња од тероризма замагљује граница између унутрашње и међународне безбедности концепт контратероризма такође замагљује разлику између димензија спољне и унутрашње политике“. Потом констатује да се у суштини контратероризам „може промишљати као мешавина јавних и спољних политика дизајнирана да ограничи деловање терористичких група и појединаца у вези са терористичким организацијама у покушају да се заштити јавност од насиља терориста“⁶²;

4. Разликовање појмова и атрибута антитерористички (што се посебно и често региструје у синтагми *антитерористичко законодавство*) и противтерористички (контратерористички) наравно није унапред погрешно. Посебно уколико су ови термини доктринарне поставке, као у доктрини НАТО. Такође, могуће је издвојити домаће институције, ресурсе и снаге и означити их антитерористичким – у смислу „доктринарно, законски и организационо конципираним и овлашћеним да делују (дефанзивно) само на подручју државе“ – али је и тада могуће проблематизовати термине пошто се за ове снаге или јединице у разноврсним изворима користи и термин противтерористичке.

Како, дакле, објаснити чињеницу да у свету постоје *антитерористичке* јединице (по називу) које делују у материји контратероризма. Део одговора је да је у употреби *терминологија у различитим значењима у различитим земљама па се значења термина преклапају и варирају*.

62 Види ближе: Omelicheva, Y. Mariya, "Counterterrorism: the State of Scholarship, Directions for Future Data Collection and Analysis, *Perspectives on Terrorism*", Volume I, No 2, 2007, Internet.

Већином у дискурсима који потичу из САД (или су за њега везани) антитероризам подразумева праксу коришћења обавештајног сектора, и ослањање на (политичке, социјалне, психолошке) анализе предузете да се предвиди терористички напад, а ради примене адекватних мера у суштини усмерених да се умањи вероватноћа напада тако што се циљ учини тешко доступним за напад; контратероризам чине активности којима се елиминише претња (укључујући убијање терориста), у суштини усмерене да се заустави напад или одузме способност терористима да изврше напад. По том основу се истиче неопходност раздвајања поменутих термина (по основу: напад vs одбрана) јер се раздвајање поменутих концепата, тиме стратегија или доктрина које подразумевају, схвата као предуслов адекватне реакције на окружење (перципирану претњу) и тиме предуслов ефикасности⁶³.

Неопходно је залагати се за поштовање термилошких разлика и појмовних дистинкција у корпусу знања о сегменту реалности (у нашем дискурсу по основу: напад vs одбрана), али се операционализација концепата (доктрина) не обезбеђује само термилошком прецизношћу. Пошто *термини сами не могу садржати одређења једног феномена*. Такође, *дати корпус знања о реалности неопходно је ставити у релације са окружењем*. Стога, мада се ови концепти разликују, јер у основи нису идентично усмерени (у смислу *конципирани*) – антитероризам је усмерен да смањи ризик, док је контратероризам усмерен да елиминише претњу – ове активности имају исто поље деловања и *исти циљ*: спречити тероризам. Поред тога, *један принцип или критеријум, па и два, не може уобличити доктрину, стратегију или политику у било кој области*;

5. По својој усмерености унутрашње и спољне мере и активности на супротстављању тероризму – мада различите по садржају и начину реализације – не могу бити концептуално раздвојене. Посебно не могу бити раздвојене дипломатске, обавештајне и војне мере јер је повезаност унутрашње и спољне политике у савременом свету изразита. Ништа мање ни правне, оне које захтевају (нова) законска решења, имплементацију међународних правних инструмената у правни поредак и њихову примену (нпр. инструмената замрзавања финансијских средстава терориста, екстрадиционих механизма).

63 Види: *Defining the differences between Anti-terrorism and Counterterrorism?*, Discussion in 'Leadership and Professional Development' started by JAB, Sep 14, 2011., <http://www.shadowsppear.com/vb/threads/defining-the-differences-between-anti-terrorism-and-counterterrorism.11623/> (21.06.2014.).

Услед наведеног изложено разликовање КТ и АТ мера по основу територијалне примене губи на значају;

6. Као специфичан аспект истичемо *обавештајне активности* као компоненту антитероризма⁶⁴, које по дефиницији значе деловање државе ван њене територије – те посебно по овом основу пада аргументација разликовања КТ и АТ мера по територијалном критеријуму;
7. Потребно је имати у виду Стратегију контратероризма ЕУ, научни дискурс и анализе настале у оквиру ЕУ – које транспарентно упућује шта подразумева контратероризам. Уколико се желе европске интеграције, онда и наука мора поштовати уобичајену употребу термина, у супротном, тешко ћемо се разумети са науком која оперише на енглеском језику. Стога појмовни комплекс супротстављања тероризму није неопходно, нити је упутно оштро и децидирано раздвајати *на начин* на који се то чини датим разликовањем антитероризма или контра/против-тероризма. Анализе дају основа да се промисли следећи став:

„Да се означе напори у борби против тероризма и спречавању тероризма користе се оба термина, ‘counter-terrorism’ и ‘anti-terrorism’, пошто су оба постала стандардни део лексике Уједињених нација. Насупрот неким националним дефиницијама, посебно оних предложених од стране војне доктрине Сједињених држава, ‘counter-terrorism’ се не треба нужно посматрати као ограничен на офанзивне или активне мере за борбу против тероризма, нити ‘anti-terrorism’ треба бити коришћен само да се обухвате одбрамбене или пасивне стратегије. Како су коришћени у овом извештају, ни један од ова два термина не носе никакву вредносну конотацију. Избор између њих је одређен функционалним приступом: док се као *counterterrorism* схвата безбедносни задатак обављен од безбедносне компоненте националних или међународних власти, на другој страни употреба политичких, правних, економских, инструмената цивилног друштва и других инструмената изградње мира (*peacebuilding* – нап прев.) за потребе и супротстављања и спречавања тероризма се шире схвата као *anti-terrorism*“⁶⁵.

64 Како закључујемо чак из разматрања Радослава Гађиновића. Прецизније, на основу ставова које је Гађиновић, као што смо већ назначили, изнео у књизи *Terorizam i političkoj i pravnoj teoriji*, стр. 253-298, у делу књиге под називом *Улога обавештајних служби великих сила у превентивном антитерористичком деловању*.

65 Stepanova Ekaterina, *Anti-terrorism and Peace-building During and After Conflict*, p. 8.

Међутим, уколико се без резерве подржи горе цитирано мишљење (свакако је потребно уважити захтев за избацавањем вредносне компоненте у одређењу) може се изгубити из вида да у појединим текстовима термин *'counter-terrorism'* (истакнимо: и у стратешким документима ЕУ) означава "употребу политичких, правних, економских, цивилног друштва и других инструмената изградње мира" – што ауторка дефинише као антитероризам – бар је концепт преко више стратешких поставки тако усмерен⁶⁶. Пошто поменути функција антитероризма може бити и функција контратероризма закључујемо да и функционални приступ носи недоследности. Поред тога, потврђује се да поменути термини нису антиподи или антиноми;

8. Уосталом, није јасно до којих би резултата довела чак идеална ситуација у којој би се недвосмислено уобличио и широко прихватио најзад „на научним основама“ изведена значења ових појмова. Да ли би дефиниције сама по себи могле да се ставе у функцију захтева праксе. *Ови појмови нису аксиоми и постулати*. Уместо да се праве бесплодне конструкције много је плодносније анализирати теоријске поставке које у нашој науци нису заживеле, усвајати их или одбацити, промишљати истраживачке моделе стратегија борбе против тероризма, проверавати конкретна решења, читати искуства, уочавати проблеме, разматрати нормативна и институционална решења у другим земљама.

Закључујемо да се може бранити став да термин контратероризам у првом реду означава реализацију планираних активности у датом друштвеном и политичком окружењу (начин концепирања адекватне

66 Потребно је истаћи да се анализом студије констатује *доследно коришћење наведених појмова у значењу које им је одредила ауторка*. Рецимо Ibidem, р. 3: „Који политички, војни, правни, економски и други алати могу да се искористе за антитерористичке сврхе у сукобу и пост-конфликтним подручјима, и које су компаративне предности и мане ових алата? Колико су делотворни формални механизми, инструменти и процеси изградње институција за супротстављање изазовима које намећу организације укључене у терористичке активности?“. Међутим, и у самом тексту ове ауторке антитероризам се углавном односи на мере и активности усмерене на одређено подручје (државу) и подразумева превентивне мере, док контратероризам добија значења која му додају карактер офанзивн(и)је, проактивне и репресивне стратегије. Примера ради, Ibidem, р. 17: „За разлику од питања ратних злочина, *counter-terrorism* може бити директно везан за виталне интересе националне безбедности водећих светских држава – које су такође главни донатори и доносиоци одлука у међународним мировних операција (иако не нужно главне нације у кадровском доприносу). Док су ратни злочини почињени у самим конфликтним подручјима, конфликтом-генерисани тероризам има шири међународна утицај и такође може угрозити развијене земље. Између осталог, много критикована пракса хапшења осумњичених за ратне злочине 'случајно' – током редовних дужности међународних снага' или ако их осумњичени омета у вршење њихових дужности – није чак ни опција за снаге које су учествовале у контратерористичкој операцији“.

реакције, дефинисања делотворног одговора на тероризам, односно моделаделовањаи начина остварења постављених циљева), настојања и напоре, политику и конкретне операције, пратеће процесе (трендове и последице), као и успостављене односе и везе (сарадњу), постигнуте резултате и уобличене пројекте по том основу. Тиме контратероризам првенствено носи развојну и динамичку компоненту – али само до неке границе јер често директно или паралелно означава сам концепт, стратегију и/или агенду, као и (националне и међународне) институције за супротстављање тероризму. Док је при корићењу речи антитероризам у првом плану нормативна димензија (дакле, наново доктринарни оквир и стратегија) и статичка димензија (*пројекција* и *потенцијал*), али опет уз аспект активитета јер обухвата примену прихваћених правних и других инструмената, ресурса, дефинисаних мера, или науком и праксом уобличених техника (врло често у значењу кампање)⁶⁷. Свеукупна разматрања упућују на тесну испрепетаност значења КТ и АТ, те наводе на закључак да је могуће, за разматрани предметни садржај (политику, стратегију, активности, мере на супротстављању тероризму), извести синтетичку дефиницију. Аутор овог рада предлаже:

Контратероризам је термин који означава систем јавних и принципима тајности одређених (дефанзивних и офанзивних, проактивних и реактивних) мера, радњи и активности држава или политичких и војних савеза усмерен ка њиховој, и заштити њихових грађана од тероризма, на основу нормативно одређених принципа, смерница, циљева и стратешких приоритета деловања – укључујући и обавезе преузете међународним уговорима – уз ресурсе и успостављене институције надлежне за њихово

67 Може бити илустративан следећи цитат из *Policy Memo: Anti-terrorism and China's Development Strategy*, Internet: <https://blogs.commonsgorgetown.edu/hh349/international-relations/policy-memo-one-anti-terrorism-and-chinas-development-strategy/> (21.06.2014.): „How to maintain China's interest in solving ethnical disputes and gaining international support to counter terrorism has thus become the primary task for China's anti-terrorism“. Због економије излагања, упутимо да би било врло корисно упоредити изворе који се односе на исти проблемски комплекс: *China's Xinjiang Province Eyes Anti-Terrorism Law*, Internet: <http://thedi diplomat.com/2014/03/chinas-xinjiang-province-eyes-anti-terrorism-law/> (21.06.2014.); *China calls for means to counter terrorism*, China daily, Updated: 2013-01-16 04:55, Internet: <http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/16/content16122974.htm> (21.06.2014.); *China's Position Paper on Counter-Terrorism*, Internet, <http://ee.chinaembassy.org/eng/ztlm/fdkbzy/t112725.htm> (21.06.2014.); Kan, Shirley A., U.S.-China Counterterrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy, Congressional Research Service, CRS Report for Congress, July 15, 2010, Internet: <https://www.fas.org/sgp/crs/terror/RL33001.pdf> (19.06.2014.); Kuo, Kendrick, *How China Develops Its Counterterrorism Capability*, Internet, <http://thedi diplomat.com/2013/11/how-china-develops-its-counterterrorism-capability/> (19.06.2014.).

спровођење, у корелацији са политичким и на њему заснованим безбедносним (и војним) концептом, у оквиру дате структуре међународних односа и испољених (глобалних, регионалних и локалних) безбедносних трендова, геополитичке позиције и геостратешких интереса, као и релација које дати политички ентитет гради са релевантним међународним факторима⁶⁸.

Изведена дефиниција контратероризма је екстензивна, те се може операционализовати у различитим контекстима: може се односити како на офанзивне тако и на одбрамбене мере, превентивне и репресивне радње, такође на активности које се предузимају у земљи и ван ње, на статистику и динамику борбе против тероризма – њене практичне и теоријске аспекте – као и на активности (и њихове носиоце), инструменте (алате), механизме, средства, ресурсе и капацитете, методе и технике, потом на (стратешке, доктринарне) поставке и (планске) циљеве борбе против тероризма⁶⁹. Термин *контратероризам* са датим појмовним оквиром има значење концепта (не конкретног концепта, стратегије и/или доктрине – већ најширег модела) „борбе против тероризма“ – придев *контратерористички* носи значење „онај који се односи на борбу против тероризма“, или онај који се супротставља, сузбија, спречава тероризам⁷⁰. Што није у супротности са прилазом у којем се при анализи доктрина и пракси борбе против тероризма користе поставке и одређења која стриктно раздвајају контратероризам и антитероризам, а при чему је неопходно имати у виду укупност садржаја који покривају (ови) термини, и потом се дефинисало њихово значење у истраживачком моделу.

68 Павлићевић Предраг, „Слабе државе и блиски концепти као компонента безбедносне и контратерористичке стратегије“, *Војно дело*, зима/2013, стр. 129-130. Са напоменом (фус. 1): „Наведено одређење контратероризма је изведено са интенцијом да се њиме покушају покрити сви кључни (понекад у изворима неконзистентно и недовољно прецизно одређени) термини у српском језику антиподни појмовном комплексу који означава тероризам – антитероризам, противтероризам, супротстављање (тероризму), сузбијање и спречавање (тероризма), као и синтагма борба против тероризма – а довољно широко да обухвати све кључне практичне димензије (моделе деловања) и теоријске аспекте (првенствено теоријске перспективе правних, политичких, безбедносних и војних наука)“.

69 Илустрација и делимична потврда ауторовог становишта може бити увид у текст: „Better Linking National and Global Counter-Terrorism Efforts“, Vienna International Centre, 12-13 October 2009, Concluding Remarks by H.E. Ambassador Jürg Lindenmann, Switzerland on behalf of the co-sponsoring Governments, 13 OCTOBER 2009, International Workshop for National C-T Focal Points, Internet: http://www.eda.admin.ch/etc/medialib/downloads/edazen/topics/peasec/sec.Par.0054.File.tmp/CT%20Workshop%20NCTFP%20_Vienna%2012-13%20October%202009_%20-%20Concluding.pdf (18.07.2014.).

70 Пошто се користи као термин који обухвата *counter-terrorism* и *anti-terrorism* реч *контратероризам* се може превести на енглески језик као *contraterrorism* – има значење *combating terrorism* – али услед разлога изнетих у досадашњем дискурсу ауторова дефиниција се преводи: *Counterterrorism is a term that denotes a system of [...]*.

II ДЕО

АНАЛИЗА РИЗИКА ОД ТЕРОРИЗМА

II АНАЛИЗА РИЗИКА ОД ТЕРОРИЗМА

1. ДЕФИНИЦИЈА БЕЗБЕДНОСНОГ РИЗИКА⁷¹

[Безбедносни] ризик је вероватноћа промене ситуације у оквиру или у вези са друштвеним или политичким ентитетом исказана преко скупа детерминанти различитог и мерљивог степена утицаја и објективног значаја које су одређене карактером и обимом потенцијално респектибилно негативних последица по ентитет у зависности од мере извесности дешавања одређеног модела друштвених, природних или технолошких процеса, као и степена рањивости ентитета одређеног преко озбиљности (јачине утицаја) угрожавајућих фактора и/или потенцијала угрожавајућег ентитета да прошири могућности у којима би искористио слабе тачке угроженог ентитета и нанео му штету, губитак или га уништио, односно у зависности од мере поседовања капацитета, квалитета и/или специфичних способности угроженог ентитета потребних за предузимање адекватних противмера. Безбедносни ризик, дакле, обухвата природне процесе одређеног обима, интензитета и рушилачког карактера, техничко-технолошке деструктивне догађаје, као и друштвене процесе и околности које се региструју унутар или у окружењу ентитета које указују на могућност да њихов развој негативно утиче на стабилност и/или остваривање његових функција, односно постојање друштвених и политичких снага одређеног карактера и циљева деловања које имају способност да значајније угрозе одређени ентитет или његов део (Павлићевић, 2017, стр. 122).

Ако се са P_i означи скуп функција које представљају могуће догађаје са негативним последицама, R_i скуп је функција које представљају степен рањивости ентитета (његов потенцијал, способност да се одбрани или да спречи негативне исходе догађаја), док u_i означава потенцијал угрожавајућег ентитета, онда је основна математичка поставка ризика:

$$R = \frac{P_1 + P_2 + \dots + P_n}{R_1^{u_1} + R_2^{u_2} + \dots + R_m^{u_m}}$$

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n P_i}{\sum_{j=1}^m R_j^{u_j}}$$

71 Извод из научног чланка: Pavličević, P. (2020). Risk of terrorism and analysis of counterterrorism concepts: a viewpoint from Serbia. *Romanian Intelligence Studies Review*, 23/2020, 6-31.

где је:

P_i – вероватноћа појављивања догађаја са негативним последицама,
 $i=1,\dots,n, 0 \leq P_i \leq 1$

n – број могућих догађаја са негативним последицама

R_j – функција степена рањивости угроженог ентитета, $j=1,\dots,m, 0 \leq R_j \leq 1$

m – број рањивих ентитета (односно број места која могу претрпети штету или повреду код угроженог ентитета)

u_j – потенцијал угрожавајућег ентитета, $j=1,\dots,m, 0 \leq u_j \leq 1$

Свакако, потребно је дубље истражити основаност цитиране дефиниције и математичке поставке ризика. Дефиниција (незнатно модификована из Павлићевић, 2017) је, оцењујемо, оперативна за циљ овог рада. Наиме, дефиницијом је као један од кључних елемената ризика истакнута рањивост ентитета, који чине два елемента: 1. отпорност угроженог ентитета тј. његова способност за предузимање противмера („мера поседовања капацитета, квалитета и/или специфичних способности“ да спречи негативне последице догађаја или процеса) адекватно / пропорционално 2. карактеру и јачини утицаја угрожавајућих фактора (тј. потенцијал угрожавајућег ентитета да узрокује штету, губитак или уништи угрожени ентитет). Модел анализе концепција контратероризма управо показује значај аспекта отпорности угроженог ентитета. Разматрања граде теоријски приступ у којем је дефинисање поља ризика посредно одређено способношћу да се он превлада. У овом делу рада аутор даје назнаке о другом битном елементу дефиниције – елементу који се тиче негативних последица по ентитет. Починемо са констатацијом:

Постоје, међутим, добри разлози да се концепт ризика не ограничава на негативне последице, а многе дефиниције ризика доводе ризик у везу и са негативним и са позитивним последицама. Шта је негативна последица или исход? За неке, исход може бити негативан, а за друге позитиван исход. Желимо да избегнемо дискусију о томе да ли је последица класификована у исправној категорији. У процени ризика, циљ је открити све релевантне последице, затим проценити неизвесности и доделити вероватноће (Авен, 2009, стр. 65).

Основан је став Авена да је “у процени ризика, циљ открити све релевантне последице”. Појава (процес) је предмет нашег интересовања управо јер има последице од значаја по Човека. Стога циљ јесте установити које последице има одређена појава или процес по вредности које друштво (држава) штити (дакле, не унапред негативне већ ма које последице од значаја). Међутим,

разумевање ризика мора имати у виду да је ризик друштвени конструкт, те нужно садржи вредносну (субјективну) димензију. Обим појма ризик (у смислу вредности које обухвата) не може бити безграничан – бар за човека, ако не за Бога или универзум. Ризик је неизвесност промене датог стања (система) – и то стања изван чијих граница постоје фактори који због свог карактера (обима, степена, интензитета, усмерености, јачине, промене квалитета) угрожавају систем које штитимо (његове вредности) – управо као такви (као фактори са специфичим утицајем) су фактори ризика. Треба бранити поставку да ризик у теоријским моделу или специфичном истраживачком пројекту на пољу (националне) безбедности означава неизвесност дешавања које може имати негативне исходе (или вероватноћу догађаја / процеса одређених карактеристика – који могу носити негативне последице) – јер ризици ремете функционисање система, а циљ је успоставити равнотежу система. Дакле, циљ је установити *да ли* одређено дешавање доводи до позитивних или негативних исхода. Потом је циљ утврдити *у којој мери* су исходи појава од негативног или позитивног утицаја по вредност(и) које штитимо. Исходе је могуће утврдити само разумевањем дате стварности преко мисаоних модела – јер подаци добијају одређени квалитет само у теоријском оквиру – чињенице саме остају само голе чињенице.

Ерго, уколико нисмо дефинисали ризик преко (као) манифестација феномена (процеса) и исхода који су негативни по систем стављамо знак једнакости између термина (појма) ризик и термина (појма) изазов – јер компоненте које конституишу изазов могу имати и позитивно и негативно усмерење (тренд) и утицати на вредности које штитимо. Такође, уколико се ризик не дефинише на начин који упућује на истраживање негативних исхода појава и процеса губи се и субјект из сазнајног процеса – јер чињеница негативног утицаја постоји управо по субјекта сазнања. Ризик се анализира у првом реду да би се регистровани негативни утицаји (фактора ризика) по ентитет, угрожавање вредности које друштво (држава) штити, а да би се предузеле контрамере усмерене на смањење ризика – укључујући и подизање способности ентитета да унапреди своје потенцијале да се одбрани. Ризик је при том одређен контекстом, као и истраживачком перспективом – а при чему критеријум објективности поступака истраживања не треба мешати са овим полазним претпоставкама у истраживању ризика. Објективност се постиже како квалитативном, тако и квантитативном методологијом, понекад израженије њиховом комбинацијом.

Залагање Авена да се „концепт ризика не ограничава на негативне последице“ може, међутим, имати другу врсту заснованости – када се подвуче важност временске секвенце, периода, тренутног стања и позиције ентитета изложеног опасности. Наиме, штићене вредности се временом мењају, негативни исходи могу постати позитивни и обрнуто. Другим речима, промене унутар система мењају и перспективу ризика, променама система мењају се и фактори ризика. Стога и свака наредна анализа ризика на пољу (националне) безбедности мора преиспитати своје евалуационе критеријуме – у супротном њени резултати неће бити прави основ за одлучивање, јер неће пратити и антиципирати промене. Можемо се у том смислу, имајући у виду вишезначност и динамичност политичких и безбедносних феномена и процеса, сложити са ставом да треба пренебећи “дискусију о томе да ли је последица класификована у исправној категорији”. Претходно и зато што позитивни исходи могу бити латентно негативни и обрнуто.

1.1. Концепти ризика⁷²

Авен (Aven Terje) скреће пажњу на више проблема при одређењу (и анализи) ризика, ми назначавачемо: „1. Ризик је једнак очекиваној вредности 2. Ризик једнако неизвесност 3. Ризик је једнако догађај 4. Ризик је вероватноћа или расподела вероватноће 5. Ризик је једнак очекиваној несмотрености (*disutility*) 6. Ризик је ограничен на случај познатих вероватноћа 7. Ризик заснован на субјективним вероватноћама је исто као и перцепција ризика 8. Објективни ризик постоји 9. Ризик је одређен историјским подацима”⁷³. [...]

- Авен подсећа да се **ризик изједначава са очекиваном вредношћу** („Уобичајено се ризик означава као вероватноћа помножена последицама (губицима), тј. што се назива очекивана вредност у рачуну вероватноће. Ако је C количина од интереса, на пример број будућих напада, број смртних случајева, трошкови итд., очекивана вредност би била добро представљање ризика ако је та вредност приближно једнака C , тј. $EC \approx C$ “), али упозорава на опасности оваквог свођења у разумевању ризика⁷⁴;

72 **Извод из научног чланка:** Павлићевић П. (2018). Појам и дефиниција ризика – основ грађења анализе ризика, *Национална безбедност*, 7/2018, стр. 39-69, Академија за националну безбедност, Београд.

73 Aven Terje, *Risk Analysis and Management. Basic Concepts and Principles*, *R&RATA* # 1 (12), (Vol.2), pp. 57-73, March 2009, стр. 58.

74 Даље следи, *Ibidem*, стр. 58-59: „Али пошто је C непознат у време процене, како можемо бити сигурни да ће апроксимација бити тачна? Да ли се може применити закон великих бројева, изражавајући да емпиријска средина независних идентично распоређених случајних варијабли конвергира са очекиваном вредношћу када се број варијабли повећава до бесконачности? Или теорија портфеља (Levy & Sarnat 1990) која говори да је вредност портфолија пројектата

[...] Андрета Масимо (Andretta Massimo) показује да научна поља ризика карактерише недостатак јасноће „основа које могу дефинисати, у јединственом теоријском оквиру, опште концепте у различитим подручјима примене“, за шта основне разлоге налазе у „одређеној двосмислености у многим дефиницијама ризика, вишеструка и, некада нетачна, проширења претходних дефиниција, и стратификација концептуалних или оперативних дефиниција или тумачења“.⁷⁵ Андрета полази од дефиниције „Ризик је мера вероватноће и тежине штетних ефеката“ (Lowrance, 1976.), која је „најјаснија“ али и „варљиво једноставна и не лишена двосмислености“ – као и основа неких накнадних дефиниција термина.⁷⁶ Издвајамо следећа одређења ризика:

- „Ризик R за мете од интереса $\{Ti\}$, услед аномалног стања STa система S , које производи штету D магнитуде Md , је дат вероватноћом $P(Ea)$ штетног ефекта на $\{Ti\}$ изазваног оштећењем D .

Ризик $R = P(Ea)$ ⁷⁷;

- „... Једначина (1) треба да буде написана, тачније, у следећем облику, како би се нагласила главна зависност од врсте сценарија ризика који се разматра:

Ризик $R\{Ti\} = P\{Ti\}(STa, Md, Ea)$, (2) што значи да је ризик вероватноћа да се одређени сценарио ризика за циљеве $\{Ti\}$ догађа. Сценарио ризика карактеришу специфична својства која се односе на стања, величину штете, и ефекте на мете које можемо представити триплетом:

Сценарио ризика = $\{STa\}, \{Md\}, \{Ea\}$...

Ризик $R = P(Ea, Md) = P(Ea|Md) \cdot P(Md)$, (5)

приближно једнака очекиваној вредности, плус системски ризик (неизвесности) узрокован догађајима који утичу на цело тржиште? Да, вероватно је да ако је C сума једног броја пројеката, или неки просечан број, наша очекивана вредност може бити добро предвиђање C . Узмим за пример број смртних случајева у саобраћају у одређеној земљи. Из претходних година имамо податке који се могу искористити за прецизно предвиђање број смртних случајева следеће године (C). У Норвешкој је прошле године убијено око 250 људи, и користећи овај број као EC и предиктор за наредну годину, били бисмо сасвим сигурни да је овај број близу стварног C . Међутим, у многим случајевима су неизвесности много веће. Гледајући број смртних случајева у Норвешкој следеће године због терористичких напада, историјски подаци би дали лошу основу. Ми можемо доделити EC , али очигледно EC може бити далеко од C . Тачност се повећава када проширимо становништво од интереса. Ако погледамо једну јединицу (нпр. земљу) издвојено, број C је генерално неизвеснији него ако узмемо у обзир многе јединице (нпр. земље). Ипак, увек ће бити неизвесности, а у свету где се брзина промена повећава, релевантни историјски подаци оскудни, и неће бити довољно за добијање тачних предвиђања“.

75 Andretta Massimo, Some Considerations on the Definition of Risk Based on Concepts of Systems Theory and Probability, *Risk Analysis*, Vol. 34, No. 7, 2014, стр. 1184.

76 Ibidem, стр. 1185.

77 Ibidem, стр. 1187.

где је $P(Md)$ безусловна вероватноћа штете магнитуде Md у систему S а $P(Ea|Md)$ условна вероватноћа 3 нежељеног ефекта Ea на мете од интереса $\{T\}$, због штете D магнитуде Md .

... Једначина (5) се може сматрати спецификацијом и математичком формализацијом пете опште дефиниције ризика дате од *Society for Risk Analysis* 1987: (2) 5. Условна вероватноћа штетног догађаја (с обзиром да је неопходно да су се узрочни догађаји догодили)...⁷⁸;

- „... ако погледате Хаимесове дефиниције од 2004. до 2006... могуће је наћи пандан између

ланца дефиниција Хаимса: “Ризик као рањивост и претња”... и методолошког приступа који је предложен и сажет једначином (5): “ $Risk = P(Ea, Md) = P(Ea|Md) \cdot P(Md)$ ”. Чланак Хаимес-а се фокусира на дефиницију “ризика као умножавања утицаја, рањивости и претње”, посебно посвећену скупљању обавештајних података и анализи ради борбе против терористичких напада на инфраструктурне системе... Јасно је да се једначина (5) може тумачити као формализација, у смислу математичке теорије вероватноће, поменуте Хаимесове дефиниције ризика, где се $P(Md)$ може посматрати као представљање *нивоа претње* (тј. намере и способности негативног утицаја) која може проузроковати штету или оштећење система негативним променом стања и довођењем их до аномалног стања $\{Sta\}$; $P(Ea|Md)$ је опис *рањивости* система...⁷⁹

[...]

„2.8 Објективни ризик постоји

Класични релативни фреквентни приступ ризику заснован је на идеји о основној истинитој, објективној вероватноћи. Ми разумемо значење ове перспективе у ситуацијама коцкања, али шта ова идеја истинске вероватноће значи у сложенијем контексту. Размотрите, на пример, вероватноћу терористичког напада, тј. P (напад се збива). Како се ова вероватноћа може разумети референцом поновљеног експеримента конструисаног у мислима? Уопште не функционише. Нема смисла дефинирати велики скуп “идентичних”, независних ситуације напада, где су неки аспекти (на пример, везани за потенцијалне нападачи и политички контекст) фиксни и други (на пример, мотивација нападача) су подложни варијацији⁸⁰.

78 Ibidem, стр. 1188.

79 Ibidem, стр. 1188-1189.

80 Да наведемо још један део Авенове аргументације: „Рецимо да је вероватноћа напада 10%. Онда у 1000 ситуација, са нападачима и у наведеном политичком контексту, нападачи ће напасти у око 100 случајева. У овим ситуацијама нападачи су мотивисани, али не у преосталим. Мотивација за напад у једној ситуацији не утиче на мотивацију у другом. За независне случајне ситуације такви “експерименти” су смислени, али не и за намерне радње као у случају тероризма” – Види ближе Ibidem, стр. 63-64.

У овом проблемском оквиру да упутимо на Вилсона (Wilson Richard), који поставља „стабло догађаја за тероризам са четири основна корака: (1) Спречити да особа постане терориста. (2) Спречавање терористичког приступа оружју. (3) Спречавање терористичког приступа опасним објектима. (4) Учинити сваки објекат отпорнијим на терористичке нападе“. Без потребе да компилирамо Вилсонов чланак⁸¹ свакако је опаска коју он ставља од значаја за аналитичаре безбедности: „Већина аналитичара ризика концентрише се на корак (4). Не зато што је то најважније већ зато што га је најлакше анализирати“. Оно што је Вилсон, по интересантним размишљањима о *Three Mile Island accident*⁸², такође подвукао је да, „Мала вероватноћа може постати велика вероватноћа“, па је за све технологије незаобилазна „анализа стабла догађаја за догађаје ниског степена вероватноће великих последица“.⁸³

Да се вратимо Авену, јер упозорава да *свођење ризика на неизвесност* избацује из концепта ризика димензију последица (и њених пратећих атрибута), иначе кључног елемента појма ризик⁸⁴.

81 Wilson Richard, The Development of Risk Analysis: A Personal Perspective, *Risk Analysis*, Vol. 32, No. 12, 2012, стр. 2016: „На пример, терориста може бити „спавач“ и учити проблеме нуклеарне сигурности; добити посао у енергетској компанији тако да сазна слабе тачке. Размишљајући уназад кроз стабло догађаја, могао је да сачека док ветар не удари на главни град, а онда постави малу бомбу која отвара посуду за задржавање, а истовремено са другом бомбом или на други начин пробије цев реакторске расхладне течности и онеспособи систем за хитан случај хлађења језгра (ECCS). Тешко је замислити да једин саботер то уради, али група група наоружаних терориста може“.

82 Ibidem, стр. 2013: „После *Three Mile Island* више научника постало је уверено у важност и моћ методе стабла догађаја. Стручњаци су развили жаргон и назвали процедуру пробабилистичка анализа ризика (*PRA*) и креирана је пробабилистичка анализа сигурности у друштву и управљање (*PSAM*) за дискусију о овим процедурама“. Нешто ближе о *Three Mile Island accident* види на: https://en.wikipedia.org/wiki/Three_Mile_Island_accident (приступљено 15.11.2017.).

83 Види ближе: Wilson Richard, op. cit., стр. 2016-2017.

84 Aven Terje, *Risk Analysis and Management. Basic Concepts and Principles*, стр. 59-60: „Ризик је понекад повезан са неизвесношћу, на пример, у Кабинету (2002), ризик се односи на неизвесност исхода, активности и догађаја. Често се неизвесност види у односу на очекивану вредност, а варијација се користи као мера ризика. Као пример, размотрите проблем улагања новца на берзу. Претпоставимо да инвеститор разматра две алтернативе, како са очекивањима 1, и варијацијом 0,16 односно 0,08. Како алтернатива 2 има мањи ризик (неизвесност), изражену варијацијом, ова алтернатива би нормално била изабрана. Као и још један пример, размотрите број смртних случајева у саобраћају следеће године у одређеној земљи. Тада је варијација прилично мала, јер број смртних случајева показује прилично мале варијације из године у годину. Према томе, према овој дефиницији ризика, морамо закључити да је ризик мали, чак и иако је број смртних случајева много хиљада сваке године. Јасно, ова дефиниција ризика не успева да ухвати суштински аспект, димензију последица. Неизвесност се не може изоловати од интензитета, величине, распрострањености итд. последица. Узмите екстремни случај када су само два исхода могућа, 0 и 1, која одговарају 0 и 1 смртног случаја, а алтернативне одлуке су А и Б, који имају неизвесности (вероватност) дистрибуцију (0.5.0.5) и (0.0001, 0.9999), тим редоследом. Стога за алтернативу А постоји виши степен неизвесности него за алтернативу Б, што значи да је према овој дефиницији ризик виши за алтернативу А него за Б. Међутим, са обзиром на обе димензије, и неизвесност и последице, ми ћемо наравно оценити да алтернатива Б има највећи ризик како је негативни исход 1 готово сигуран да се деси“.

Чини се корисним издвојити и упозорење које даје Андрета: „... да многе потешкоће са различитим дефиницијама ризика (такође у смислу мерних јединица којима се изражава) произилазе из чињенице да су неке од раније развијених дефиниција ризика биле углавном фокусиране на оно *шта* конституише ризик за мете које су изложене одређеној опасности или *шта* су главни елементи који карактеришу ризик (у неком одређеном ризичном сценарију), а не на стварно *процењивање* или *мерење*, у строгим научним условима“.⁸⁵

Можемо поједноставити одређења и *hazard* означити као извесно/конкретно реално али и потенцијално стање које може довести до штете/губитка (дакле *hazard*: предуслов, узрок – док је *risk*: *могућа последица*), али је потребно и допунити одређење.

Тако, разматрајући *проблем контроле* при употреби термина *risk* и *hazard* Шер и сарадници показују да она повлачи импликације за управљање ризиком. Наиме, када се управљање усмери на *hazard* углавном мере започињу са чиниоцима / извршиоцима ризика или са окидачем ризика односно: „У случају идентификовања опасности, одлучујући фактор зависи од параметара смерница који су дефинисани за одговарајућу штету (нпр. заштита људског живота, одржавање одређених здравствених стандарда... Када је реч о избегавању штете, референтна тачка (нпр. здравље...) и ниво заштите (нпр. вода без загађивача, загађена вода на ниском нивоу, контаминирана вода испод прага акутне опасности по здравље) мора бити дефинисан“. Такође: „Ако је оријентација углавном усмерена на вероватноћу појаве и степен штете, онда ће мере управљања почети више са изложеношћу... За разлику од мерења штете, одређивање ризика везано је за моделовање путева распростирања, излагања, уноса (пријема) и изазивања штете. У овом контексту прорачунавање вероватног случаја је комплексан и мулти-интерпретаторски подухват. Термин вероватан случај се, на пример, користи за догађаје или негативне последице које се не појављују редовно или циклично, али где су доступни ранији подаци о посматрању, логичке везе или само претпоставке о релативној учесталости догађаја током времена. Ове процене вероватноћа увек долазе са одређеним степеном неизвесности“.⁸⁶

85 Andretta Massimo, op. cit., стр. 1194.

86 Scheer et al., op. cit., стр. 1281-1282.

1.2. Анализа и процена ризика од тероризма⁸⁷

Робертс и Хорган (Roberts Karl, Horgan John) пишу [...] могу се, примера ради, истраживати фактори који повећавају или смањују вероватноћу чланства у терористичкој групи и/или опасност коју терористичка група или поједини њен припадник представља у погледу вероватноће терористичког напада и/или истраживати ризик одређених метода терористичког насиља)⁸⁸[...]

Уз нагласак да концепт и процена ризика (мерење) мора бити вредносно неутрално⁸⁹ Авен и Гвикема (Aven Terje and Guikema Seth) констатују да „треба да се односе на претње, нападе, последице тих претњи и напада, и неизвесности“ што „значи да се анализа ризика од тероризма мора бавити терористичким намерама и циљевима који су у основи избора терористичких претњи и напада. Слично, концептуализација ризика у било којој области или пољу мора се бавити неизвесношћу у основним појмовима - на пример, као резултат незнања када ће доћи до напада и коју форму ће имати“⁹⁰. Такође:

„Ризик од тероризма је комбинација будућег појављивања претње-напада (C) - последица (Ц) сценарија и пратеће неизвесности (У) (Која ће се претња десити? Шта ће бити одговор одбране?

Какав ће бити одговор потенцијалних нападача? Хоће ли се десити напад? Који напад ће се догодити када и како, и какве ће последице бити у случају напада?) Појављивање претња-напад-последица сценарија може значити, на пример, да се напад догађа без претње, да је претња истакнута, а напад није резултат, или да је претња истакнута и да се напад изводи са неким озбиљним поседицама. Сада, погледај у будућност у којој не знамо који ће се сценарио реализовати. Пред нама је ризик од тероризма“⁹¹.

Док су „Вилис и сарадници (Willis *et al.* , 2005) дефинисали ризик од тероризма као функцију претње, рањивости и последица [...]“⁹².

87 Извод из научног чланка: Павлићевић П. (2017). Тероризам и организовани криминал: анализа и процена ризика, *Национална безбедност*, Година 4, Број 6/2017, стр. 34-56, Академија за националну безбедност, Београд, 2017.

88 Roberts Karl, Horgan John, Risk Assessment and the Terrorist, *Perspectives on Terrorism*, Volume II, Issue 6 (pp. 3-9), March 2008, <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/38/79>, 20.09.2017., стр. 3.

89 Aven Terje and Guikema Seth, On the Concept and Definition of Terrorism Risk, *Risk Analysis*, Vol. 35, No. 12 (pp. 2162-2171), 2015. стр. 2164.

90 Ibidem, стр. 2163-2164.

91 Ibidem, стр. 2169.

92 Willis Henry H., Guiding Resource Allocations Based on Terrorism Risk, *Risk Analysis*, Vol. 27, No. 3, pp. 597-606, 2007, стр. 598. [...]

Коџак (Коџак, стр. 88) развија матрицу за процену претњи терористичких организација, формулишући индикаторе намере и способности:

„Намера је, у овој студији, идентификована кроз четири нивоа насиља, од ниског до високог: (1) напади на имовину; (2) ограничени напади на специфичне циљеве; (3) напади на инсталације и објекте; (4) неограничени напади; и (5) масовна несрећа напади“ и „Индикатори способности су, у овој студији, идентификовани на пет нивоа, од ниске до високе: (1) коришћење домаћег оружја са једноставно доступним материјалима; (2) успешно спровођење терористичких аката који указују на квалитет планирања и учинка, као могућност употребе комерцијалног оружја; (3) извршење акција које захтевају детаљан обавјештајни рад, планирање и координацију; (4) војна обука у логорима лоцираним у иностранству; и (5) вођење герилског рата против безбедносних снага“⁹³.

[...] Савремени безбедносни токови са правом наводе истраживаче да истакну конвергенцију тероризма и организованог криминалитета. Тиме тзв. *‘dual use’* безбедносне мере, радње и активности, односно мере које имају паралелни утицај на теористичке активности и процесе организованог криминала (примера ради, контрола граница, биометријске технологије) имају своју јаку заснованост и оправдање у израженијој ефикасности и ефективности. Међутим, концептуализација тероризма, његово анализирање и свођење на облик организованог криминалитета у основи утиче на анализу и процену ризика, и тиме дефинисање метода усмереним на њихово сузбијање. Посебно се, у случају некритичког и неизнијансираног сагледавања феноменологије поменуте две безбедносне претње, заборавља на у науци општеприхваћено упозорење да исти узроци понекад имају различите последице, док исте последице могу проистацати из различитих узрока – те анализа безбедносних ризика не може бити ваљано изведена. Управо ова наша констатација добија на значаја у контексту следећих становишта: „Постоје три основна начина за елиминисање нежељене и штетне друштвене појаве. Први, најкоренитији и најрационалнији је – отклањање узрока... Други начин сузбијања одређене појаве је коришћење превенције, односно настојање да постојећи узроци не произведу неке лоше последице. Превенција тероризма најчешће се своди на откривање потенцијалних терориста пре него што они изврше кривично дело... Трећи начин састоји се у одвраћању које се постиже казнама – репресијом, која треба да одврати терористу од терористичког напада“⁹⁴.

93 Koçak Murat, Threat assessment of terrorist organizations: the application of Q methodology, *Journal of Risk Research*, Vol. 15, No. 1, 85–105, January 2012. стр. 88-89.

94 Ђурић-Атанасијевић Ксенија, Улога међународног права у сузбијања тероризма, *Српска политичка мисао*, бр 4, стр. 31-56, 2008, стр. 33-34.

Показује се да анализа и процена ризика мора поћи од етиологије како би контрамере (уз дефинисање и спецификацију циљева, мета, метода и средстава, процеса и трендова тероризма, тако и организованог криминала – и посебно разумевања локалног контекста у коме се јављају) биле адекватно формулисане и ефикасне. Уз уважавање оцене да је „најбоље оружје против међународног тероризма добра обавештајна служба“⁹⁵.

1.3. Рационалност терористичких активности, контратероризам и анализа ризика од тероризма (модел и аналитички алати)⁹⁶

Робертс и Хорган (Roberts и Horgan, 2008: 3) подсећају да је „термин *ризик* углавном повезан са вероватноћом опасности или штете. У контексту кривичног дела, штета може укључивати физичку, сексуалну и психичку штету нанету појединцу или групи појединаца одређеним догађајем или догађајима... *Процена ризика* је пројекција вероватноће да ће се опасност, односно штетно понашање или догађај појавити“. Ови аутори истичу неколико елемената које треба имати у виду у процесу процене ризика: да процена ризика може показати велики број варијетета у зависности од њених циљева и карактера претње⁹⁷; да процена ризика треба да узме у

95 Borum et al, The role of operational research in counterterrorism, *Mental Health Law & Policy Faculty Publications*, Paper 324, 2004, http://scholarcommons.usf.edu/mhlp_facpub/324, 28.06.2017, str. 428. Ibidem: „Информације из оперативног истраживања могу најбоље бити искоришћене за информисање у прикупљању, анализи и дисеминацији контраобавештајних сазнања, као и за процене и управљање потенцијално угрожавајућим ситуацијама... Оперативна анализа претходних напада и покушаја на темељу понашања може идентификовати механизме селекције циљева, надзор, комуникацију, прикупљање обавештајних података, поткопавање сигурности и стицање и припремање оружја за помоћ прикупљању података из прве руке... предност истраживања дефинисана овде као систематско посматрање више случајева — је да може открити обрасце активности и одступања од тих образаца. Разумевањем обрасца и секвенци активности пре напада истражитељи ће имати префињени скуп водећих питања која ће обухватити анализу информација везаних за претњу. Питања која проистичу из истраживања могу укључивати: Како су изабрани циљеви? Које су информације о потенцијалним циљевима прикупљене пре напада? Како се та информација прикупља? Како су изабрана средства напада? Како су набављена? Колико људи је укључено? Које су њихове улоге? Како они комуницирају? На тај начин, аналитичари могу тумачити долазне информације у односу на друге информације, обрасце и прошле догађаје“.

96 Текст који следи је превод извода из научног чланка: Pavličević, P. (2017). Rationality of the terrorist acting, counterterrorism and risk analysis, *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Law and Politics*, (15)4, 291-304.

97 Roberts and Horgan (2008: 3): „Тероризам може да обухвати изнуду, бомбардовање, активности повезане са припремањем бомби, пуцњавом, паљевином и разним другим различитим облицима понашања... Могли бисмо, на пример, да покушамо да испитамо факторе који повећавају или смањују вероватноћу чланства у терористичкој групи. На другом нивоу, могли бисмо бити заинтересовани и за опасност коју терористичка група или појединачни члан терористичке групе представља у смислу вероватноће терористичког напада. Још на другом нивоу, могли бисмо бити забринуте због ризика од појаве одређених израза терористичког насиља, на пример, да ли је вероватно да ћемо видети пуцњаву или бомбашке нападе самоубице од стране одређене групе“.

обзир и статичке и динамичке факторе ризика (Roberts and Horgan, 2008: 5-6)⁹⁸. Они исправно подсећају да је „пречесто у процени ризика фокус на факторима који повећавају ризик опасности док се занемарују фактори који смањују ризик“ (Roberts and Horgan, 2008: 5)⁹⁹, и наглашавају да су „најуспешнији... алати за процену ризика засновани на доказима, изведени из емпиријских истраживања која су идентификовала значајне факторе ризика и однос који они имају са одређеним опасностима“ и нагласили да је „до данас било мало систематских студија о специфичном односу између ових фактора ризика и аспеката тероризма“ (Робертс и Хорган, 2008: 7) (Roberts and Horgan, 2008: 7)¹⁰⁰. Међутим, преко неколико теоријских извора показаћемо да наука ипак дефинише алате и методе способне да класификују, успоставе везе и дају основу за анализу ризика од тероризма и за деловање у области борбе против тероризма. [...] “Willis et al. (2005) дефинишу ризик од тероризма као функцију претње, рањивости и последица [...]” (Willis, 2007: 598).¹⁰¹ Willis такође наглашава: “Коришћене процене ризика

98 Roberts and Horgan (2008: 5-6): „Статички фактори ризика су фактори који се не мењају током времена. То су обично историјски или категорични фактори, на пример, пол појединца, особености одрастања... Динамички фактори ризика се, по природи, мењају током времена. То значи да ризик може порасти или пасти са променама у понашању појединца, околностима и специфичним стратегијама управљања ризицима... Као врло једноставан пример, терористичка група може представљати мањи ризик извршењем напада у одсуству експлозива; али ће се ризик који они представљају променити ако га некако набаве. Важно је овде признати и могућност да одсуство одређених врста оружја може бити од утицаја на развој других облика претње од стране терористичке групе. Потреба за набавком средстава за набавку експлозива или оружја, на пример, може повећати ризик групе која врши пратећу криминалну активност... Тешкоћа са текућом проценом ризика је наравно идентификовати када треба провести сваку процену – да ли треба бити на сат, дневно, недељно, месечно итд. Непогрешиво, регуларност процене ризика мора бити одређена посебним околностима групе или појединаца од интереса“.

99 Види такође: Roberts and Horgan, 2008: 7-8.

100 Roberts and Horgan (2008: 8) закључују: “Дизајн алата за процену ризика у борби против тероризма мораће да буде заснован на релевантној теорији и емпиријским истраживањима. Истраживање ће нужно захтевати прикупљање и разматрање података који описују различите факторе ризика како би се могли извести релевантни фактори и њихов прецизан однос према опасности. Ово је област у којој сарадња између психолога који су вешти у форензичкој процени ризика и практичара који раде у борби против тероризма може да сарађује на обострану корист уз размену идеја, података и методологије истраживања”.

101 Willis (2007: 598-599): „Особа или организација претстављају претњу када имају намеру и способност да нанесе штету мети. Претња постоји само када се намера и способност манифестују заједно у особи или организацији. Када се опсег опасности дефинише у смислу специфичног скупа мета, одређеног скупа врста напада, и одређеног временског периода, вероватноћа се може користити као мера вероватноће да ће се напад догодити. Дакле, мера претње је дефинисана као: **Мера (претње):** Вероватноћа да је одређени циљ нападнут на одређени начин током одређеног временског периода, или Претња = п (напад се дешава). Пошто је ова мера за претњу неизвесна, треба имати у виду да се може представити и дистрибуцијом вероватноће, а не проценом тачке... **Мера (рањивости):** Вероватноћа да се штете (где штете могу укључити смртне случајеве, повреде, имовинску штету, или друге последице) јављају, имајући у виду одређени тип напада, у одређено време, на дати циљ, или Рањивост = п (напад резултира оштећењем / нападом)... **Мера (последица):** очекивана величина оштећења (нпр. смрти, повреде или оштећења имовине), има одређени тип напада, у одређено време, што доводи до оштећења одређене мете или, Последица = Е [оштећење | напад се јавља и резултира штетом]”.

су изведене из једног модела. Коришћењем једног модела, ова анализа је подложна свим ограничењима и претпоставкама модела. На пример, као што је објашњено у описима RMS Terrorism Risk Model (Willis *et al.*, 2005; RMS, 2004), RMS анализа можда неће обухватити међузависности између начина напада или циљева. Ово може довести до потцењивања ризика¹⁰². Или се може прочитати: „Новији тренд у анализи ризика против тероризма је моделовање расуђивања терориста, јер ће оно водити њихов избор акција. Стандардне претпоставке у већини ових модела су да су терористи потпуно рационални, пратећи све нормативно потребно за рационалне изборе, као што су поседовање скупа константних и уређених преференција, могућност да изврше анализу трошкова и користи својих алтернатива, између многих других.” (Sri Bhashyam and Montibeller, 2016: 666)¹⁰³.

Такође треба да имамо на уму следеће налазе, становишта и препоруке:

- “На индивидуалном нивоу, суочавање са мотивацијом терориста се чини од кључног значаја. Без поткопавања мотивације, смањење способности терориста да покрену одређену терористичку тактику често може имати само привремени ефекат, који траје док терористи не открију начин да поврате своју способност повреде, или док не пронађу нову тактику без претходних ограничења.” (Kruglanski and Fishman, 2009: 27)¹⁰⁴;

102 For more see Willis, 2007: 604-605.

103 Sri Bhashyam and Montibeller (2016: 666-667): „... анализирамо типове претпоставки направљених у различитим аналитичким моделима противтероризма који представљају расуђивање злонамерних агената и расправљамо о њиховој подобности са дескриптивне тачке гледишта. Затим предлажемо како би се неке од ових претпоставки могле модификовати да би се тачније описали преференције терориста, извлачењем знања из области истраживања понашања, политике, филозофије избора, јавног избора и управљања сукобима у тероризму... прегледамо главне приступе моделовању претњи изазваних тероризмом и, касније, дискутујемо о претпоставкама које они износе у вези са претпоставкама нападача. Ови приступи се могу широко класификовати у две категорије моделовања: неизвесности (у вези са одлуком, способностима и успехом нападача и успехом браниоца) и одлуке (засноване на преференцијама браниоца и нападача). Пробабилитичка анализа ризика (Probabilistic risk analysis / PRA) се у великој мери ослања на моделирање неизвесности, користећи стручно провоцање да би се ухватиле вероватноће повезане са њима. Теорија игара (ГТ), с друге стране, ослања се на моделовање ситуације засноване на одлукама играча, правећи претпоставке да су оба актера рационална. Пошто анализа супротстављеног ризика (АРА) комбинује оба приступа, потребно је да направи претпоставке у обе категорије”.

104 Kruglanski and Fishman (2009: 33) такође са правом процењују: „Док су процеси дерадикализације реактивни по дефиницији, важно је покренути превентивне процесе за имунизацију појединаца против радикализације. Програми заједнице, укључујући радионице, летње кампове, предавања и семинаре у којима се разоткривају и дискредитују радикални појмови, могли би бити од велике вредности. Осим интелектуалног процеса супротстављања радикалним идејама, смањење мотивације потенцијалних регрута да прихвате такве идеје може бити критично. Ово може захтевати ублажавање околности које подстичу губитак значаја које усађују мотивацију да се тероризам прихвати као средство за постизање пожељних циљева. Неке такве околности могу бити веома идиосинкратичне и личне (нпр. повреде од стране појединца у погледу норми њене или његове заједнице)”.

- “Међутим, чини се да је од малог оперативног значаја за истражитеље, обавјештајне аналитичаре, службенике за случајеве, војне оперативце или планере одбране, да ли терористи колективно пате од параноје или се увлаче у нарцизам. Водећи принцип за свако истраживање понашања које настоји да информише о питањима унутрашње или националне безбедности није да ли је питање студије психолошки занимљиво или релевантно, већ да ли је оперативно релевантно.” (Borum *et al.*, 2004: 423)¹⁰⁵;
- „Концепција тероризма као оруђа или средства за постизање циља има импликације на стратегије обесхрабљивања тероризма. Ово може захтевати убеђивање организације да (а) ово одређено средство није делотворно с обзиром на циљеве организације, (б) да постоје алтернативна, ефикаснија средства за постизање циљева организације, и (ц) тероризам представља препреку за постизање других важних циљева” (Kruglanski and Fishman, 2009: 36);
- „Главни аргумент... је да док се „стари” тероризам може објаснити теоријом рационалног избора, његова „нова” верзија представља суштинско одступање од рационалности. Чланак се завршава претпоставком да се не може наћи јединствено решење за тероризам” (Nalbandov, 2013: 92-93)¹⁰⁶.

105 Borum *et al.* (2004: 425-426): „Прво... истраживач ће можда морати да зна: „Да ли ова особа (или групе) представља претњу за имовину или интересе САД, и ако јесте, какву претњу?“... Слично томе, план истраживања треба да узме у обзир процес истраге и анализе који се обично примењују на проблем, укључујући врсте и изворе података или информација који су доступни... Друго, студија треба да задржи фокус заснован на понашању. Када истражујете област тероризма или другог насилног понашања, спекулације о личности или унутрашњој динамици актера могу изгледати интригантне или чак примамљиве. Ова питања, иако можда имају неке теоријске или чак научне оправданости, вероватно неће донети оперативно релевантне налазе, из најмање два разлога: (1) Индивидуални фактори личности обично нису узроци који најбоље објашњавају насилно понашање, нити помажу да се поуздано разликују „терористи” од „нетерориста” и (2) Ова врста информација није уобичајена. “спознати” истражитељима или аналитичарима који испитују потенцијалну претњу... Одржавање фокуса на понашању у студији, стога, побољшава оперативну корисност и доводи до конкретнијих индикатора за процену претње. Треће, тумачење или поуке из студије морају произаћи из анализе понашања повезаних са инцидентом. То значи да чињенице треба да доведу до закључака. Они који осмишљавају и анализирају истраживање треба да схвате да унапред створене идеје, претпоставке или конвенционална мудрост могу бити погрешне. Главни циљ истраживања је да се идеје и хипотезе подносе критичком испитивању. Оперативно истраживање треба да остави по страни предрасуде о томе шта „узрокује” понашање и преусмери интересовање на оно које понашања претходе исходу”.

106 За овај закључак постоји основа. Borum *et al.* (2004: 421) на сличан начин разматрају претњу „новог тероризма”: „Ал-Каида и транснационалне терористичке групе садашњости су, међутим, мотивисане и делују много другачије од стереотипних група из прошлости. Постоји командна структура за мало, али ефикасно језгро Ал-Каиде и децентрализовани спољни појас, који је ниво и варијанта контроле и аутономије. За разлику од прошлих терористичких група, Ал-Каида има бројчану снагу, са ћелијама заступљеним у више земаља широм света, а њихова техничка обука и софистицираност су далеко већи. Мето се бирају уз различиту дискриминацију, од

Borum *et al.* (2004: 428) подржава став да је „најбоље оружје против међународног тероризма добра обавештајна служба“¹⁰⁷. Требало би да чврсто подржимо теоријски приступ који каже: „За каснију анализу, разматрају се мере против тероризма за различите концепте терористичких мотива и нивоа рационалности. Развијање спектра или типологије концепата терористичке рационалности и извођење адекватних мера за борбу против тероризма чини се обећавајућим приступом за суочавање са различитим облицима тероризма“ (Van Um, 2009: 7)¹⁰⁸. Наиме, Van Um (2009: 6) „има за циљ да критички одреди експланаторну моћ концепата рационалности за тероризам са фокусом на инструменталну рационалност која укључује мотивацију мимо политичке... Показује се да концепт инструментално рационалног и политички мотивисаног тероризма заправо није у стању да објасни сва терористичка понашања. Политике борбе против тероризма које имају за циљ само супротстављање политички рационалним терористима стога можда игноришу праве мотиве терориста. Даље је утврђено да

симболичке до економске и опортунистичке, а приступачност и тактика се бирају да повећају величину и обим смртоносности. Вођство Ал-Каиде се потрудило да усвоји линеарни модел размишљања и решавања проблема који се лако налази у западној доктрини и који се супротставља њиховим иначе природнијим асоцијативним обрасцима размишљања. Убиство више није случајан исход напада; то је централна сврха напада. Циљеви и идеологије Ал-Каиде остају много неухватљивији, јер постоји мање приписана веза између изабране акције и наведеног узрока“.

107 Borum *et al.* (2004: 428): „Информације из оперативних истраживања могу се најбоље користити за прикупљање, анализу и ширење заштитних обавештајних података, као и за процену и управљање потенцијално опасним ситуацијама... Оперативна анализа прошлих напада и покушаја заснована на понашању може да идентификује механизме за одабир мета, надзор, комуникацију, прикупљање обавештајних података, подметање безбедности и прикупљање података на фронту, прикупљање оружја и помоћ при прикупљању података са предње стране да би се прикупили подаци и помогли у прикупљању података. Као што је напоменуто, предност истраживања – која је овде дефинисана као систематско посматрање у више случајева – је у томе што може открити обрасце активности и одступања од тих образаца. Разумевањем образаца и редоследа активности пре напада, истражитељи ће имати префињени сет питања која воде анализу информација у вези са претњом. Питања која произилазе из истраживања могу укључивати: Како се бирају циљеви? Које информације се прикупљају о потенцијалним циљевима пре напада? Како се те информације прикупљају? Како се бирају средства за напад? Како се стичу? Колико људи је укључено? Које су њихове улоге? Како комуницирају? На овај начин, аналитичари могу тумачити долазне информације у односу на друге информације, обрасце и прошле догађаје“.

108 Van Um (2009: 7) такође тврди: „Типологија терористичких мотива и нивоа рационалности заснива се на идеалним типовима концепата и не дозвољава мешање мотива из прагматичних разлога. Сходно томе, ово истраживање не тврди да разматра све постепене нивое рационалности. У стварности, терористи би могли показати комбинацију мотива и променљиве рационалности током времена (Стерн, 2003а: 5), што се не одражава у овој типологији. Ипак, типологија заснована на идеалним типовима терористичког понашања има предност што структурира различите појаве тероризма и омогућава да се развију јасне мере против тероризма. На овај начин се могу идентификовати разлике и сличности постојећих антитерористичких мера“.

ниједан од алтернативних концепата, који се разматрају у овој тези, не обухвата све терористичке акције. Уместо тога, сви концепти су се показали способним да објасне само одређене аспекте тероризма... Изводи се следеће питање: ПЗ: Како треба осмислити стратегије за борбу против тероризма узимајући у обзир моћ објашњења анализираних концепата терористичке рационалности?“. Ипак, у разумевању феномена тероризма, морамо нагласити да политички мотиви, циљеви и инструментална рационалност тероризма остају у првом плану.

1.4. Перцепција ризика¹⁰⁹

- „[...] иако ризици и користи за друштво од различитих активности и технологија (нпр. нуклеарна енергија, комерцијално ваздухопловство) имају тенденцију да се у свету позитивно повезују, они су обрнуто повезани [...] већа перципирана корист повезана је са нижим перципираним ризиком; нижа перципирана корист повезана је с већим перципираним ризиком [...] ова обрнута веза је повезана са ослањањем људи на опште афективне процене приликом доношења судова о ризику и користи [...] Стога се чини да је афективни одговор примарни”.
[...] „1) Негативни (уништавање поверења) догађаји су видљивији или уочљивији од позитивних (изградња поверења) догађаја [...], 2) Кад су догађаји добро дефинисани и када нам скрену пажњу, негативни (уништавање поверења) догађаји носе много већу тежину од позитивних догађаја”.
- „Важност догађаја је барем једним делом повезана са његовом учесталашћу (или реткошћу)”.
- „У системима у којима смо забринути због догађаја са ниском вероватноћом/великим последицама, штетни догађаји ће увећати нашу перцепцију ризика у много већој мери него што ће их повољни догађаји смањити”.
- „Извори лоших (уништавајућих) вести имају тенденцију да се виде као веродостојнији од извора добрих вести”.
- Још један важан фактор је поверење, односно неповерење.
- „Будући да докази о недостатку ризика често имају малу тежину, студије процене ризика имају тенденцију да повећају перципирани ризик”. [...]

¹⁰⁹ Извод из научног чланка: Павлићевић, П., Стевановић, М. (2024). Перцепција, анализа и одлучивање о ризику. *Национална безбедност*, Година 11, Број 20/2024, стр. 97-123.

2. КОНЦЕПТ (АНАЛИЗЕ) РИЗИКА И ЗНАЧАЈ ПЕРЦЕПЦИЈЕ

Пише да се наука анализе ризика „односи на успостављање принципа, метода и модела за анализу, описивање и комуницирање ризика, у контексту доношења одлука“, пошто је „средство за изражавање и комуницирање неизвесности о свету. Емпиријска контрола је само у одређеној мери релевантна“. Авен подсећа да је ипак „класични поглед на анализу ризика позитивистичка перспектива; ризик постоји објективно и може се мерити“, али одбацује поменуто становиште и притом не прихватајући ни радикалну релативистичку перспективу. Авен усваја балансирану позицију адекватну практичарима анализе ризика. Упућује на Бајесов приступ анализи ризика где „је вероватноћа мера изражавања несигурности у свету виђена кроз очи процењивача и на основу неких основних информација и знања. Комплетно знање о свету не постоји у већини случајева, а анализа пружа алат за решавање ових нејасноћа заснованих на кохерентности користећи правила вероватноће. Ако доступни подаци постану довољни, може се постићи консензус у додељивању вероватноће, али не обавезно, пошто увек постоје субјективни елементи који су укључени у процес процене [...] Оштра разлика између објективног, стварног ризика и опаженог ризика не може бити направљена. Ризик је првенствено суд, а не чињеница. Како ризик изражава неизвесност о свету, тј. о последицама и исходима неке активности, перцепција ризика има улогу у вођењу одлука. Професионални аналитичари ризика немају ексклузивно право да опишу ризик“.

Док Словик упозорава да је „чак и, наизглед, једноставан задатак избора мере ризика за добро дефинисану крајњу тачку, попут смртних случајева људи, изненађујуће сложен и упитан [...] Како да одлучимо коју меру ћемо користити приликом планирања процене ризика, препознавајући да ће избор вероватно учинити велику разлику у начину на који се ризик перципира и процењује?“. Притом, „начин сумирања смрти отеловљује властити скуп вредности“. Од значаја је: „сви субјективни кораци дефинисања проблема и његових опција, избор и мерење ризика у смислу одређених исхода, одређивање људи у ризику и параметара њихове изложености, и тако даље, долази се до представљања ових информација доносиоцу одлука, често названог *framing*. Овај процес представљања такође је испуњен субјективношћу [...] различити (али логички еквивалентни) начини представљања истих информација о ризику могу довести до различитих процена и одлука“.

Да се вратимо Авену: „Полазна тачка је активност или систем који сада желимо да анализирамо да би пружили подршку одлучивању [...] Интересантно, количине у будућности су перформансе активности или система (даље у тексту систем), на пример мерено профитом, производњом, производним губитком, бројем смртних случајева, настанком несреће и тако даље. Ово су количине којима би требали знати вредност у време одлука будући да пружају информације о учинку алтернатива. Нажалост, ове количине нису познате у време доношења одлуке [...] неопходна је процена неизвесности [...] неизвесности у вези са будућим посматраним количинама су епистемичке, односно резултат недостатка знања“. Основни принципи Бајесовог предиктивног и инструменталног приступа анализе ризика су тако: „(1) Фокус се поставља на количине које изражавају стања/света, тј. количине физичке стварности или природе, које нису познате у време анализе али ће, ако се систем који се анализира, у ствари применити, узети одређену вредност у будућности и евентуално постати познате. Ове количине означавамо као посматране количине [...] (2) Могуће перципиране величине су предвиђене [...] (3) Неизвесност у вези са вредношћу посматраних величина коју ће узети исказује се помоћу вероватноћа“. [...] Од значаја су и Авенове констатације да „Вероватноћа у нашем контексту је мера неизвесности која се односи на видљиву количину Ц, како се види са становишта процењивача, на основу његовог постојећег знања. Не постоји тачна вероватноћа“; да су лаици „лоши проценитељи неизвесности“, али да је битније „како доносиоци одлука и аналитичари (стручњаци) требају приступити ризику и неизвесности, а лаичке процене ризика само су један од многих фактора који се морају размотрити приликом доношења одлука“.

[...] Хендрикс и сарадници (Hendrickx *et al.*, 1989) су открили да су „упозорења била ефикаснија када су, пре него што су представљена у погледу релативне учесталости штете, представљена у облику живописних сценарија и анегдота оптерећених афектом“. Такође: „Избор може да функционише не само захваљујући лакоћи подсећања или замисливости, већ и зато што запамћене и замишљене слике долазе означене афектом. На пример, Лихтенштајн и сарадници (Lichtenstein *et al.*, 1978) су се позвали на расположивост како би објаснили зашто су процењене учесталости узрока смрти којима је дат изразит публицитет (нпр. несреће, убиства, пожари, торнада и рак) биле релативно прецењене, док су узроци недовољно наглашени у јавности (нпр. дијабетес, мождани удар, астма и туберкулоза) били потцењени. Чини се да су узроци који се јако оглашавају више афективно набијени, то јест сензационалнији, па то може објаснити и њихову истакнутост у медијима и њихову релативно прецењену учесталост“. Од значаја је и налаз

да „Када последице носе оштра и снажна афективна значења [...] промена вероватноће често има премалу тежину [...] одговори на неизвесне ситуације показују све или ништа, карактеристике које су осетљиве на могућност а не на вероватноћу јаких позитивних или негативних последица, узрокујући врло мале вероватноће да носе велику тежину“. Такође: „Истраживање Ротенштрајха и Хсиа (Rottenstreich and Hsee, 2001) показује да догађаји повезани са снажним осећањима могу да нас надвладају иако је њихова вероватноћа слаба. Због тога што ризик као осећај тежи да се преоптерети застрашујућим последицама, морамо призвати ризик као анализу која ће нам пружити увид у вероватноћу таквих последица [...] Неке врсте проблема, попут тероризма, у великој мери оптерећују способност квантитативне анализе ризика“.

Препорука допунске литературе: Перцепција ризика од тероризма

- JINDAPON, PAAN AND WILLIAM S. NEILSON (2009). "The Impact of Societal Risk Attitudes on Terrorism and Counterterrorism". *ECONOMICS & POLITICS*, Volume 21, No. 3, 433-451. DOI: 10.1111/j.1468-0343.2009.00360.x
- Lee, Jennifer E.C. and Louise Lemyre (2009). "A Social-Cognitive Perspective of Terrorism Risk Perception and Individual Response in Canada". *Risk Analysis*, Vol. 29, No. 9, 1265-1280. DOI: 10.1111/j.1539-6924.2009.01264.x
- Lee, Jennifer E.C., Louise Lemyre, Daniel Krewski (2010). "A Multi-Method, Multi-Hazard Approach to Explore the Uniqueness of Terrorism Risk Perceptions and Worry". *Journal of Applied Social Psychology*, 40(1): 241–272
- Caponecchia, Carlo (2012). "Relative Risk Perception for Terrorism: Implications for Preparedness and Risk Communication". *Risk Analysis*, Vol. 32, No. 9, 1524-1534. DOI: 10.1111/j.1539-6924.2011.01784.x
- Mumpower, Jeryl L., Liu Shi, James W. Stoutenborough, and Arnold Vedlitz (2013). "Psychometric and Demographic Predictors of the Perceived Risk of Terrorist Threats and the Willingness to Pay for Terrorism Risk Management Programs". *Risk Analysis*, Vol. 33, No. 10, 1802-1811. DOI: 10.1111/risa.12033

ЛИТЕРАТУРА

- Atran, S. (2008). Who Becomes a Terrorist Today?, *Perspectives on Terrorism*, Vol II, Issue 5, Retrieved 15 June 2015, from <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/35/72>
- Borum, R., Fein, R., Vossekuil, B., Gelles, M., Shumate, S. (2004). The role of operational research in counterterrorism, *Mental Health Law & Policy Faculty Publications*, Paper 324, Retrieved 28 June 2017, from http://scholarcommons.usf.edu/mhlp_facpub/324
- De la Corte, L. (2007). Explaining Terrorism: A Psychosocial Approach, *Perspectives on Terrorism*, Vol 1, No 2, (pages not marked), Retrieved 16 November 2014, from <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/8/18>
- Crenshaw, M. (1992, 2012). "Decisions to use terrorism: psychological constraints on instrumental reasoning", in Horgan J., Braddock K. (ed), *Terrorism studies: a reader*, Routledge, London and New York, 2012, pp. 250–259
- Crenshaw, M. (1981, 2012). "The Causes of Terrorism", in Horgan J., Braddock K. (ed), *Terrorism studies: a reader*, Routledge, London and New York, 2012, pp. 99-114
- Keeney, G. L., Winterfeldt D. von (2010), Identifying and Structuring the Objectives of Terrorists, *Risk Analysis*, Vol. 30, No. 12, pp. 1803-1816
- Kruglanski, A. W., Fishman S. (2009). Psychological Factors in Terrorism and Counterterrorism: Individual, Group, and Organizational Levels of Analysis, *Social Issues and Policy Review*, Vol. 3, No. 1, pp. 1- 4
- Levi R., Pajović S. S. (2002). Međunarodni terorizam i Latinska Amerika, *Međunarodni problemi*, Vol. LIV, br. 1-2, str.73-98
- Møller, B. (2007:12). Security sector reform and the fight against terrorism, *DIIS Report 2007-12*, Danish Institute for international studies, Copenhagen, Retrieved 16 November 2014, from http://subweb.diis.dk/graphics/Publications/Reports%202007/RP_2007-12_web.pdf
- Møller, B. (2007:3). Terror prevention and development aid: what we know and don't know, *DIIS Report 2007-3*, Danish Institute for international studies, Copenhagen, Retrieved 16 June 2014, from <http://subweb.diis.dk/graphics/Publications/Reports2006/diisreport-2007-3.pdf>
- Nalbandov, R. Dr. (2013). Irrational Rationality of Terrorism, *Journal of Strategic Security* 6, no. 4: 92-102
- Pavličević, P. (2015). Rationality in the phenomenom of terrorism and counterterrorism strategy, *Nauka i društvo*, br. 1/ 2015 (leto), pp. 31-70 http://media1.naukaidrustvo.org/2015/07/pavlicevic_rationality.pdf

- Roberts, K., Horgan J. (2008). Risk Assessment and the Terrorist, *Perspectives on Terrorism*, Volume II, Issue 6, pp. 3-9
- Stohl, M. (2008). "The Global War on Terror and State Terrorism", *Perspectives on Terrorism, Special Issue: Under - Investigated topics in terrorism research*, pp. 4-10, Retrieved 30 June 2015, from http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php?option=com_rokzine&view=publication&id=1&Itemid=
- Sri Bhashyam, S., Montibeller. (2016). In the Opponent's Shoes: Increasing the Behavioral Validity of Attackers' Judgments in Counterterrorism Models, *Risk Analysis*, Vol. 36, No. 4, pp. 666-680
- Stern, Dž. (2004). Ekstremni teroristi, Aleksandria Press, Beograd (Stern Jessica (1999). *The ultimate Terrorists*, Harvard University Press)
- Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law (2008)*: Concepts of Terrorism: Analysis of the rise, decline, trends and risk, Deliverable 5, WP 3, Dec. 2008, <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%205.pdf>, 10.04.2015.
- Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law (2008)*: The EU Counter-radicalization Strategy: Evaluating EU policies concerning causes of radicalization, WP 4, objective 6, May 2008, Retrieved 10 March 2015, from <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/EU%20Counterradicalization%20Strategy.pdf>
- van Um, E. (2009). "Discussing Concepts of Terrorist Rationality: Implications for Counter-Terrorism Policy". Economics of Security Working Paper 22, Berlin: Economics of Security
- Willis, H.H. (2007). Guiding Resource Allocations Based on Terrorism Risk, *Risk Analysis*, Vol. 27, No. 3, pp. 597-606

III ДЕО

ТЕРОРИЗАМ УСАМЉЕНИХ ПОЧИНИОЦА

III ТЕРОРИЗАМ УСАМЉЕНИХ ПОЧИНИОЦА

1. ИСТРАЖИВАЧКА ПОЉА ТЕРОРИЗМА УСАМЉЕНИХ АКТЕРА И КОНТРАТЕРОРИЗАМ¹¹⁰

Указујемо на значај предмета нашег истраживања полазећи од краћег приказа неких од налаза из извора у којима се систематски анализирају трендови тероризма:

- „У Великој Британији би се известан број ухапшених могао класификовати као 'усамљени вукови'. Ове особе деле идеолошку или филозофску идентификацију са екстремистичком групом, али не комуницирају са групом са којом се идентификују. Иако акције усамљеног вука имају за циљ унапређење циља групе, тактике и методе су замишљене и усмерене без икакве спољне команде или упутства.” (European Police Office [Europol] 2008, 39);
- „Напади које изводе усамљени починици и подстицање напада мањег обима су у порасту. Последњих година забележен је пораст броја напада у ЕУ и САД од стране појединаца који немају везе са успостављеним терористичким мрежама, и који су претходно били непознати безбедносним и обавештајним службама. Поред појединаца који се понашају као чланови мреже, или који имају користи од подршке мреже, радикализовани усамљени нападачи представљају све већу претњу, погоршану текућим сукобом у Сирији и Ираку.” (European Law Enforcement Agency [Europol] 2015, 6);
- „Напади усамљених вукова чине 70 процената свих смртних случајева од терориста на Западу од 2006. Поред тога, исламски фундаментализам није био главни покретач напада усамљених вукова, с тим што се 80 процената смртних случајева на Западу од напада усамљених вукова приписује мешавини десничарских екстремиста, националиста, антивладиних елемената, других врста политичког екстремизма и од супрематиста [...] У скороје време ИСИЛ је заменио ал-Ка'иду као највећу претњу за нападе на Западу кроз тактику усамљеног вука.” (Institute for Economics & Peace [IEP] 2015, 2–3, 50);

¹¹⁰ Извод из научног чланка: Павлићевић, П. (2021). Мапирање истраживачких поља тероризма усамљених актера и контратероризам. *Култура полиса*, XVIII (46), 203-229.

- „У последњих десет година терористички напади усамљених починиоца повећали су се у земљама ОЕЕС-а, са једног у 2008. на 56 у 2016. Највећи број ових напада догодио се у Сједињеним Државама [...] Усамљени починиоци убијају у просеку једну особу по нападу а сви други терористи који делују у земљама ОЕЕС убили су мање од 0,3 особе по нападу.“ (IEP 2017, 5, 59);
- „Тринаест људи је убијено у терористичким нападима у ЕУ током 2018. – смањење у односу на 2017. Сви напади су били џихадистички по природи, а починили су их појединци који су деловали сами.“ (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol] 2019, 6);
- „Значајно, другу годину заредом, број осујећених џихадистичких завера знатно је премашио број извршених и неуспелих џихадистичких напада ... док је већина осујећених завера укључивала више осумњичених [...] У 2019. години ЕУ је претрпела три извршена и четири неуспела џихадистичка терористичка напада, који су усмртили десет људи. Све осим једног починили су појединци који су деловали сами.“ (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol] 2020, 14, 33);
- „Усамљени актери и тероризам
Државе чланице ЕУ процењују за џихадистички тероризам и десничарски тероризам, као и за насилни екстремизам, да највећу претњу представљају усамљени актери или мале ћелије које извршавају насиље самостално, а да не буду усмерене од већих организација. Као што горе представљени подаци показују, већа је вероватноћа да ће од стране органа за спровођење закона бити осујећене завере у којима учествује више осумњичених, него припремање напада од стране појединаца који делују сами.“ (Europol 2020, 19);
- „Неки од кључних елемената терористичке претње у ЕУ остају непромењени. Џихадистички терористи често нападају сами и користе несофистициране методе напада. Радикализација младих људи у различитим окружењима, укључујући затворе, и даље је кључна брига [...] СВЕ ИЗАВРШЕНЕ ЏИХАДИСТИЧКЕ ТЕРОРИСТИЧКЕ НАПАДЕ СПРОВЕЛИ СУ УСАМЉЕНИ ПОЧИНИОЦИ. Осујећене завере углавном су укључивале више осумњичених.“ (European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol] 2021, 4, 7);
- „Усамљени актери
Унутар лабаве џихадистичке мреже у ЕУ, појединци имају широке могућности да делују на сопствену иницијативу. Можда су били радикализовани активностима организованим у оквиру џихадистичких

мрежа, али су појединци, или су мале групе изван ових миљеа такође могли бити радикализовани *offline* или *online*. У оба случаја, процењује се да главна претња потиче од симпатизера ИД-е. Све извршене нападе џихадиста 2020. године у ЕУ починили су појединци који су деловали сами. Појединци или групе које делују самостално, уграђене или се налазе на маргинама џихадистичког покрета, могу се такође осећати обавезним да изврше насилне или терористичке акте, посебно ако добију помоћ или директна упутства од следбеника терористичке групе у иностранству. Белгија је септембра 2020. проценила да је приближно 100 појединаца осумњичено да желе извршити насилна дела. Напад усамљених актера или малих ћелија тешко је предвидети и спречити. Не постоји јасан профил радикализованих појединаца који на крају постану насилни“ (Europol 2021, 53).

Од посебног значаја је истаћи да *феномен ТУА није искључиво везан за исламистички тероризам*, о чему говоре следећи налази:

- „Инциденти крајње десничарског тероризма повећавају се на Западу, посебно у Западној Европи, Северној Америци и Океанији. Укупан број инцидената повећан је за 320 процената током последњих пет година. [...] Крајње десничарски тероризам у последњих десет година све се више повезује са појединцима широке идеолошке припадности, него са одређеним терористичким групама.“ (Institute for Economics & Peace [IEP] 2019, 44);
- „Хапшења осумњичених који су планирали да почине терористичке или екстремистичке нападе извршена су 2020. у неколико држава чланица ЕУ. Забрињавајуће је да се уочава све млађа старосна доб осумњичених – од којих су многи били малолетни у време хапшења. Већина је повезана са транснационалним насилним онлајн заједницама са различитим степеном организације. Ове онлајн заједнице подржавају концепт 'отпора без вође' културе ОПСАДЕ и идеја акцелериста. Такве идеологије промовишу став да су напади појединаца или малих група, а не великих организација, потребни како би се убрзао очекивани слом друштва. Ово се може користити за оправдање напада усамљених починиоца, попут оних запажених 2019.“ (Europol 2021, 18).¹¹¹

111 О култури ОПСАДЕ и идејама акцелериста, повезано са питањима терориста усамљених починиоца, види: Johnson and Feldman (2021, 4, 15,19); Loadenthal, Hausserman, and Thierry (2020, 4,16, 20). Слично: „Десничарско терористичко и екстремистичко насиље често изгледа да је намењено да подстакне 'расни рат' за који многи десничарски екстремисти верују да је неизбежан. Они траже насилну реакцију од жртава над којима се врши насиље и њихове шире заједнице. Такви покретачки акти приказана су као део 'отпора без вође', концепта који има за циљ да подстакне усамљене актере да почине насиље.“ (Europol 2020, 70).

[...] напомнимо да се упућује на „нову парадигму КТ“ – о чему, примера ради, пише Синаи (види ближе Sinai 2019, 133). Проблематика КТ (могућности и опције супротстављања, контрамере и превенција), и извори који дају основ за процену степена безбедносних ризика ТУА-а, врло су бројни. Уз то, проблеме КТ нужно дотичу и извори у којима се разматра профилисање, мотивација, рањивост на радикалне наративе, процес, фактори и обрасци радикализације, утицај интернета на процес радикализације. Са аспекта КТ, чини се од посебног значаја истраживање индикатора, упозоравајућег понашање (*warning or signaling behavior, leakage behavior, weak signals, predictors, indicators of Lone operators*). Термини и проблеми сајберпростор (виртуелна заједница), дигитални трагови на Интернету, анализа друштвених мрежа, технике прикупљања и анализирања података са интернета (веб страница или форума), мрежна безбедност одавно су битни.

[...] Анализа (у овом раду обухваћених) теоријских прилаза и концепата даје основе за закључак да се под тероризмом усамљених актера подразумевају манифестације (са пратећим узроцима и исходима) активности особе (изузетно мале групе) која је *самостално предузела радње* усмерене на извршење, или је самостално извршила терористичко дело *ван чврсто успостављених веза* са терористичким организацијама или групама, *без пружене помоћи* терористичке организације (групе или особе која има специфичан интерес) која је била пресудна за доношење одлуке о извршењу терористичког(их) дела, односно, *без обзира на начин и степен утицаја на уобличавање намере или степен добијених подстицаја* од стране других, *без обзира на начин стицање способности или остваривање услова за извршење дела, као и без обзира на мотиве који могу бити идиосинкратски, или се могу поклапати или бити усмерени на остварење стратешких или тактичких циљева терористичких група или организација.*

У предложеној дефиницији (без обзира што ставља акценат на самосталност у предузимању радњи усмерених на извршење терористичког дела, као и на „мотиве који могу бити идиосинкратски“) не искључују се у потпуности везе терористе усамљеног починиоца са одређеном терористичком организацијом, или идеолошким и/или доктринарним оквиром који чине основ, мотив или циљ његове активности, и евентуално успешно извршеног терористичког дела. Наиме, не губи се из вида да само постојање, и свакако деловање, терористичке организације може бити мотивациони фактор теориста усамљених актера, односно да организације (мада не увек) могу бити не само трасформер идеја и циљева већ, штавише, и индиректни подстрекач.

Такође, управо начином конципирања, дефиницијом се уважава и оставља простор за поставку да најшири друштвени и (гео)политички миље ствара склоп фактора окидача за извршење терористичких дела усамљених починиоца.¹¹²

1.1. Геополитичка перспектива – истраживачких поља тероризма усамљених актера и контратероризам¹¹³

[...] У сагледавању феномена тероризма, а специфично ТУА, у изворима се региструју истраживања усмерена на факторе радикализације и утицај нових медија, потом анализу узрока, идеолошких или доктринарних основа и стратешких циљева терориста, као и мотивацију – а која су делом неспорно везана за ситуацију и односе у међународној заједници (не само за угрожавање националне безбедности од ТУА)¹¹⁴. Међутим, чини се да *истраживачки апарат тероризма усамљених актера треба уочљивије садржати геополитичке детерминанте, стратешке интересе који се преламају у међународним односима, као и детерминанте које уобличавају културне и цивилизацијске релације и токове у савременом свету, јер су од јаког утицаја и на феноменологију и морфологију ТУА-а.*

Временска и просторна димензија је овде веома важна (*када и где*, тек потом *ко*, *зашто* и *како* је извршио дело ТУА). Одговор на питање *ко* – на којем се са правом инсистира преко студија случаја (које су, иначе, врло продуктивне јер даје основе за извођење колерација, посебно предиктора) – је сасвим други, и наравно незаобилазан ниво анализе.

Геополитичке детерминанте требају бити најшири истраживачки оквир (подједнако унутар-системске) у студијама тероризма (тако и ТУА-а). У супротном анализа статистичких података – и извођење колерација као и

112 Треба указати да су при писању овог рада коришћене 123 референце, а готово све се односе на предмет и проблем терориста усамљених актера (самосталних починиоца) – што може дати основ за даља теоријска истраживања.

113 Извод из научног чланка: Павлићевић, П. (2021). Мапирање истраживачких поља тероризма усамљених актера и контратероризам. *Култура полиса*, XVIII (46), 203-229.

114 Примера ради: „На ситуацију у Европи у погледу џихадистичког тероризма и даље су утицали спољни догађаји. Простори ван државне контроле у областима сукоба, укључујући Авганистан, Либију, регион Сахел, Сирија и Јемен, пружају могућности џихадистичким групама да успоставе контролу над територијама које се касније могу претворити у сигурна уточишта. У 2018. години забележен је пад активности такозваних филијала Исламске државе (ИД) у бројним регионима ван ЕУ. Државе чланице ЕУ процениле су да ће све мања територијална контрола ИД вероватно бити замењена повећаним напорима Ал-Каиде да поврати моћ и утицај на том подручју. Стратегија Ал-Каиде ослањала се на изградњу савеза са локалним племенима док експлоатише политичке притужбе на локалном и међународном нивоу, укључујући оне у Европи“ (Europol 2019, 8).

формулисање теоријских претпоставки и модела – може бити непотпуна ма колико може бити (и јесте) методолошки заснована, и може бити *novum* у науци (а свакако од одређене користи као основ конципирања КТ мера и активности).

Заоштравања на глобалној међународно-политичкој сцени (уочљиво на релацији САД – Руска Федерација – НР Кина – поједине државе УЕ) одраз су различитих геополитичких, геостратешких и геоекономских интереса субјеката међународних односа. Ова заоштравања су уједно могуће показатељ почетних корака реализације пројекта чији је први циљ довести до таквог развоја догађаја (укључујући продубљавање постојећих и/или покретање нових криза) који ствара вештачку, и као једину, алтернативу управо ревитализован и чак оснажен глобални поредак. Основна карактеристика овог поретка би била успостављена контроле од стране држава које иницирају његово стварање (наравно, у функцији реализације њихових интереса).¹¹⁵ Овакво стање, или трендови у међународно-политичким односима – којима се успоставља (покушава обнавити) глобални систем под „јединственом“ контролом – нужно рађа реакције. Једна од форми реакција је, између осталог, тероризам као реалативно лако остварив и (по оцени актера) делотворан одговор. С друге стране, колико год су модалитети КТ одговора добро осмишљени (засновани на изванредно добром разумевању мотива, доктринарних основа и идеолошких образаца и наратива, и колико год КТ мере прецизно циљају праве канале радикализације, као и битне правце и организационе форме терористичког деловања) ипак *стратегије и мере на превенцији или спречавању тероризма као одговора на глобални поредак не могу бити адекватне и ефикасне у глобалном оквиру који се не мења. Напротив, модалитети КТ одговора су нужно врло често дефинисани на такав начин да буду у првом реду у функцији одржавања, штићења, и делом и стварања горе-поменутог глобалног поретка.*

115 Деспотовић (2015, цитиран у Деспотовић и Глишин 2021) излаже: „Суштина пројекта Новог светског поретка (*The New World Order* - NWO), исказивала се у потреби преобликовања света по узорима либералне парадигме (свет мора да научи да постане либералан), да би тако идеолошки структуриран и кодиран био у стању да бесконфликтно пригрли капитализам и западњачки демократски систем [...] Сједињеним државама је успех у хладном рату улио осећај месијанства и предодређености за глобално вођство и уређење света по сопственим мерилима. Ову идеју изузетности представимо кроз глобалистички концепт геополитичке деструкције, према коме она представља идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам, глобализација, нови светски поредак*) подчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања ...” (258-261).

Мало се брине о слабирим играчима.¹¹⁶ Тако опстаје зачарани круг у којем тероризам као одговор увек добија нове основе и подстицаје и опстаје. Док се утицај извршеног терористичког дела шири налик концентричним круговима, поприма облик домино ефекта.¹¹⁷

Исламистичком тероризму, и односу Запад – Ислам, поклања се знатна пажња. Павлићевић (Pavlićević 2018) упућује на поједине аспекте од значаја за разумевање културних, цивилизацијских и верских размеђа која могу, наравно уз друге кључне факторе, чинити оквире продуковања мајдсета исламистичког терористе: „Са једне, 'Западне стране', поред огромног технолошког напретка, правне државе, грађанских права и слобода, уочавамо све огољенији индивидуализам, релативизам вредности, толеранцију покаткад доведена до апсурда, поштовање закона насупрот 'кршења правила као правило' (уколико не угрожава систем усмерен на ефикасност досезања профита), стил живота који је одређен и дефинисан временом да се постигне и достигне, сврхе живота сведених на успех, славу и моћ – врховни досези и готово ултимативни циљеви за којима тежи човек западне цивилизације – са друге стране је исламски концепт реалности у којем вредности славе и моћи припадају Алаху, а вредности заједнице / умме посвећене су Алаху“ (211).

116 Покадак се поменуто и констатује: „Забринутости које су типичније за радикализацију муслиманских миграната друге генерације постиндустријског друштва, феномен домаћих џихадистичких усамљеника и микроћелија, пораст десничарског антимигрантског и антимуслиманског насилног екстремизма прекомерно су заступљени у међународној антитерористичкој агенди, укључујући и ниво Уједињених нација. Међутим, ове бриге нису приоритет, или су чак једва релевантне, за оне државе и друштва на Блиском Истоку, Јужној Азији или Централној и Источној Африци која трпе неупоредиво већи терет директних губитака од тероризма погоршаних огромном, директном и индиректном штетом од широким оружаним сукоба. Оне имају пуно право да тврде да њихове забринутости нису адекватно адресиране или да им се не даје приоритет на међународном нивоу – посебно јер многе од њих немају ресурсе, а понекад им чак недостаје и основна државна функционалност потребна за ефикасну борбу против тероризма, или за спровођење чак и оних међународних мера против тероризма које су потписале. За сваку ефикасну међународну сарадњу у борби против тероризма, посебно на међурегионалном и глобалном и нивоу Уједињених нација, постоји потреба да се тај јаз премости или барем смањи“ (IEP 2019, 72–73).

117 Примера ради, Кампион (Campion 2020) истиче: „Напади у Ослу показали су ефикасност и смртоносност операција усамљених актера мотивисаних широм идејном екстремном десницом. Тарант је тврдио да је у контакту са Бреивиком и вероватно је био њим инспирисан. После Тарантова напада, усамљени починиоци широм света тврдили су да су надахнути њиме, укључујући стрелца у Поваи Синагоги априла 2017. године и Ел Пасо стрелца августа 2019. Он такође служи као надахнуће у земљи [...] Тарантов пренос уживо његовог напада показао је другима како се то може учинити, а покушаји да се то понови у директном преносу, попут особе која је напала синагогу у Халеу, Немачка, у октобру 2019. године, имале су различите нивое неуспеха и успеха [...] Екстремна десница је спретна у уобличавању и дистрибуцији наратива и идеологије који могу пружити основу за мобилизацију усамљених актера и насиље [...] Уобичајено је видети светковине успешних усамљених починиоца, попут оних који Таранта славе као 'свеца' и оних који су од њега инспирисани, као Патрик Крусиус и Џон Ернест, као 'апостола'“ (15–16).

Симеуновић (Simeunović 2018) продубљено упућује да се уобличио „на фундаменталистичкој интерпретацији ислама заснована култура смрти“ (41)¹¹⁸.

[...] Деспотовић (2017) истиче: „Што намерним, што идеолошким превидима, западни аналитичари као да су желели да пређу да се исламски свет све успешније наметао као *самостални пол геополитичке моћи у свету*, који се постепено али дугорочно еманципује из наметнуте му улоге инструмента антлатизма у борби са нарастајућом моћи великих геополитичких опонената САД-а, као што су Руска Федерација, Кина, Индија, Иран и др. Али и непослушности све склонијих наводних европских савезника и партнера Вашингтона“ (158). [...] тероризам не признаје право на слободу избора. Тероризам је облик тежње за остварењем политичких циљева који морају бити прихваћени од свих. Тоталитаризму „великих“ супротстављен је тоталитаризам „малих“ (који се некад преклопе у интересима) којем су укорпорирана правила и диктат међународних центара моћи. Форма овог диктата која наново добија на изванредном значају је одређен концепт политички организованог друштва: демократија успостављена на неолибералним принципима не само као пожељан модел и идеал, већ као непорецив глобални модел.¹¹⁹

118 Ближе: „Уопште, једна од највећих разлика између хришћанства и ислама почиње да бива управо однос према вери кроз однос према смрти, како својој смрти тако и туђој. Томе је без сумње у великој мери допринео цихадизам као милитантна интерпретација ислама, односно самоубилачки исламистички тероризам као његово оваплоћење [...] Док се ми, као екстремни материјалисти хвалимо продужењем трајања живота, исламски екстремисти се поносе самоубиством, али таквим које подразумева и убијање других. У оба случаја ради се о тежњи ка бесмртности, само што хришћани продужењем живота у земаљском рају и одлагањем смрти теже да се приближе бојжој бесмртности, док исламски фундаменталисти насилно прекидају свој живот, и то обично у младим годинама, да би додајући вредности тога чина насилно прекинуте туђе животе свом, доспели до раја. И у погледу раја између нас и њих је огромна разлика, док они ипак теже рају на небу, ако ништа друго из разлога што верују у њега, ми тежимо да свој живот на земљи претворимо у рај, и то чинимо у тој мери да смо због тога одбацили и религију која нас спутава у овоземаљском уживању [...] Атеизам само појачава код човека Европе и уопште Запада уверење да смрћу све губи, док је радикални исламиста уверен да смрћу све добија. Разлика је очигледно не само у супростављености два света, две цивилизације и две религије, већ и у степену религиозности, тачније у супростављености мало или никако религиозних људи људима који су веома, чак делом и фанатично религиозни. [...] Ми смо привржени животу, а они смрти, али не било каквој, већ смрти као залог за идеју. Наша смрт је скончање, а њихова је избор“ (Симеуновић 2018, 41).

119 Деспотовић и Глишин (2021) упућују: „Основу мондијализма у геополитици чини став да ће еволуција друштва неминовно довести до окупљања свих људи Света у једну заједницу са јединственим системом управљања и јединственом светском владом, која би била способна да на демократски начин решава нагомилане проблеме човечанства: рат, глад, загађење, недостатак енергије, пренасељеност, воду, тероризам и слично [...] Важнији геополитички мислиоци мондијалистичког круга су Збигњев Бжежински, Хенри Кисинџер и Џорџ Буш. Њихова главна идеја сводила се на пројекат преласка на јединствен светски систем под стратешком превлашћу Запада, који је тобожњи носилац ‘прогресивних’, ‘хуманистичких’ и ‘демократских’ идеја и вредности, а које су по њиховом саморазумевању довољно привлачне и пожељне да оправдају ову тежњу за планетарним наметањем“ (247-249).

Тако и појединац који постаје терориста усамљени вук рационализује своје поступке на перцепцији угроженог или униженог (верског, националног, социјалног или идеолошког) идентитета и свакако погрешној перцепцији да његов злочин може променити систем и допринети реализацији праведног циља којег дефинише као одбрану своје слободе, и слободе оних које прихвата и осећа као своје. Проблем је у томе што оне које прихвата и осећа као своје терориста не уочава у друштву у којем живи (односно, прихвата само незнатну себи блиску идентитетску мањину). Тако проблеми контратероризма постају проблеми решавања и досезања опција постојања два грађанска друштва у једном политички организованом друштву. На глобалном нивоу, у међународном поретку, овај проблем се може препознати (не само на релацији „Север” – „Југ”), али се не може адекватно испољити (осим кроз резолуције које прокламују идеале, и препоручују мере). Проблем се посебно не може решити докле год постоји насиље поретка над различитошћу. Али не само поретка – уколико се као стратешки циљ исламистичког тероризма региструје оснивање Калифата онда добија на значају појам исламско цивилно друштво.¹²⁰ Расцеп се не може превладати насилним наметањем глобалног „уједначавајућег” принципа диктата тржишта у улузији толеранције. Остаје нужност да се процени која је цена и граница константног настојања да се убеди неко кога је немогуће убедити.

120 Деспотовић (2017), с горе изложеним у вези, наглашава: „Код једног броја аутора уврежено је мишљење да је тероризам углавном облик дефанзивног и осветничког средства одмазде сиромашних, који из своје асиметричне позиције одговарају на дисиметричну несразмеру моћи. ‘Миграционо оружје’, по нама, има респектабилне потенцијале *офанзивног асиметричног средства* које се користи кроз процесе масовне мигрантске инфилтрације у западна друштва [...] Разорни потенцијал се исказује како кроз терористичке претње и акције (особито снажно због свог религијског набоја), које готово увек имају призив ‘светог терора’, тако и кроз унутрашње мрежно организовање и вешто коришћење облика цивилних организација и иницијатива. Ми бисмо такав начин деловања назвали *исламско цивилно друштво* [...] Иако на први поглед делује као оксиморон, јер ислам одбацује демократски поредак као прихватљив облик политичке егзистенције у земљама које већ јесу исламске, синтагма исламско цивилно друштво представља карактеристику исламске политичке еластичности, која се користи као асиметрично средство деловања у контексту демократског и цивилног поретка западноевропских друштава. *Исламско цивилно друштво* део је исламске *тактике* у којој се демократија и њена евидентна криза и слабости, исказане кроз неолиберални модел деловања, користе као средство против самих демократских друштава, не би ли се на тај начин лакше остварили *стратешки циљеви* ислама на европском континенту” (162-163).

1.2. Терористи усамљени актери: разноврсни аспекти¹²¹

Наглашава се да ТУА постаје растућа претња и у Европи, потом и сагледава психолошко-социјални профил ових терориста, уз за нас битну напомену:

„Присутност и менталне болести код усамљеног вука не треба посматрати као показатељ ограничене рационалности или смањене способности да се планирају или спроведу напади. Напротив, бројне студије су указале да такви актери могу бити ефикасни терористи. Према томе, корелацију менталних болести са усамљеним вуковима не треба посматрати као индикатор да такви актери могу представљати смањену претњу, већ напротив овакви налази додатно доприносе бољем разумевању овог феномена”.¹²²

На крају, у румунском часопису *Romanian Intelligence Studies Review* региструјемо садржајан чланак у којем ауторка има за циљ да „мапира постојећа сазнања у литератури о повезаности поремећаја менталног здравља и укључености у тероризам усамљених актера”, те поред упућивања на неке од дефиниција овог феномена, разматра аспекте поменуте везе и у најкраћем упућује на поједине поремећаје менталног здравља (шизофренију, делузијски поремећај и поремећаје из спектра аутизма).¹²³

Имајући у виду разноврсну терминологију која се користи да означи овај вид тероризма (његове носиоце)¹²⁴ – а што посебно код термина *lone wolf* носи нормативни, концептуални и проблем класификације (метафора подложна интерпретацији, термин неподесан за прецизно одређење и класификацију феномена)¹²⁵ – као и методолошки захтев за одређењем кључних појмова у истраживању, потребно је назначити да се у овом раду „под тероризмом усамљених актера подразумевају манифестације (са пратећим узроцима и исходима) активности особе (изузетно мале групе) која је *самостално предузела радње* усмерене на извршење, или је самостално извршила терористичко дело *ван чврсто успостављених*

121 **Извод из научног чланка:** Павлићевић, П. (2021). Терористи усамљени актери: питања менталног здравља. *Национална безбедност*, Година 8, Број 14/2021, стр. 39-62, Академија за националну безбедност, Београд.

122 Tomić, Duško et al., „Lone wolf terorizam kao nova bezbednosna paradigma”, u zborniku radova: *Dani kriznog upravljanja 2018*, (ur. Ivan Nađ), 11. međunarodna znanstveno-stručna konferencija, 23–24. maj 2018, Brijuni, Hrvatska, Veleučilište Velika Gorica, Velika Gorica, 2018, str. 31.

123 Види ближе: Chiță, Ioana, „Lone actors experiencing mental health issues”, *Romanian Intelligence Studies Review – RISR*, No. 22/2019, „Mihai Viteazul” National Intelligence Academy, National Institute for Intelligence Studies, Bucharest, 2020, pp. 123–136.

124 Види ближе: Павлићевић, Предраг, *op.cit.*, стр. 206, као и Tomić, Duško et al., *op.cit.*, стр. 28.

125 Види ближе: Berntzen, Lars Erik and Tore Bjørgo, „The Term 'Lone Wolf' and its Alternatives: Patterns of Public and Academic Use from 2000 to 2020”, *Perspectives on Terrorism*, Vol. 15, Iss. 3, Terrorism Research Initiative, 2021, pp. 132–140.

веза са терористичким организацијама или групама, без пружене помоћи терористичке организације (групе или особе која има специфичан интерес) која је била пресудна за доношење одлуке о извршењу терористичког(их) дела, односно, *без обзира на начин и степен утицаја на уобличавање намере или степен добијених подстицаја од стране других, без обзира на начин стицања способности или остваривање услова за извршење дела, као и без обзира на мотиве који могу бити идиосинкратски, или се могу поклапати или бити усмерени на остварење стратешких или тактичких циљева терористичких група или организација*".¹²⁶

Циљ овог рада је фокусиран на специфичну групу истраживачких питања, а на комплексност тематике коју истражујемо упућују констатације:

- „Контроверзе око повезаности тероризма и менталних болести;
- Терористи могу бити психолошки нормални;
- Већина терориста регрутованих у оквиру групне операције нема психопатологију (Lankford 2014). Већа је вероватноћа да ће бити мотивисани групном и колективном психологијом и спољним факторима (Stoddard 2011; Horowitz 2015);
- Особине личности повезане са терористима;
- Параноидне, антисоцијалне и садомазохистичке црте личности повезане су са терористима (Weatherston 2003). Бомбаши самоубице имају већу вероватноћу да имају завистан и избегавајући или импулсиван и емоционално нестабилан тип личности (Merari 2009);
- Већа је вероватноћа да ће усамљени терористи бити ментално болесни
- У једној студији, 43% терориста усамљених актера имало је историју менталних болести [...] (Corner 2015)".¹²⁷ [...]

126 Павлићевић, Предраг, *op.cit.*, стр. 215–216, курзив је у оригиналу.

127 Ho, Cyrus S.H. *et al.*, „Terrorism and mental illness: a pragmatic approach for the clinician”, *BJPsych Advances*, Vol. 25, Iss. 2, Cambridge University Press, 2019, p. 102; <https://www.cambridge.org/core/journals/bjpsych-advances/article/terrorism-and-mental-illness-a-pragmatic-approach-for-the-clinician/8F03C2D3274BA17CD54A8133967B9A8D>, (16. 9. 2021).

2. ЗНАЧАЈ И КОМПЛЕКСНОСТ НАРАСТАЈУЋЕГ БЕЗБЕДНОСНОГ ПРОБЛЕМА

Фокус на питању менталног здравља у феномену терориста усамљених актера подразумева и издвајање одређених димензија феномена које указују на нарастајући значај, као и комплексност овог безбедносног изазова.

Констатације Емили Корнер (Emily Corner) врло су илустративне у горе поменутом-смислу. Наиме, Корнер пише: „Усамљени актери се и даље често сматрају посебном категоријом терориста, а то је углавном због ране емпиријске истраживачке базе. Ти докази су пронашли доследну везу између проблема менталног здравља и усамљених актера, подгревајући став да се усамљени актери разликују од оних који делују у групи. Статичко истраживање је, на основу података прикупљених након инцидената, показало да су усамљени актери знатно вероватније него терористи у групи, и у општој популацији, они којима треба дијагностификовати проблеме менталног здравља. У ствари, статичка истраживања непрестано су откривала да постоји негативна корелација између присуства менталног поремећаја и степена саизвршилаштва међу терористима“. Корнер даље упућује да је „упркос новим налазима који откривају да они који делују у групи показују значајне проблеме с менталним здрављем“ израженост проблема менталног здравља код усамљених актера често од значаја за процес регрутовања у терористичке групе – пошто „терористичке групе циљају одређену популацију ради врбовања“. Корнер претходне констатације илуструје: „Пре успона ИСИС-а и пораста броја напада усамљених актера на Западу, претпостављало се да је ментално здравствено стање усамљених актера у функцији селективних процеса током регрутовања, у којима су неприкладни појединци били спречени да се придруже групи и деловали су сами. Истраживање је показало да је перцепција нетачна. Међутим, са све већим интересовањем за регрутовање путем интернета, тај поглед се сада променио. Сада се често претпоставља да *регруттери који користе онлајн платформе посебно циљају социјално и ментално угрожене појединце* (у курзив ставио аутор чланка)“. О комплексности проблема управо говори констатација Емили Корнер која одмах следи: „Тренутно немамо података који подржавају ту претпоставку“.¹²⁸

128 Corner, Emily, „Mental health and terrorism“, in: *Counterterrorism yearbook 2020*, (eds. Isaac Kfir and John Coyne), The Australian Strategic Policy Institute (ASPI), Counter-Terrorism Policy Centre (CTPC), Australia, 2020, p. 71.

Годишњи извештаји Еуропола о стању и трендовима тероризма (European Union Terrorism Situation and Trend Report) пружају нам даље (концизан али и продоран) увид, од којих прво издвајамо:

- „Све терористичке нападе џихадиста починили су појединци који су деловали сами, и циљали су цивиле и симболе власти. Често мотивација починиоца и везе са другим радикализованим појединцима или терористичким групама остају нејасне. Питања менталног здравља допринела су сложености феномена”;¹²⁹
- „Све окончане нападе 2018. године извршили су усамљени починиоци, а не групе. Усамљени починиоци, међутим, ретко делују у потпуној изолацији. Често одржавају односе у лабавим мрежама или малим неструктурираним групама, и могу добити материјалну и/или моралну подршку од особа блиског мишљења”;¹³⁰
- „Ментално здравље и тероризам – Бројни недавни случајеви тероризма покренули су питање менталног стања починилаца или осумњичених починилаца и да ли би се њихова дела заиста требала сматрати да чине тероризам у смислу политички мотивисаног насиља. У многим случајевима је немогуће јасно разликовати терористичка кривична дела и насилна дела извршена од људи који пате од менталног поремећаја. Неки појединци који пате од менталних поремећаја показују знаке радикализације, који су више последица њихове болести него идеолошког убеђења. Па ипак, они могу опонашати *modi operandi* типичан или промовисан од стране терористичких група. На крају, више мотива може бити основа одлуке о извршењу напада, а сврха да се почини терористички акт само је један од неколико фактора које треба узети у обзир приликом процене претње коју представља појединац [...] пораст говора мржње и претњи, на пример против јавних личности, и лажне вести на друштвеним мрежама могу довести људе који су ментално нестабилни, на које се лако може утицати, да изврше дела идеолошки мотивисаног насиља која би се могла окарактерисати као тероризам”.¹³¹

129 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2019”, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, Hague, 2019, p. 8; <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/terrorism-situation-and-trend-report-2019-te-sat>, (6. 8. 2021).

130 *Ibid.*, p. 32.

131 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020”, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, Hague, 2020, p. 36; <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020>, (6. 8. 2021). Конкретно, *Ibid.*: „На суђењу појединцу који је 5. маја 2018. године у Хагу (Холандија) ножем избио неколико људи, суд је сматрао да није постојао терористички мотив и да су поступци починиоца резултат психотичног поремећаја.

Навођење примера (карактеристичних случајева) у референтним анализама упућује нас (такође) да је питање менталног здравља увезано са многим факторима (социјалним, идеолошким и религијским) и да је тешко изводити типологизације и неупитне (законске) класификације, примера ради:

- „У Канади је 29-годишњи Канађанин пакистанског порекла наоружан ватреним оружјем убио 18-годишњакињу и 10-годишњакињу у прометној улици у Торонту 22. јула 2018. Нападача, који је, према тврдњама његове породице, од детињства патио од менталних здравствених проблема, полиција је убила. Три дана касније, ИД је преузела одговорност за напад путем свог магазина Амак Њуз. У Аустралији је држављанин Сомалије 9. новембра 2018. године аутомобилом улетео у излог продавнице у Мелбурну, изашао и ножем напао пролазнике, усмртивши једну особу. Убила га је полиција. Напад је преузела ИД преко изјаве за Амак Њуз, али никакве везе са организацијом нису изашле на видело у време писања овог текста. Билтен ИД-е ал-Наба’ позивајући се на напад у Мелбурну, признао је да већина усамљених актера заправо није упознала лидере или чланове ИД, добила идеолошку или војну обуку или финансијску подршку. Нападаци су били надахнути искључиво делима ИД-е, пропагандом и идеологијом”,¹³²
- „Дана 18. марта 2019. године, 37-годишњак је убио четири особе и две тешко повредио, када је пуцао у трамвају у Утрехту (Холандија). Верује се да је починилац деловао сам. Користио је пригушивач звука који је исписао текстовима који се односе на ислам, вероватно у опонашању десничарског терористичког напада у Крајстчерчу (Нови Зеланд) 15. марта. Такође је оставио белешку у украденом аутомобилу за бег, изречену на холандском: ‘Ово радим због своје религије. Убијате муслимане и желите да нам одузмете нашу религију, али нећете успети. Алах је велики’. Осумњичени је властима био познат као (понекад насилни) поновљени преступник и можда психолошки нестабилна или поремећена особа, али не и као екстремиста. Две недеље пре

Према пресуди, његове радикалне и екстремистичке мисли ‘подстакнуте’ су његовом параноичном психозом. Случај је претходно третиран као терористички инцидент (Europol, EU Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2019, p. 31.). Починилац напада у Утрехту 18. марта 2019. осуђен је због тероризма, али његов поремећај личности одиграо је важну улогу у мотивисању да изврши напад. Такође се сумњало да су ментални поремећаји имали улогу у неколико десничарских екстремистичких напада 2019. године”.

132 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2019”, *op. cit.*, p. 43.

напада судило му се због сексуалног деликта почињеног 2017. године, а привремени притвор му је условно обустављен. Брат осумњиченог повезан је с турском екстремистичком мрежом, познатом као група Калифат држава или Капланов покрет”;¹³³

- „[...] Француска је у другој половини 2019. пријавила два напада на џамије, који нису класификовани као тероризам. Дана 27. јуна 2019, мушкарац са озбиљним менталним проблемима пуцао је на људе који су напуштали исламски центар у Бресту, пре него што је извршио самоубиство. Дана 28. октобра 2019. године, осамдесетогодишњак је пиштољем напао џамију у Бајону. У потоњем случају, профил починиоца поклапао се с профилем нео-популисте са руба десничарске екстремистичке сцене, која се, између осталог, придржава теорија завере, мржње према исламу и перцепције немоћи јавних институција”.¹³⁴

Претходно доводи до следећег питања:

„Могу ли менталне болести бити одговорне за поступке терориста?

Андерс Бреивик, који је извршио масовно убиство у Норвешкој у јулу 2011. године, суд је прогласио урачуњивим и кривим за његове злочине, упркос томе што су психијатри именовани од суда оценили да има параноидну шизофренију и нарцистички поремећај личности. Овај случај је показао да психијатријска дијагноза, чак и ако је присутна, не даје мотив и стога је потребно оценити у контексту друштвених и културних околности. Психолошка обдукција Омара Матина, који је убио 49 људи у масовној пуцњави у геј клубу у Орланду на Флориди у јуну 2016. године, открила је да је био емоционално нестабилан и да је гајио озбиљно узнемирујуће мисли пред убиства [...] Свакако, можда је имао менталну болест која је утицала на његову перцепцију стварности и емоционалну контролу, али постојале су и многе друге уверљиве могућности, попут стреса због изазова у животу, мржње према ЛГБТ особама (лезбејкама, хомосексуалцима, бисексуалцима и трансродним особама) или његова радикализација подстакнута исламским фундаментализмом. То чак може бити и комбинација ових фактора. Било би немогуће открити тачне факторе који доприносе ако се не добије прецизна хронолошка и развојна историја”.¹³⁵

133 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020”, *op. cit.*, p. 35.

134 *Ibid.*, p. 66.

135 Ho, Cyrus S.H. *et al.*, „Terrorism and mental illness: a pragmatic approach for the clinician”, pp. 104–105.

Мада је тешко изводити директне везе, боље рећи тешко је некад установити стриктне условљености подстицаја и окидача за извршење терористичког дела и (идеолошких и верских) мотива (одлучујући утицај процеса радикализације) када су у питању извршиоци са проблемима у менталном здрављу, ипак се у референтним анализама истичу моменти који показују да ове везе постоје, да је утицај терористичких организација понекад евидентан, а да се јавља се и домино ефекат:

- „Није увек само по себи очигледно да ли је појединац посвећени џихадист који делује на основу радикалних уверења, или је неко ко пати од менталних проблема. На пример, ни мотивација ни окидач за убадање три особе у Хагу (Холандија) 5. маја нису били одмах јасни. Полиција је починиоца познавала због његовог претходног понашања, али тужилаштво је на основу узетих изјава и забележених разговора закључило да је човек за напад имао мотив џихадиста“;¹³⁶
- „Ненасилни десничарски екстремистички покрети, попут Идентитетског покрета, такође подстичу мржњу и имају потенцијал да подстакну нападе усамљених починиоца, представљајући тако значајну претњу радикализације“;¹³⁷
- „Неколико европских земаља приметило је 2020. године инспиративни ефекат претходних напада. Осумњичени, ухапшен у Данској у априлу, на пример, био је снажно инспирисан нападима џихадиста у Европи 2015. године. Финска је оценила да су напади у Француској и Аустрији у јесен 2020. имали снажан потенцијал да инспиришу усамљене актере, чак и ако нису забележене директне насилне акције у Финској. Белгија је потврдила да су, охрабрени медијским извештавањем о тим инцидентима, изоловани појединци изразили жељу да почине слична дела у Белгији или у другим земљама (посебно у Француској). Према Великој Британији, појединачни нападачи су првенствено инспирисани да делују на основу терористичке пропаганде и идеологије, више него путем усмеравања или подршке група из иностранства. Стратегија ИД континуираног слања порука присталицама да сами изводе нападе била је успешна“;¹³⁸

136 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2019“, *op. cit.*, p. 32.

137 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020“, *op. cit.*, p. 18.

138 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [Europol], „European Union Terrorism Situation and Trend Report 2021“, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, Hague, 2021, p. 53; <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2021-tesat>, (6. 8. 2021).

- „Неки усамљени нападачи 2020. поново су показали комбинацију екстремистичке идеологије и питања менталног здравља. То је понекад отежавало разликовање терористичких напада и насиља узрокованог проблемима менталног здравља”.¹³⁹

3. ПРОБЛЕМ ПРОФИЛА

У референтним анализама упућује се да: „До данас се већина истраживања слаже да не постоји један тип профила за нападаче усамљене починиоце. Прикупљени подаци указују да постоје разлике у демографским категоријама, социјално-економском статусу, образовању и мотивацији. Можда је једино изражена заједничка припадност нападача пол. Од детаљних података које је ИЕМ (акроним за: Institute for Economics & Peace – IEP, прим. аутора чланка) прикупио о 167 почињених напада у периоду 2015. – јун 2017. године, 93 процента извршили су мушкарци [...] Од 80 случајева за које су подаци били доступни, 58 починилаца имало је криминалну прошлост”.¹⁴⁰

Међутим, излажу се „неки обрасци/карактеристике извршилаца усамљених актера”, уз упућивање на налазе ранијих истраживања:

- да су усамљени актери углавном млађи мушкарци;¹⁴¹
- да су доминантни идејни оквири десничарска радикална идеологија (РВ), џихадистичка идеологија и специфичне саморасле идеологије – при чему је изгледа за старосни профил карактеристично да су већина старијих починилаца обично десни екстремисти, док су млађи верски инспирисани;¹⁴²
- мада је пажња медија, тиме и јавности, углавном усмерена на исламистичке екстремисте десни екстремисти узрокују знатно више смртних случајева, и представљају претњу, о чему јасно говори и чињеница да је велики број већ хапшен – али и да ово карактерише велики број усамљених актера: „41,2% усамљених актера је имало формалне казне за кривична дела (Gill, 2014) – од ове подгрупе 63,3% је било затворено и током боравка у затвору 32,3% се радикализовало, што је на крају довело до коначног напада”.¹⁴³

139 *Ibid.*, p. 16. Слична оцена је и у: *Ibid.*, p. 54.

140 Institute for Economics & Peace – IEP, „Global Terrorism Index 2017: Measuring and understanding the Impact of Terrorism”, 2017, p. 69; <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Global%20Terrorism%20Index%202017%20%284%29.pdf>, (1. 8. 2021).

141 Види ближе: Chiță, Ioana, „Lone actors experiencing mental health issues”, *op. cit.*, p. 125.

142 Види ближе: *Ibid.*, pp. 125–126.

143 *Ibid.*, p. 126.

Можемо закључити и да са фактором друштвене изолованости (неспорно изузетно значајним) треба ипак бити прецизан при укључивању као *обавезног* елемента при формулисању профила усамљених актера (посебно јер је повезан са утицајем фактора као што су образовање, (не)запосленост, друштвене привилегије, животна перспектива, брачни статус), односно, да треба бити опрезан при генерализацијама. Штавише, поједини истраживачи сматрају да важи супротно¹⁴⁴. Можда је најпрецизније рећи да у анализи овог феномена треба имати у виду шире (теоријске) оквире:

„Насиље и менталне болести деле доста биолошких и психосоцијалних карактеристика. Појединци са менталним болестима, када се правилно лече, не представљају повећан ризик насиља над општом популацијом’. (Welton, 2008) Насиље би могло постати од значаја у случајевима пацијената са дијагностикованим поремећајима личности као и са зависношћу од супстанци. (Welton 2008) [...] Према Стедману и колегама, ’за пацијенте са менталним болестима и злоупотребом супстанци била је 73% већа вероватноћа да ће бити агресивни него они који нису зависници од супстанци, са или без менталне болести’. (Steadman, 1998; Rueve, 2008) Проценат насилних особа са проблемом менталног здравља је двоструко већи од ментално здравих насилних особа. (Swanson, 1990) [...] Elbogen и Johnson су статистички демонстрирали да су ’биполарни поремећај, шизофренија и велики депресивни поремећај били једини поуздани предиктори насилних напада када постоји изграђен ко-морбидитет адикција/зависност’. Штавише, Corner (2015) истиче у ’анализи преовладавања поремећаја међу ненасилним појединцима, насилним мушкарцима и члановима банди, потоњи су добили највиши проценат бодова у шест група поремећаја (анксиозност, депресија, психоза, зависност од дрога, антисоцијални поремећај личности, зависност од алкохола)’ (Corner, 2015)”.¹⁴⁵

144 *Ibid.*, pp. 126–127: „Заблуда коју истраживање доводи у питање односи се на опште уверење да су усамљени актери друштвено изоловане особе. Студије указују на супротно (Eby, 2012): они су пре прилично добро образовани и донекле социјално привилеговани (Spraaij, 2012). [...] У бази података CLAT, најмлађи кластер, који се односи на млађе од 25 година, испољавао је максималан удео друштвене издвојености, који износи 36%. Проценат социјалне изолације код особа старости 25–39 година износио је 25%, док је за особе старије од 40 година утврђен најмањи износ од 11%. Најмлађа старосна група (млађи од 25 година) испољила је највећи број поремећаја менталног здравља (40%). (Bakker, 2016) [...] Из наведеног можемо закључити да за разлику од очекивања, усамљени актери нису друштвено изоловане особе”.

145 Види ближе: *Ibid.*, pp. 129–130.

Потребно је ипак допунити констатације око питања друштвене изолованости терориста усамљених актера. Налази истраживања спроведеног од стране Међународног центра за борбу против тероризма из Хага (International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, ICCT), спроведеног у оквиру пројекта CLAT (Countering Lone-Actor Terrorism project) пружају додатни (али и донекле/готово неконзистентан) увид. Између осталог, констатује се следеће:

- „Да ли су усамљени починиоци заиста усамљени или само делују сами? Открили смо да је 28% социјално изоловано што не потврђује идеју да је просечни усамљени починилац заиста усамљена особа. Међутим, 28% може бити велики број у поређењу са укупном популацијом. Да би се тачно протумачио овај резултат, такође је потребно упоредити ове податке са другим релевантним бројкама за општу популацију“;¹⁴⁶
- „Супротно неким раширеним мишљењима о 'усамљеним починиоцима', попут оних да су усамљени, осамљени и да живе одвојено од друштва, открили смо да је већина далеко од изолације. У религијски надахнутој групи видели смо да је проценат социјално изолованих веома низак (9%). Нарочито када су ови починиоци били део верске заједнице, они често имају јаке везе са особама исте вере“;¹⁴⁷
- „Налази указују на могућу везу између социјалне изолације и поремећаја менталног здравља; ово је било посебно изражено у случају школских стрелаца.
- Верски надахнути починиоци ретко су били социјално изоловани“;¹⁴⁸
- „Усамљени починиоци ретко су усамљени починиоци. Другим речима: делују сами, али нису сами. Они су део друштва: имају комшије, колеге, чланове породице, а многи имају и пријатеље. Због тога се исплати улагати у сензоре унутар различитих заједница путем ангажовања заједнице и програма подизања свести“;¹⁴⁹

146 De Roy van Zuijdewijn, Jeanine and Edwin Bakker, „Lone-Actor Terrorism – Policy Paper 1: Personal Characteristics of Lone-Actor Terrorists“, Countering Lone-Actor Terrorism Series No. 5, International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT), 2016, p. 6; https://static.rusi.org/201602_clat_policy_paper_1_v2.pdf, (16. 9. 2021).

147 *Ibid.*, p. 10.

148 Bakker, Edwin and Jeanine de Roy van Zuijdewijn, „Lone-Actor Terrorism – Toolkit Paper 1: Practical Guidance for Mental Health Practitioners and Social Workers“, Countering Lone-Actor Terrorism Series No. 9, International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT), 2016, p. 3; https://static.rusi.org/201604_clat_toolkit_paper_1_v2.pdf, (16. 9. 2021).

149 *Ibid.*, p. 4.

Од значаја за разумевање феномена су и налази Томића и сарадника:

- „[...] пре ће усамљени вук да има менталне поремећаје него регуларни терориста који је део неке терористичке мреже, чак постоји и вероватноћа од 15%“;¹⁵⁰
- „Појединци који се одлуче на *lone-wolf* терористичке нападе често имају проблема при социјализацији са околином.¹⁵¹ ICCT (International Centre for Counter-Terrorism) је након једног брифинга успео да сумира кључне информације и закључи да 'заједничка карактеристика усамљених вукова јесте да не умеју да функционишу у групи – нису тимски играчи'“;¹⁵²
- „[...] посвећује се пажња и неким значајним или трауматичним догађајима који су утицали на ток живота усамљених појединаца. У студији Кларка МекКајлија и Софије Москаленко у којој се напади *lone-wolf* терориста упоређују са школским пуцњавама и атентаторима. Они су успели да идентификују 4 заједничке карактеристике: туговање или негодовање због недавних догађаја, неслагање са политичком или економском ситуацијом у држави, жеља за статусом (јер су ове особе углавном неостварене) и стање одмрзавања, психолог Кут Левин дефинише ову фазу као 'ситуациону кризу у којој се субјект због неког губитка или трагедије повлачи у себе или чак напушта дом'. На основу ове и сличних анализа утврђено је да су 'личне фрустрације круцијални фактор/покретач који стоји иза идеолошке радикализације', када тај субјект из пасивног стања прелази у активно“;¹⁵³
- „Michel Wieviorka напомиње да перцепција дискриминације односно социјалне искључености (друштвене изолације) код индивидуе неминовно доводи до креирања реактивних идентитета који се противе друштву односно систему [...] Иако ни један фактор не може бити одговоран за радикализацију *lone-wolf* терориста, та иста радикализација често наступа када појединци постану исфрустрирани

150 Tomić, Duško *et al.*, *op. cit.*, str. 31.

151 Уз упућивање на: Spaaij, Ramón, „The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment“, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 33, Iss. 9, Taylor & Francis, Routledge, 2010, pp. 854–870.

152 Tomić, Duško *et al.*, *op. cit.*, str. 31–32. У вези са поменутим цитирамо Хо, Cyrus S.H., *et al.*, „Terrorism and mental illness: a pragmatic approach for the clinician“, *op. cit.*, p. 103: „Неки истраживачи тврде да су људи који делују унутар терористичке мреже психолошки нормални, иако су друштвено индоктринирани (Lankford 2014). Ово се заснива на претпоставци 'ефекта селекције' да ће се, како би избегле потенцијалне безбедносне ризике, организације посебно заштитити од ментално поремећених појединаца, за које је вероватно да су нестабилни и да их је тешко обучити“.

153 Tomić, Duško *et al.*, *op. cit.*, str. 32.

својим животом, друштвом или економским и политичким стањем у својој држави или држави“;¹⁵⁴

- да „*lone-wolf* терористи стварају сопствене идеологије, увезујући аверзију са религијом, социјалне и политичке ставове са личним фрустрацијама. Због тога *lone-wolf* актери могу се манифестовати у било којем облику, било које ентитичке припадности и представљати било коју идеологију“; (Swedish Defence Research Agency);¹⁵⁵
- да „имамо десничарски оријентисане *lone-wolf* терористе који су незапослени, имају низак ниво образовања, вербално износе своје ставове или шта планирају да ураде код пријатеља или породице који им помажу при припремним радњама или у набавци оружја. Код њих је карактеристично да имају неких менталних проблема, да су били или су и даље у браку, али нису искључени ни случајеви предступника који су млади. Много је мања вероватноћа да ће се они радикализовати путем виртуалних извора или бити друштвено изоловани“.¹⁵⁶

Веома је интересантан, треба га посебно истаћи, налаз: „Могло би се тврдити да су они са нејаснијом идеологијом или комбинацијом различитих идеологија можда мање идеолошки мотивисани, али чешће мотивисани личном фрустрацијом. Ово донекле показује сличности са оним што су истраживачи из Fixated Threat Assessment Centre назвали 'високо персонализованом потрагом за правдом'“.¹⁵⁷

154 *Ibid.*, str. 33. Такође, *Ibid.*, str. 34: „Критични односно трауматични догађаји у животу усамљених вукова поготово они који их лично погађају сматрају се фундаменталним за радикализацију. Многи *LWT* усвајају екстремне идеологије као средство 'да каналишу своје личне фрустрације и да кривицу приписују другима'. Психолошка динамика представља темељ целокупног радикалног процеса, у рецептивном тренутку одређени ментални проблеми долазе до посебног изражаја. Већина *LWT* пати од неког психолошког поремећаја, где је услед истих повећано и резонување екстремистичких радикалних идеологија. Особе које су претрпеле неки тежак облик трауме могу се одвојити од свог идентитета и тражити алтернативне светове како би замениле/испуниле свој губитак“. Приметимо, неки од налаза и оцена Томића и сарадника су готово идентичне са претходно цитираним констатацијама из: Chiță, Ioana, „Lone actors experiencing mental health issues“, упореди, примера ради, p. 131.

155 *Ibid.*, str. 32.

156 *Ibid.*

157 De Roy van Zuijdewijn, Jeanine and Edwin Bakker, „Lone-Actor Terrorism – Policy Paper 1: Personal Characteristics of Lone-Actor Terrorists“, *op. cit.*, p. 10. Упућје се, наиме, на: James, David V., Frank R. Farnham, Simon P. Wilson, „The Fixated Threat Assessment Centre: Implementing a joint policing and psychiatric approach to risk assessment and management in public figure threat cases“, in: *International Handbook of Threat Assessment*, (eds. J. Reid Meloy & Jens Hoffmann), Oxford University Press, New York, 2014, p. 9.

4. ИНДИКАТОРИ И ФАКТОРИ РИЗИКА

Можемо почети са „једноставним” моделом:

„Студије о усамљеним актерима (Schuurman, 2019; Andres, 2016) оцртале су низ типичних радњи и понашања која могу указивати на насилне намере:

- исказивање дивљења према убицама;
- изражавање подршке убиства људи који омогућавају абортус;
- изражавање онлајн расног дискурса;
- ширење видео снимака извршења;
- критички осврт на активности и одлуке Владе;
- изражавање жеље за радикалним, насилним деловањем или претње лицима или имовини;
- игнорисање безбедности у деловању и нескривање својих намера или радњи;
- изложеност психичком или физичком злостављању”.¹⁵⁸

Подржавајући захтев да је потребно „ценити важност и улогу стручњака за ментално здравље у спречавању пацијената да се укључе у терористичке активности”¹⁵⁹ (а у теоријском погледу неопходност мултидисциплинарног прилаза феномену), од користи је нешто ближе изнети поједине истраживачке резултате из научног чланка Кајруса и сарадника сачињеног (претежно) из перспективе клиничке психологије, који су, треба истаћи, од јасног значаја за перспективу безбедносног аналитичара и практичара. Скрећемо прво пажњу да су истраживања открила следеће (*Socio-environmental factors & Neurobiological factors*) повезано са понашањем терориста:

– „Фактори друштвеног окружења

Фактори ризика друштвеног окружења који предиспонирају особу за тероризам укључују (Campelo 2018):

- дисфункција породице,
- пријатељства са радикализованим појединцима,
- нестабилно геополитичко окружење,
- друштвена поларизација (неједнаки друштвено-економски услови у земљи);

¹⁵⁸ Chiță, Ioana, *op. cit.*, pp. 128–129.

¹⁵⁹ Ho, Cyrus S.H. *et al.*, *op. cit.*, p. 101, стављено у болд у оригиналу.

– Неуробиолошки фактори

Утврђено је да насилни преступници имају следеће (Bogerts 2018):

- смањену сиву материју у орбитофронталном и префронталном кортексу,
- смањен волумен свих темпоралимбичких структура и задњег цингуларног кортекса,
- смањену функционалну повезаност између фронталног кортекса и лимбичког подручја, предње инсуле и задњег цингуларног кортекса,
- Пронађени су и структурни и функционални дефицити у регионима мозга који су кључни за емпатију и саосећање, слични онима код особа са антисоцијалним поремећајем личности (Blair 2005; Marazziti 2013).¹⁶⁰

Кајрус и сарадници истичу потом Протокол процене радикализације ка тероризму (*The Terrorist Radicalization Assessment Protocol, TRAP-18*), као веома користан превентивни механизам, а модел који обухвата:

„Најчешћа упозоравајућа понашања и дисталне карактеристике модела ТРАП-18

– Упозоравајућа понашања

- *Цурење (Leakage* – нап. прев.) – Појединац саопштава трећој страни своју намеру да нападом нанесе штету мети,
- *Путања* – Истраживање, планирање, припрема или извршење напада,
- *Фиксација* – Растућа патолошка преокупација неком особом или разлогом који доводе до погоршања друштвеног и професионалног живота,
- *Идентификација* – Појединачно уверење да је агент или војник који унапређује одређени систем веровања;

¹⁶⁰ *Ibid.*, р. 103. Не улазећи у детаљну компилацију налаза (види ближе: *Ibid.*, р. 104) чини се од посебне важним цитирати: „Префронтални кортекс је одговоран за извршно функционисање (Yuan 2014), а орбитофронтални кортекс је део префронталног кортекса одговоран за инхибицију понашања (Kringelbach 2004). Овај налаз је подржан мета-анализом Бровера и Прајса (Brower & Price 2001), која је показала да ће особе са лезијама орбитофронталног кортекса вероватније показати агресивност и импулсивност. Хипокампус, који је део лимбичког система, укључен је у просторно памћење и учење и има импликације у контроли насиља (Kheirbek 2011) [...] Преглед насилних преступника Богертс и сарадника (Bogerts *et al.* 2018), такође је открио структурне и функционалне абнормалности у регијама мозга од кључне важности за емпатију и саосећање“.

– **Дисталне карактеристике**

- *Уоквирење идеологијом* – Присуство уверења која мотивишу и оправдавају намеру терориста, укључујући верска и политичка уверења,
- *Промене у размишљању и емоцијама* – Мисли појединаца и њихов израз постају 'оштрији, поједностављени и апсолутни'; њихове емоције напредују од 'љутње и свађе, презира и презира према туђим уверењима, гађења према онима ван групе и спремности на убиствену агресију према њима',
- *Неуспех везивања сексуално-интимног партнера* – Појединац није имао трајну сексуално интимну везу (Meloу 2016b)¹⁶¹

Кајрус и сарадници конципирали су и брз и поједностављени клинички оквир за преглед стручњака за ментално здравље (који се може укључити у клинички интервју), а као инструмент за индицирање пацијената са високим ризиком за укључивање у терористичке активности, у вези којег издвајамо:

- „Клиничар би такође требао да истражи пацијентове романтичне везе, ако их има. Реисингер (Reisinger 2018) је постулирао да сексуална фрустрација може бити фактор у психолошком саставу терористе самоубице, јер изазива широк спектар негативних емоција, укључујући анксиозност, узнемиреност, дисфорију, усамљеност и стрес”;
- „Клиничари би требало да обрате пажњу на пацијенте са убилачким и суицидалним идејама и на оне који пате од озбиљних депресивних епизода. Међутим, ови клинички фактори су неспецифични и потребно их је контекстуализовати. Ако пацијент има много друштвених и клиничких фактора ризика, клиничар би требао истражити да ли има претерану фиксацију на идеологију и/или идентификацију с терористичким групама”;
- „Поступци специфични за тероризам – Коначно, клиничар може истражити да ли је пацијент истраживао или формулисао планове за терористички напад. Распитивање о радњама специфичним за тероризам захтева посебну осетљивост клиничара”;

161 *Ibid.*, р. 106, **болд** и **курзив** делова цитата је у оригиналу. Иначе, *Ibid.*: „Петроспективна студија о 111 терориста усамљених актера из САД и Европе коју су спровели Мелои и сарадници (Meloу et al. 2016b), потврђујући ТРАП-18, открила је да су четири главна упозоравајућа понашања код ових терориста: 'цурење' (85%), 'упозоравајуће понашање на путу' (80%), 'фиксација' (77%) и 'идентификација' (77%). Три прве дисталне карактеристике биле су 'уоквирене идеологијом' (100%), 'променама у размишљању и емоцијама' (88%) и 'неуспехом сексуално-интимног везивања пара' (84%)”.

- „Клиничари морају имати на уму да је комбинација фактора у контексту порекла пацијената најбољи показатељ могућег ризика, а не било који појединачни фактор (са изузетком дела специфичних за тероризам). Интервју треба спровести на начин који не осуђује и не оптужује како би се успоставио однос неопходан за прикупљање довољних информација за процену и пружање ефикасне интервенције”.¹⁶²

Веома блиске констатације региструјемо и у оквиру поменутих извештаја у оквиру пројекта CLAT. Скреће се, рецимо, пажња: „Будите опрезни са врућим линијама за радикализацију [...] Најбоља алтернатива је тражење комбинација понашања, личних карактеристика и контекстуалних фактора. Замислите комбинације изложеног насиљу, младића са менталним проблемима и има могућност набавке оружја као члан стрељачког клуба”.¹⁶³

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

[...] Могућа прва, и значајна напомена, је да питање менталног здравља терориста усамљеним актера никако није једино а можда ни најбитније питање које се поставља пред истраживаче и практичаре, као и при конципирању (политичких) стратегија. Ово у првом реду стога што разумевање процеса радикализације, процеса који води ка насилном екстремизму и тероризму, подразумева уважавање мноштва фактора на микро, мезо и макро нивоу.

Потребно је, с тим у вези, снажно истаћи значај, односно енормне могућности деловања екстремистичких и терористичких организација преко Интернета, отварање простора њиховој онлајн пропаганди и регрутовању. Ширина и ефикасност овог модуса евидентна је управо по терористе усамљене актере. Питање њиховог менталног здравља је овде готово занемарљиво – јер је на крају битан исход опредељен понекад у успешно изведеном, или покушају реализације терористичког напада усамљеног актера. Међутим, психичка нестабилност може само више отворити могућност утицаја терористичке пропаганде (и због тога је од значаја имати је у виду), али могућности су отворене и због других канала утицаја, предуслова и фактора окидача (старосна доб, неформираност/ незрелост личности, маргинализација, стигматизација, разноврсни животни изазови као што је губитак посла, брачни проблеми). Ванредно значајан

¹⁶² *Ibid.*, pp. 106–107.

¹⁶³ Bakker, Edwin and Jeanine de Roy van Zuijdewijn, „Lone-Actor Terrorism Toolkit Paper 1: Practical Guidance for Mental Health Practitioners and Social Workers”, *op. cit.*, pp. 3–4.

утицај друштвених мрежа у процесу радикализације се може увезати, а може се истраживати и као посебан безбедносни проблем који у перспективи ни мало неће изгубити на значају.

Питање менталног здравља, с друге стране, не треба изгубити из видокруга пошто у *појединим* случајевима благовремено индицирање потенцијалних насилних екстремиста може предупредити терористички напад. Свакако је овде проблем што конципирање и реализовање адекватних, ефикасних и благовремених превентивних мера усмерених на индицирање терориста усамљених актера – повезано са питањима њиховог менталног здравља – *недвосмислено задире у права заштите података о личности*. Потребан је зато, у вези са тим, јасно (законски) дефинисан простор деловања јавних служби (посебно здравствене и социјалне), образовних и верских институција, имиграционе службе, установа за извршење кривичних санкција. Овде се, наиме, не поставља питање начина рада и оквира активности наведених служби, већ *како створити предуслове и дефинисати могуће модусе, и прецизне протоколе сарадње поменutih служби, посебно сарадње са службама безбедности*. Другим речима, захтеве безбедности треба уоквирити јасним законским оквирима који штите уставно загарантоване слободе и права. Неопходно је на том основу створити *синергију деловања државних служби*, јер само она може дати резултате у превенцији. Примена репресивних мера је много једноставнији задатак.

За индицирање је неопходно знање које обухвата и аспект менталног здравља појединаца под ризиком, односно разумевање и препознавање упозоравајућих, раних знакова код особа чије животне околности, фактори радикализације којима су изложени, воде ка томе да постану терористима усамљени актери.

На крају, треба ставити две групе изузетно значајних напомена:

- За извршиоце истражене „категорије“ терориста не ретко се у изворима указује и да су то лица која немају никаквих менталних болести, односно, те је неопходно у истраживањима (теоријским и практичара) пажљиво ценити валидност и објективност извора. Потребно је уважавати и релативни значај података који се односе на питања менталног здравља усамљених актера: о којим поремећајима се ради, и од коликог су значаја били (или могу бити) за извршење терористичког напада. Потребно је имати егзактне доказе да је особа имала или има званично утврђен (регистрован) поремећај менталне природе. У теоријским истраживањима, дакле, треба бити изузетно опрезан при одређивању и тумачењу одреднице ментални проблем,

посебно и да ли је он заиста установљен, или је то оформљена медијска слика извршиоца терористичког дела која доприноси утиску и интересантности вести (или је једноставно погрешан податак, непроверена и/или преузета информација);

- Неопходно је такође при истраживању *правити дистинкцију између реалне изолованости* (изузетно самоиницијативног физичког дистанцирања од друштва, пре таквог односа друштва према појединцу да му нису отворени канали друштвене интеракције и промоције, а свакако онога што чини најшири друштвени амбијент) и *перцепције појединца о његовој изолованости и неинтегрисаности* (осећаја неуклопљености и изолације), као фактора радикализације која појединце води ка тероризму. Наиме, проблем истинске интеграције у друштва Запада, изражен свакако код појединаца из сасвим различитог културолошког миљеа, условљен је низом околности, при чему је, чини се, кључан осећај неприпадања код појединаца изложених ризику радикализације. Уколико се нема жеља за прихватањем новог и променом оно што је страно и није подупрето традицијом, вером и обичајем – под утицајем и интеракцијом више фактора и носиоца радикализације, и директно покренуто факторима окидачима – евидентно води насилном екстремизму. Тада се губе границе између реалне изолованости и перцепције изолованости (а посебно тада управо присуство менталне болести директно добија на значају). Регистровање момента у којем се губи поменута граница изгледа пресудно за државне службе у смислу индицирања потенцијалног насилног екстремисте. С изложеним у вези, и релативна депривација је теоријска синтагма која није изгубила значај у разумевању процеса радикализације, и као мотив терористичког чина усамљеног актера. Такође, преламање геополитичких интереса и геополитичка слика света, односно њено виђење од стране особа изложених радукализацији, као и глобални проблеми кризе идентитета (групног и личног) и кризе вредности чини се такође од јасног значаја за разумевање како десних насилних екстремиста и терориста, исламистичких терориста, као и за тумачења сродних безбедносних феномена који се не могу означити тероризмом јер немају политички мотив (школске масовне убице). Осећаји немоћи, тескобе или крајње унижености, који се различито (изразито снажно) манифестују, могу се препознати и као увезани са факторима менталног здравља.

Неопходно је такође скренути пажњу и да се у истраживању релација терориста (а посебно терориста усамљених актера) – и питања њиховог менталног здравља јављају методолошки проблеми, и проблеми доступности и релевантности података. У том смислу, истиче се:

- „Постоје и нека важна ограничења у подацима због употребе извештавања из отворених извора. Прво, потпуне информације нису увек доступне, што доводи до низа променљивих који садрже висок ниво 'непознатих' уноса. За неке променљиве ово је неизоставно ограничило анализу која би се могла спровести и снагу закључака који би се могли извући. Друго, неизбежан је елемент пристрасности у извештавању: да ли су информације јавно доступне у вези са неком темом може зависити од тога да ли су биле занимљиве новинарима који истражују причу. Коначно, истраживачки тимови суочили су се са посебним изазовима у проналажењу информација из отворених извора у вези са питањима менталног здравља”;¹⁶⁴
- „[...] Марацити (Marazziti 2016) је предложио да би психопатија могла бити полазна тачка за истраживаче који покушавају да схвате могуће психолошке профиле и карактеристике терориста. Међутим, систематски преглед који је испитивао психичко стање терориста није нашао значајну психопатологију, наводећи да су 'докази који указују на нормалност терориста бројнији и квалитетнији' (Silke 1998). Важно је нагласити да су досадашњи подаци из студија неурорликања спекулативни и екстраполативни, те је потребно учинити више студија о терористима, а не о насилним преступницима”;¹⁶⁵
- „Неконзистентност налаза – [...] Прво, класификација 'терориста' често се врши на агрегатни и неспецифичан начин, који не препознаје јединствене разлике међу појединцима. На пример, саучесник (нпр. творац бомбе) веома се разликује од починиоца (нпр. подметаче), а профил групног актера ће се вероватно разликовати од оног усамљеног актера у погледу улога, очекивања и искуства. Друго, менталне болести посматране су на сличан статичан и дихотомичан начин, а неке студије истичу врло специфичне поремећаје, попут психопатије или поремећаја личности. Међутим, морамо признати да се проблеми менталног здравља протежу кроз континуитет, од неуроразвојних, личних и проблема прилагођавања до тешких патолошких поремећаја, с нијансама сиве између. Сходно томе,

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 2.

¹⁶⁵ Ho, Cyrus S.H. *et al.*, *op. cit.*, p. 104.

појединци са било којом одређеном менталном болешћу имају различите способности, па је дугогодишњи појам психијатријских пацијената неспособних да организују рационалан напад мањкав и нереалан. Менталне болести и терористичко понашање се међусобно не искључују, а менталне болести могу бити нуспродукт тероризма, пре него обрнуто. Треће, потребно је у анализи терористичког понашања узети у обзир факторе попут теорија друштвених мрежа, друштвеног учења, наученог понашања, психологије понашања и ситуационог притиска групе (Weatherston 2003)”;¹⁶⁶

- „[...] истраживачи нису пронашли заједнички психолошки профил за терористе. Ово се приписује одсуству систематских и методолошки ригорозних истраживања, више но директним налазима из студија. Најлогичнији начин да се разјасни веза између менталних болести и тероризма било би спровођење више упоредних студија терориста из различитих земаља коришћењем клиничких разговора и стандардно потврђених психолошких тестова”;¹⁶⁷

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 105.

¹⁶⁷ *Ibid.*

Препоручена литература: Профил терориста усамљених актера

- Altier, Mary Beth, Horgan John and Thoroughgood, Christian (2012). "In Their Own Words? Methodological Considerations in the Analysis of Terrorist Autobiographies." *Journal of Strategic Security* 5, no. 4: 85-98
- McCauley, Clark & Sophia Moskalenko (2014). "Toward a Profile of Lone Wolf Terrorists: What Moves an Individual From Radical Opinion to Radical Action." *Terrorism and Political Violence*, 26:1, 69-85, DOI: 10.1080/09546553.2014.849916
- de Roy van Zuijdewijn, Jeanine and Edwin Bakker (2016). "Analysing Personal Characteristics of Lone-Actor Terrorists: Research Findings and Recommendations." *Perspectives on Terrorism*, Vol. 10, No. 2, pp. 42-49
- de Roy van Zuijdewijn, Jeanine and Edwin Bakker (2016). "Lone-Actor Terrorism Policy Paper 1: Personal Characteristics of Lone-Actor Terrorists." *Countering Lone-Actor Terrorism Series No. 5*. International Centre for Counter-Terrorism - The Hague (ICCT)
- Meloy, Reid J. and Jeffrey W. Pollard (2017). "Lone-actor Terrorism and Impulsivity," *J Forensic Sci*. doi: 10.1111/1556-4029.13500
- Zeman, Tomáš, Jan Břeň, Rudolf Urban (2018). "Profile of a lone wolf terrorist: a crisis management perspective." *Journal of Security and Sustainability*, Issues 8(1): 5-18
- Khazaeli Jah, Mohammadmoein and Khoshnood, Ardavan (2019). "Profiling Lone-Actor Terrorists: A Cross-Sectional Study of Lone-actor Terrorists in Western Europe (2015–2016)." *Journal of Strategic Security* 12, no. 4: 25-49. DOI: <https://doi.org/10.5038/1944-0472.12.4.1736>
- Phillips, Peter J. & Gabriela Pohl (2021). "Economic Profiling of the Lone Wolf Terrorist: Can Economics Provide Behavioural Investigative Advice?" *Journal of Applied Security Research*, Volume 7, Issue 2, pp.151-177

Препоручена литература: Индикатори тероризма самосталних починилаца

- Brynielsson, Joel, Andreas Horndahl, Fredrik Johansson, Lisa Kaati, Christian Martenson, Pontus Svenson (2012). "Analysis of Weak Signals for Detecting Lone Wolf Terrorists." 2012 European Intelligence and Security Informatics Conference, 197- 204. DOI 10.1109/EISIC.2012.20
- Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorism: A Routine Activity of Five Lone-Actor Terrorist Events* (2012). The Pennsylvania State University International Center for the Study of Terrorism
- Jason-Leigh, Striegher (2013). "Early detection of the lone wolf: advancement of counter-terrorism investigations with an absence or abundance of information and intelligence." *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 8:1, 35-53, DOI: 10.1080/ 18335330.2013.789596

- COHEN, KATIE, FREDRIK JOHANSSON, LISA KAATI, AND JONAS CLAUSEN MORK (2014). "Detecting Linguistic Markers for Radical Violence in Social Media." *Terrorism and Political Violence*, 26:246–256. DOI: 10.1080/09546553.2014.849948
- Meloy, J. Reid, Elmar Habermeyer (2015). "The Warning Behaviors of Anders Breivik." *Journal of Threat Assessment and Management* Vol. 2, No. 3-4, 164–175.
- Meloy, J. Reid, Karoline Roshdi, Justine Glaz-Ocik, and Jens Hoffmann (2015). "Investigating the Individual Terrorist in Europe." *Journal of Threat Assessment and Management*, Vol. 2, No. 3-4, 140–152
- van der Heide, Liesbeth (2015). "*Individual Terrorism: Indicators of Lone Operators*." University of Utrecht, Master Thesis, International Relations
- Smith, Brent L., Jeff Gruenewald, Paxton Roberts, Kelly R. Damphousse (2015). "The Emergence of Lone Wolf Terrorism: Patterns of Behavior and Implications for Intervention." In *Terrorism and Counterterrorism Today*. Published online: 11 Sep 2015; 89-110.
- Ellis, Clare and Raffaello Pantucci (2016). "Lone-Actor Terrorism Policy Paper 4: 'Leakage' and Interaction with Authorities." Countering Lone-Actor Terrorism Series No. 8. *RUSI Occasional Paper*.
- Gill, P., Horgan, J., Corner, E., & Silver, J. (2016). "Indicators of lone actor violent events: The problems of low base rates and long observational periods." *Journal of Threat Assessment and Management*, 3(3-4): 165–173. <https://doi.org/10.1037/tam0000066>
- Holbrook, Donald & Max Taylor (2017). "Terrorism as Process Narratives: A Study of Pre-Arrest Media Usage and the Emergence of Pathways to Engagement." *Terrorism and Political Violence*, 1-19. DOI: 10.1080/09546553.2017.1341879
- Hemmingby, Cato and Tore Bjørgo (2018). "Terrorist Target Selection: The Case of Anders Behring Breivik." *Perspectives on Terrorism*, Volume 12, Issue 6, 164-176.
- van Buuren, Jelle (2018). "Patterns of Lone Attackers." In *Combatting Violent Extremism and Terrorism in Asia and Europe: From Cooperation to Collaboration*, Editors Christian Echle, Rohan Gunaratna, Patrick Rueppel Megha Sarmah. Konrad-Adenauer-Stiftung Ltd. pp. 55-65.
- Gattinara, Castelli Pietro, Francis O'Connor, and Lasse Lindekilde (2018). "Italy, No Country for Acting Alone? Lone Actor Radicalisation in the Neo-Fascist Milieu." *Perspectives on Terrorism*, Volume 12, Issue 6, 136-149.
- Bouhana, Noémie, Emily Corner, Paul Gill and Bart Schuurman (2018). "Background and Preparatory Behaviours of Right-Wing Extremist Lone Actors: A Comparative Study." *Perspectives on Terrorism*, Volume 12, Issue 6, 150-163.
- Schuurman, Bart, Edwin Bakker, Paul Gill and Noemie Bouhana (2018). "Lone Actor Terrorist Attack Planning and Preparation: A Data-Driven Analysis." *J Forensic Sci*, Vol. 63, No. 4: 1191- 1200. doi: 10.1111/1556-4029.13676

- Lindekilde, Lasse, Francis O'Connor & Bart Schuurman (2019). "Radicalization patterns and modes of attack planning and preparation among lone-actor terrorists: an exploratory analysis." *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 11:2, 113-133, DOI: 10.1080/19434472.2017.1407814
- Ganor, Boaz (2021). "Understanding the Motivations of "Lone Wolf" Terrorists: The "Bathtub" Model." *Perspectives on Terrorism*, Volume 15, Issue 2, 23-32.
- Drury Løvlien, Eline (2021). "Radical Beings? How Group Identities Impact Willingness to Justify Terrorism." *Perspectives on Terrorism*, Volume 15, Issue 2, 33-57

Препоручена литература: Процена ризика од тероризма усамљених починиоца

- Spaaij, Ramón (2010). "The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment." *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9): 854-870
- Phillips, Brian J. (2013). "In Pursuit of the Lone Wolf Terrorist. Ch.3, The Risk-Reward Trade-off and the Statistical Structure of the Terrorism Context." *Nova Science*. https://www.researchgate.net/publication/337647357_In_Pursuit_of_the_Lone_Wolf_Terrorist_Ch3_The_Risk-Reward_Trade-off_and_the_Statistical_Structure_of_the_Terrorism_Context (27.11.2024.)
- Zierhoffer, Diane M. (2014). "Threat Assessment: Do Lone Terrorists Differ from Other Lone Offenders?" *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, no. 3: 48-62. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.7.3.3>
- Phillips, Brian J. (2015). "Deadlier in the U.S.? On Lone Wolves, Terrorist Groups, and Attack Lethality." *Terrorism and Political Violence*, 0:1-17. DOI: 10.1080/09546553.2015.1054927
- Peddell, Daniel (2016). "Influences and vulnerabilities in radicalised lone-actor terrorists: UK practitioner perspectives." *International Journal of Police Science & Management*, Vol. 18(2) 63-76. DOI: 10.1177/1461355716638686
- Hughes, Matthew & James Hess (2016). "An Assessment of Lone Wolves Using Explosive-Laden Consumer Drones in the United States." *Global Security and Intelligence Studies* - Volume 2, Number 1, 62-80. doi: 10.18278/gsis.2.1.5
- Mullen, Paul E and Michele Pathé (2018). "Assessing and managing threats to commit a massacre." *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, Vol. 52(8) 732-736. <https://doi.org/10.1177/0004867418773183>
- Hamilton, Melissa (2018). "A Threat Assessment Framework for Lone-Actor Terrorists." *Florida Law Review*, Vol. 70, 1319-1356.
- Hamilton, Melissa (2019). "A Threat Assessment Framework for Lone-Actor Terrorists." *Florida Law Review*, Vol. 70, Iss. 6, Art. 4. 1319-1356

- Clemmow, Caitlin (2020). *Risk factors and indicators for engagement in violent extremism*. University College London, Department of Security & Crime Science. p. 287.
- Gill, Paul, Zoe Marchment, Emily Corner & Noémie Bouhana (2020). "Terrorist Decision Making in the Context of Risk, Attack Planning, and Attack Commission." *Studies in Conflict & Terrorism*, 43:2, 145-160. DOI: 10.1080/1057610X.2018.1445501
- Ebbrecht, C. K. (2022). Systematic review: Risk factors and mechanisms of radicalization in lone-actor grievance-fueled violence. *Nordic Psychology*, 75(2), 150-184. <https://doi.org/10.1080/19012276.2022.2074524>

IV ДЕО

The background of the page is a monochromatic blue-toned photograph of a sky filled with soft, white clouds. A bright, glowing light source, likely the sun or moon, is positioned in the bottom left corner, creating a strong gradient and illuminating the clouds. The overall mood is serene and atmospheric.

ПРОЦЕНА РИЗИКА РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ У ЗАТВОРИМА, СТРАТЕГИЈЕ И МЕРЕ ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

VI ПРОЦЕНА РИЗИКА РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ У ЗАТВОРИМА, СТРАТЕГИЈЕ И МЕРЕ ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

1. РАДИКАЛИЗАЦИЈА У ЗАТВОРУ, ПРОЦЕНА РИЗИКА И НЕКИ МОДЕЛИ ОДГОВОРА¹⁶⁸

Док за појам терориста, сходно предмету и циљу нашег истраживања, можемо усвојити једноставну операциону дефиницију¹⁶⁹ потребно је да нешто ближе одредимо појам де-радикализације и њему блиске појмове: „Већина дефиниција које се тренутно налазе у оптицају описују радикализацију као процес (или процесе) у којима појединци или групе одобравају и (коначно) учествују у употреби насиља за политичке циљеве. Неки аутори се позивају на ‘насилну радикализацију’ како би нагласили насилан исход и разликовали процес од ненасилних облика ‘радикалног’ размишљања”; „Термини де-радикализације и деангажовања (*de-radicalisation and disengagement*) описују процесе којима појединци (или групе) прекидају своје учешће у организованом насиљу и / или тероризму. Међутим, док де-радикализација тежи ка суштинским променама у идеологији и ставовима појединаца (или група), деангажовање се концентрише на олакшавање промене понашања, односно, одбацавање насилних средстава... многи аутори праве разлику између колективне и индивидуалне радикализације и / или деангажовања, у зависности од тога да ли процес воде, или је усмерен на појединце или читаве групе“ Нојман (Neumann, 2010:14).

Од користи је придодати још једно одређење: „Термин ‘дерадикализација’ се често користи за описивање процеса и исхода мера, политика и конкретних програма усмерених на преусмеравање или барем смањење ефекта ‘радикализације’. Уопштено говорећи, ‘радикализам’ би се могао дефинисати као ‘потрага за и подршка далекосежним променама у друштву које могу представљати опасност за демократски правни поредак кроз претњу или употребу насиља или других недемократских средстава’...” (Bakashmar, 2015: 9). Или сасвим једноставно, Силк (Silke, 2014: 10): „leaving terrorism (disengagement)“.

168 Извод из научног чланка: Павлићевић, П. (2019). Радикализација у затвору, процена ризика и неки модели одговора. *Култура полиса*, XVI (40), 309-331.

169 Нојман (Neumann, 2010:14): „За потребе овог извештаја, појам терориста се користи за све појединце који су оптужени или осуђени за кривична дела која су забрањена према антитерористичким законима њихових земаља“.

Поред наведених појмовних дистинкција потребно је поменути, како Бертрам (Bertram, 2016: 122-123) упућује, две широке стратегије у контексту интервенција поводом радикализације код којих „постоји одређени ниво потребног укрштања“ – односно – термина који се користе: контра-радикализација ('counter-radicalisation') и де-радикализација ('de-radicalisation'). Бертрам указује да Тоунсенд (Townsend, 2015), бивши Саветник за националну безбедност Сједињених Држава, дефинише де-радикализацију и против-радикализацију у *ширем смислу, с тим да је counter-radicalisation* више уопштена, превентивна и проактивна, док *de-radicalisation* укључује реактивне и циљане технике за појединце, али да користи ове појмове и „*наизменично у практичним описима* метода које државни актери могу користити у борби против насилног екстремизма“.

Колективно деангажовање и де-радикализација није предмет наше анализе¹⁷⁰, док ће стратешка, законска и/или оперативна решења по појединим државама бити обухваћена овим радом уколико дају јасну илустрацију неког општијег принципа или закључка, или кад одсликавају неку битну или интересантну специфичност.

1.1. Узроци радикализације и рефлексије на затворски систем

Литература и истраживања узрока радикализације су многобројна, често врло садржајна, и не ретко пружају адекватан увид у комплексност процеса и међузависност утицаја фактора радикализације. Стога је у релативно уским оквирима извесно да се не могу захватити многи референтни извори, али је могуће назначити групе фактора и подвући факторе од јачег значаја за конципирање модела дерадикализације, односно, за разумевање процеса радикализације и адекватних одговора који поштују принципе потребне за вођење ефикасног процеса дерадикализације у затворима. Издајамо следеће оцене теоретичара:

- Бакашмар (2015: 11): „Међу најуоченијим факторима који доприносе радикализацији појединца спадају перципиран осећај неправде (често без потпуно разрађене идеологије), несигурност, претње (перципиране или стварне) према властитој групи или заједници, потреба за значењем или 'јасно објашњење о томе што је свет у целини и која је властита улога у њему'. Други фактори укључују идеолошки екстремизам, вршњачки притисак, харизматичне лидере,

¹⁷⁰ О овом тематском оквиру види: Нојман (2010: 39-46).

медијско насиље, злостављање деце, културне норме, структурално насиље, домаћи и међународни политички догађаји, репресија владе, симпатије према „жртвама“, радозналост, потрага за узбуђењем, тражење пријатеља или заједнице, тражење статуса или идентитета, итд. Доступност простора за организацију и приступ смртоносном оружју пружа могућност да радикалне идеје буду спроведене у насилне акције“;

- Спекхард и Шајковци (Speckhard & Shajkovi, 2018: 10): „... многи су се придружили јер им је био потребан ред и смисао у њиховом животу, желели су осећај достојанства, сврхе или значења, или су веровали да ће их постајање џихадистом заштитити од казне и вечног проклетства за озбиљне грехе које су починили. У свим овим мотивационим примерима, да би се успешно уклонили осећаји лојалности према групи и њеним веровањима потребно је преусмерити појединца на уверења која и даље задовољавају те темељне потребе, али их не покрећу или их подржавају у чињењу насиља. Слично томе, они који имају крв на својим рукама требаће помоћ да замене уверења стечена у групи да су њихови насилни поступци били на „путу Алаха“ насупрот да су криминалне и убилачке акције“;
- „две мотивације које највероватније чине затворенике подложним новим системима вере и уверења – укључујући екстремистичке и милитантне интерпретације ислама – су *потрага за значењем и идентитетом* (који нови затвореници доживљавају на посебно интензивне начине) и *потреба за (физичком) заштитом*, коју нуде и традиционалне банде и исламске групе. Поред тога, затвор такође изгледа као да изазива жељу да се *пркоси властима*, што значи да су ‘идентити пркоса’ – омогућавање затвореницима да изнесу своје притужбе и побуне се против система – велика захтев“ (Neumann, 2010: 26);
- Анализирајући карактеристике и домете модела дерадикализације у нигеријском затвору Баркиндо и Брајнс (Barkindo, Bryans, 2016: 14) скрећу пажњу на потребу разумевање индивидуалних мотивација за насилни екстремизам: „Из процене ризика било је јасно да је сваки затвореник јединствен и да фактори који су их мотивисали варирају од особе до особе. То значи да постоји низ подстицајних генеричких разлога идентификованих међу неколико насилних затвореника екстремиста... укључујући: недостатак социо-економских могућности; маргинализацију и дискриминацију; кршења људских

права и владавине права; лоше управљање (посебно повезано са корупцијом); виктимизацију; искривљавање религијских уверења или политичких идеологија да би се оправдала употреба насиља; етничка и културна питања; и харизматско вођство и друштвене мреже“.

Бертрам (2016) посебно *истиче неопходност индивидуалне прилагодљивости програма дерадикализације, и то у више аспеката:*

- „Фактори који доприносе радикализацији терориста могу укључити религиозни дискурс, обмањујућа учења, друштвени положај или позицију, политичку мотивацију, културни и етнички идентитет, као и умну способност (Општа обавештајна и безбедносна служба – Краљевина Холандија, 2004). Иако нису исцрпни, ови фактори и јединствене индивидуалне околности датог терориста ће водити ка основама најприкладнијих метода дерадикализације. Абаси (Abbasi, n.d) даље напомиње да дистанцирања од насилних радњи не захтева нужно промену посвећености мотивишућем фактору или указују на промену статуса радикализације. Де-радикализација (*De-radicalisation*) као процес не следи фиксну или једноставну формулу која би била примењива у било којој околности са очекиваним успехом, и као такви програми за радикализацију морају бити прилагођени јединственим индивидуалним околностима за прилагодити појединцу, мањим групама или ширим заједницама (Schmid, 2013; Stern and Porges, 2010)“.
- „Што се тиче техника дерадикализације Поргс (Porges 2011) сугерише да модели дерадикализације неће бити опште примењиви на све терористе. Проширење овог захтева јединствене интервенције, то значи да, без обзира на примењен модел де-радикализације, он мора бити прилагодљив и прилагођен мотивима и идеологији одређеног терористе да би имао највеће шансе за ефикасност (Porges, 2011). У дизајнирању... биће значајно да се идентификује и разуме нешто заједничко у ономе што се описује као фактори гурање и повлачење (*push and pull factors*) који мотивишу радикале на деангажовање или да крену ка де-радикализацији“ (Bertram, 2016:126);
- „Важно је препознати уобичајне факторе гурања и повлачења, као што су идентификовали Морис, Еберхард, Ривера и Ватсула (Morris, Eberhard, Rivera and Watsula, 2010), који увиђају неке заједничке особине у де-радикализацији или деангажовању са друштвеним ограничењима наметнутим од стране групе, дистанцирање од дела које је починила

терористичка група и идентификовање несклада између доктрине моралности терористичких група и акција терористичке групе. Спољашњи фактори који су директно повезани са терористичком организацијом, социјални утицаји или жеље су такође забележени као фактори који одвлаче радикале од терориста и ка де-радикализацији (Disley, Weed, Reding, Clutterbuck and Warnes, 2011). Ови фактори могу укључити изградњу емоционалне зрелости до мере да терориста суштински израсте из организације, доживљава или се враћа на позитивне друштвене везе као што су подршка породице или подржавајуће друштвене мреже, промене у задацима које терориста мора предузети унутар групе и опипљив потенцијал за стварање алтернативних средстава за живот (Disley, Weed, Reding, Clutterbuck and Warnes, 2011). Конкретни радикализовани терорист може да не подлеже свим горе наведеним утицајима... они се морају узети у обзир од самог почетка израде плана програма за радикализацију, тако да стратегије које се баве факторима који делују на датог терористу могу бити приоритетне“ (Bertram, 2016:126-127).

1.2. Терористи у затвору: безбедносни изазови

Почињемо једним виђењем: „Врло често, медији извештавају о младићима који су ушли у западноевропске затворе као ситни криминалци, временом се радикализовали, и на крају проводили терористичке нападе у име ИСИС-а. Данас се затвори сматрају једном од примарних области регрутовања терориста у Европи, али то није увек био случај. Пре само две деценије, активисти паравојних формација дерадикализовани су у северноирским затворима, док су се чланови ИРА трансформисали у активне присталице ирског мировног процеса“ (Reinisch, 2018). Одговор делом дају Спекхард и Шајковци (2018: 8):

„Истраживач Андрју Силк је истакао да у прошлости европски етнонационалистички и сепаратистички терористички затвореници нису били на било који начин изазвани променом својих идеолошких погледа, већ су једноставно почели да се одвајају од својих вршњака и терористичких активности проводећи време у затвору. Штавише, ниске стопе рецидивизма међу осуђеницима-терористима чак и у одсуству програма за дерадикализацију, како међу џихадима тако и међу етнонационалистима, често се наводе као успеси. Иако је ово важна ствар коју треба размотрити, може бити и да се природа тероризма драстично променила са терористичким групама као што су Ал Каида, ИСИС и друге сличне групе које сада преузимају

основна религијска уверења. Ове групе се драстично разликују од етно-националистичких и сепаратистичких терористичких група из прошлости на основу призивања религијских императива, односно да следбеници имају верску дужност да спроводе милитантни џихад, да су самоубилачке мисије дела исламског мучеништва, да казна чека оне који одбијају да учествују, те да се терористичка дела чине у име муслиманске уме (заједнице). Као што је Скот Атран истакао... ова религијска гледишта о тероризму почињу да стапају идентитет појединца са идентитетом групе, а одређена уверења која се прихватају почињу оличавати тешко да се промене свете вредности“.

Један од узрока наведених трендова ствара основ за констатацију Спекхарда и Шајковција (2018: 13), да „Традиционални алати за процену у затвору не функционишу добро за милитантне џихадисте јер се проблеми који утичу на њихово понашање драматично разликују“. Уз то, осуђени терористи „себе не виде као криминалце. Уместо да тихо служе казну, многи сматрају да је њихово време у затвору прилика да наставе ‘борбу’“ (Neumann, 2010: 14-15)¹⁷¹. Притом: „Чак и најрестриктивнији режими... не пружају потпуну безбедност“ (Neumann, 2010: 19).¹⁷² Нојман, наиме, упућује на разноврсне модалитете испољавања радикализације у затвору (Neumann, 2010: 28)¹⁷³, уз врло битну напомену: „... није увек јасно да ли се радикализација појединаца десила у затвору или се догодила раније... Гранични случајеви су добра илустрација зашто је систематско пружање накнадне постпеналне контроле тако критично“ (Neumann, 2010: 27)¹⁷⁴.

171 О типичним понашањима види ближе Нојман (2010: 15).

172 О конкретним примерима деловања терориста из затвора ка спољњој средини види Нојман (2010: 19).

173 Нојман (2010: 28): „Међу спољним покретачима радикализације су екстремистичке књиге, видео снимци или интернет странице... могу укључивати и посетиоце који промовишу екстремистичке поруке... Унутрашњи извори радикализације укључују затворенике - терористе који - осим ако нису потпуно одвојени од опште затворске популације - могу приступити „обичним“ затвореницима... Типично понашање је да осуђени терористи покушавају да преузму водећу улогу у широј затворској популацији, на пример вођењем молитви петком или преузимањем вођства у преговарању о уступцима у име одређених затвореника или „муслиманских затвореника“ у целини. Другачији феномен су такозване муслиманске затворске банде, које су типичније у западним затворима (где муслимани означавају идентитет)... пружају члановима снажан осећај идентитета и лојалности унутар групе. Штавише, оне дозвољавају члановима да артикулишу своје жалбе и заштите их од других банди или група затвореника. Муслиманске затворске банде ретко укључују осуђене терористе, нити се чини да имају добро разумевање исламске вере или екстремистичке идеологије, а упитно је и у којој мери су се њихови чланови интернализирали или су се истински обавезали. Ипак, верзије “изрежи и залепи” радикалног ислама често чине основу њихове “идеологије”, а посебно озлоглашени терористи често се прослављају и држе као хероји“.

174 О конкретним, граничним случајевима види Нојман (2010: 27).

Полазећи од констатације да затвореници, изоловани од друштвеног мејнстрима, могу бити потенцијално изложени вирулентним идеологијама и харизматичним регрутима, Спекхард и Шајковци (2018: 1-3) истражују „рањивост на затворску радикализацију и потенцијалне стратегије превенције и интервенције за управљање насилним екстремизмом у затворима“. Не прувеличавајући значај проблема¹⁷⁵ аутори упућују на више његових битних аспеката:

- Ситни криминалци могу, по изласку из затвора, где су обучени и увучени или бар иницијално повезани са мрежом екстремиста и терориста, бити извршиоци терористичких аката. Разлози су: „Затвор за оне који први пут улазе у систем је време повећане рањивости... У неким случајевима, затвореници налазе утеху међу муслиманским затвореницима који се организују за молитву и учење и који се удружују ради самозаштите... јер су конвертити типично наивни и неспремни да просуђују било какве тврдње о исправном начину практиковања ислама... Насилни екстремистички регрутери схватају да је затварање по први пут обично период које карактерише осећај усамљености и уплашености“ (Speckhard & Shajkovci, 2018: 3)¹⁷⁶;
- „Каријерни криминалци су такође склони регрутовању у затвору“ (види ближе Speckhard & Shajkovci, 2018: 4)¹⁷⁷;
- Тактике регрутовања у затвору „варирају у зависности од контекста“, док затворско окружење омогућава регрутима да искористе перципиране неправде или стварне притужбе притвореника (нпр. неосноване оптужбе или хапшења), при чему: „Регрутери генерално имају добре комуникационе вештине, поседују високу емоционалну интелигенцију и одбацују сваку криминалну позадину својих следбеника, и могу је заиста ценити. Ово представља атрактивну мешавину за изгубљене или збуњене младе криминалце који изненада открију да се своје криминалне позадине не стиде пред лицима која

175 Спекхард и Шајковци (2018:3): „Према Међународном центру за проучавање радикализације (Center for the Study of Radicalisation (ICSR)), две трећине присталица ИСИС-а које су проучавали, издржавали су затворску казну, али само 27% је признало своју радикализацију која се догодила у затвору. Ово је још увек велики број и представља озбиљну претњу безбедности“.

176 Спекхард и Шајковци (2018: 3) наводе пример: Хари Сарфо, Немац пореклом из Гане, радикализован је у затвору у Немачкој, по одслужењу затворске казне због своје учешћа у оружаном пљачку у Сирију постао је члан Емни (обавештајни огранак ИСИС), касније је оптужен за учешће у екзекуцијама ИСИС-а. За примере радикализацији у затвору види ближе и Нојман (2010: 26-27).

177 Нојман (2010: 26): „Уместо да умањи ризик од тероризма, затвор би тако могао да створи још озбиљнију претњу комбинујући идеолошки жар терориста са криминалном енергијом и вештинама ‘обичних’ преступника“.

их регрутују, и којима може бити речено да имају право да краду од кафира (неверника), и требају наставите тако, али сада у име Алаха. Такав став продужава наставак криминала и превазилажење било каквог осећаја стида који су можда доживљавали због тога што су ухваћени и кажњени за своје злочине” (види ближе Speckhard & Shajkovci, 2018: 4-5). О тактици регрутовања пише и Бакашмар (2015: 12): „Такође је важно препознати утицај беспомоћности, индивидуалне и друштвене искључености, трауме и понижења који доприносе процесу радикализације на првом месту. Као што Шнаијдер примећује, агенти радикализације често користе ове различите психолошке и друштвене изворе “енергије” и покушају да убеди своје мете да је свет застрашујући и опасан, да је насиље идеолошки (или верски) оправдано; да је насиље једино ефикасно средство за суочавање са садашњим изазовима, тј. не постоје алтернативе употреби насиља; и да је опстанак појединца и његове или њене заједнице угрожен и да је неопходна хитна акција. Следствено, последице ангажовања у илегалном насиљу су избрисане и обука је обезбеђена за спремне регруте”;

- Регрутовање у затвору се често дешава преко харизматског вође (види ближе Speckhard & Shajkovci, 2018: 5-6);
- Такође: „посвећени терористи, такође могу продубити своју посвећеност милитантном џихаду, као и проширити своје мреже док су у затвору”, вођени максимумом ‘треbate нападати на сваком месту и у сваком тренутку’ (Speckhard & Shajkovci, 2018:6-7).

1.3. Процена ризика радикализације у затвору

Силк (Silke, 2014: 1-3) истиче се да су „терористи изненађујуће хетерогени и пркосе једноставној категоризацији у један тип или профил... постоје значајне варијације између различитих типова покрета по важним факторима који се тичу структуре и чланства покрета, али и пресудно по нивоу и природе насиља које су групе спремне да охрабре и примењују... покрет се треба разматрати по политичком и социјалном контексту и тежњама”. Такође примећује да је: тежак изазов и процена специфичног контекста појединца; да је „за терористе, придруживање покрету често више у малој размери са личним и друштвеним питањима него свеобухватни резултат потпуног прихватања политичке или верске идеологије”; те да је важно „препознати да постоје различите врсте улога у терористичким активностима и то такође

доводи до веома различитих типова затвореника терориста". Полазећи од изложеног Силк конструише четири типа, широке категорије притвореника терориста и екстремиста, при чему „не треба очекивати да се фактори који јасно односе на једну групу једнако снажно примењују и на друге. Сигурно ће постојати преклапања на неким местима... а то значи да ће ефикасни процеси процене ризика морати бити нијансирани"¹⁷⁸. При чему Силк (2014: 5) сматра да „нека питања која су апсолутно критична за једну врсту затвореника могу бити далеко мање важна за друге“.

Силк (2014: 8-11) излаже кључне факторе (седам) процене ризика од тероризма. Првопоменути је идеологија јер: „игра значајну улогу у олакшавању политичког насиља иако је вероватно грешка гледати на то као на најважнији фактор. Регрутери који се баве терористичким покретима често имају поједностављено разумевање идеологије коју одобрава руководство покрета. За неке, дубље идеолошко разумевање долази само након времена проведеног у затвору с другим члановима, што им даје времена за детаљну дебату и дискусију. У процени ризика, кључна питања која треба размотрити су да ли понашање или ставови појединца подржавају идеолошке вредности покрета“. Готово идентично становиште заступају Спекхард и Шајковци (2018:7), који сматрају да „у одређивању кључних фактора процене ризика, посебно када се односе на религију и

178 Силк (2014: 3-4) прво назначавача затворенике који су и пре уласка у затвор већ имали екстремистичке ставове и били укључени у екстремистичке акције, и назива их „правим верницима“ (*“True Believers”*). Могу постојати значајне разлике у врста активности у којима су били укључени, па ће ова група укључивати убице, постављаче бомби, потенцијалне терористе самоубице, као и идеологе, регрутере, прикупљаче средстава и он-лине пропагандисте. Односно: „Неки који имају дуже каријере можда су се укључили у читав спектар активности у распону од релативно благих до врло екстремних. Појединци који су били веома насилни у својим тинејџерским и двадесетим годинама, у каснијим деценијама, могу представљати оне ван озбиљног ризика од директног насиља, већ су се можда могли пребацити у важне иконичке, идеолошке и лидерске улоге. Према томе, фокус процене ризика неизбежно ће се разликовати не само између различитих појединаца, већ и током читавог животног века исте особе“. Другу групу чине „осуђени за умешаност у екстремизам или тероризам, али постоје добри разлози да се сугерише да они заправо нису били радикализовани када су то учинили... можда нису били свесни озбиљности онога у шта су били укључени, или су можда били присиљени да играју улогу. Они, на пример, могу бити пријатељи или чланови породице „правих верника“, али генерално су обично појединци на периферији завера и активизма“. Трећа група су „обични пристojни“ (*“ordinary decent”*) „који су радикализовани у затвору... њихово претходно понашање није имало никаквог политичког ангажмана, па стога у процесима процене ризика код неких од тих затвореника можда нема свести да је екстремизам чак и проблем... обим таквог регрутовања ретко се поклапа са често грозничавим јавним очекивањима“. Последња група су „рањиви“ (*“vulnerables”*), односно обични пристojни затвореници који тренутно можда нису радикализовани, али могу бити оцењени као рањиви у правим околностима – те процена може решити питања ко може омогућити таквим затвореницима да се радикализују и разматрање потенцијалних програма да им се инокуира отпорност на радикализацију.

идеологију, не треба их сматрати јединим или чак најважнијим факторима који олакшавају насилни екстремизам. Као што истраживање показује, регрути за тероризам и насилни екстремизам често имају једноставна схваћања идеологије и религије у поређењу са вођством њиховог покрета. У ствари, дубље разумевање и посвећеност религији и идеологији могу се десити само након (одређеног) времена проведеног у затвору, што омогућава затвореницима да се међусобно упознају у детаљним расправама о религији и идеологији“¹⁷⁹

Још један фактор који издвајамо је понашање у притвору, а што подразумева да терористички и екстремистички затвореници „врше насиље над особљем и другим затвореницима, учествују у политичким протестима (нпр. штрајкови глађу) или активно покушавају компромитовати рад или сигурност затвора (нпр. покушаји бегства) јасно показују чврсту преданост разлогу и спремност на озбиљно насиље... На пример, како се џихадски затвореници односе према затворским имамима може пружити значајан увид у њихов општи поглед и став. Друга важна питања која треба размотрити је да ли је затвореник показао спремност да заврши затворске програме који су посебно дизајнирани за екстремистичке затворенике“¹⁸⁰

Разматрајући значај и карактер извора потребних за процену ризика на терористичке и екстремистичке затворенике Силк (2014: 12-16) апострофира 1. Интервју са проценом појединца 2. Специјализовано тестирање 3. Информације трећих страна (нпр. судски извештаји), затворска документација, полицијски извештаји, итд.).¹⁸¹

179 Бертрам (2016: 127-128): „Сејдмен (Sageman, 2008) сматра да ће изазивање ваљаности религијске доктрине пропагирани од терористичке организације као стратегија де-радикализације у великој мери бити неефикасна. Сејдмен (2008) тврди да велика већина терориста нема потребан ниво критичности у разумевању Курана или исламске доктрине да би се уверио пропагандним техникама рационалне критике... стратегија оспоравање религијских основа терористичке организације може ефикасно доприносити де-радикализацији малог броја екстремистичких научника, међутим већина терориста у великој мери не би било пријемчива за верске изазове. Као што Сагеман каже: 'Једноставно би им било досадно и не би слушали'“.

180 Поред горе-размотрених, фактори су и: *политичка и социјална средина која „може или подржати и потицати насиље, или га спречити и поткопати. Од посебног значаја је конститутивна заједница са којом су терористи највише повезани“; способност; припадност (Affiliations): „Удруживање, друштвена подршка и осећај припадности... С киме они више воле да проводе време?“; емоционални фактори који се „првенствено односе на питања увреда, перципиране неправде, љутње и освете. Већина терориста у време њихове увређености верује да су њихови поступци морално оправдани“; фактори дезангажовања / искључења / раздвајања (Disengagement Factors).*

181 Интервјуи са затвореницима су, сматра Силк (2014: 12), најважнији извор, с тим да се мора имати у виду да ће затвореници често покушати да минимизирају озбиљност својих поступака, приказати своје понашање и ставове на најбољи могући начин, неки безочно лагати, као и да многе терористичке групе забрањују својим члановима да прихвате интервју („или ако учествују уз минималну интеракцију и давање једноставних одговора“) – што се обично тумачи као доказ

Везано за специјализовано тестирање Силк (2014: 13-14) упућује да су истраживања о процени ризика починиоца утврдила да су мере треће генерације за клиничко-актуарску процену ризика доследно најпоузданије, али још увек нису адекватно валидирана за затворенике-терористе (при чему је у стручној јавности дошло је до пораста консензуса о недостацима употребе тестова, као што су HCR20 и PCL-R, који се редовно користе на другим форензичким популацијама). Наиме, тренутно постоје најмање два специјалистичка алата посебно дизајнирана за употребу са затвореницима терористима:

1. Смернице за ризик екстремизма 22+ (Extremism Risk Guidance 22+ (ERG 22+)) које се користе у Енглеској и Велсу, покренут је 2011. године (Rehabilitation Services Group, 2011). ERG оцењује прекршиоце са 22 фактора који су теоретски повезани са екстремистичким преступима ("+" у наслову је одраз да ће модел узети у обзир друге факторе изван 22 ако се покаже да су релевантни за одређени случај). ЕРГ је теоретски модел, и још увек, нема базу доказа која показује јасне везе са будућим прекршајима. Фактори ЕРГ-а су у суштини радне хипотезе да би се објаснило како се појединци ангажују и да би се обухватиле карактеристике њиховог менталног склопа, њихове намере и њихова способност за тероризам. Ниједан од ових фактора нема доказану везу са будућим преступима. Као такав, ЕРГ не може предвидети ризик са било каквом сигурношћу, али усмерава пажњу на аспекте појединца који су повезани са њиховим преступима, при чему интервенција може бити циљана или пропорционална развијеним приступима управљања ризиком. Такође, не даје специфичну оцену ризика за починиоца, делимично зато што је база доказа много слабија и утицај 22 фактора на исходе ризика још није познат, док фактора имају једнаку тежину у процени, уз напомену да ће се то вероватно променити јер се повећава број лонгитудиналних праћења затвореника, по њему процењених.
2. Процена ризика од насилних екстремиста (Violent Extremist Risk Assessment (VERA-2)) која се користи у Аустралији је у многим аспектима сличан модел ЕРГ 22+ пошто су оба модела изведена из прегледа у суштини исте литературе. Процени појединаца обухвата 31 фактор, уз значајна преклапања са многим факторима идентификованим у ЕРГ

континуираног екстремизма, а што није увек случај. Информације трећих страна чине судски извештаји, извештаји из притвора и друга затворска документација, полицијски извештаји, процене од стране затворског и особља за условни отпуст, итд. Ово је обично најлакше доступна документација, и у случајевима када затвореник одбије да буде интервјуисан, процена ризика ће остати заснована искључиво на овом материјалу – који, међутим, истиче Силк, мада „обично поузданији, ипак треба разматрати кроз критично сочиво“.

22+, с тим да VERA-2 садржи и 6 заштитних фактора. Такође, VERA-2 не даје укупну оцену ризика за појединог терористу, а даје једнаку тежину различитим факторима (такође уз напомену да се то вероватно мења како теренски подаци постају доступни).

Од користи је назначити и један конкретан модел процене ризика радикализације и процеса дерадикализације, онај примењен у једном нигеријском затвору. Осликавајући поменути процес де-радикализације, Баркиндо и Брајнс (2016: 9-11) упућују да се састојао од четири фазе: ангажовања, процене ризика, процене потреба и интервенције¹⁸², а да се „овај процес показао више итеративним него линеарним. Чланови Тима за третман наставили су да везују насилне затвореника-екстремисте током читавог програма, процене ризика и потреба су предузете на сталној основи и промењене како би одражавале напредак, или недостатак напретка, који је чинио насилни екстремистички затвореник. Нове или додатне интервенције су идентификоване јер су се ризик и потребе затвореника мењале“.

Баркиндо и Брајнс показују да је предуслов процене ризика успостављање конструктивног односа са насилним екстремистичким затвореницима, кроз који су скениране њихове основне потребе. Како су за процену ризика основ структуриране професионалне процене, у поступку процене ризика размотран је исти скуп фактора за сваког екстремистичког затвореника. Наиме, по прегледу постојећих алата укључујући ВЕРА-2, конципиран је једноставан основни алат за процену радикализације у затворима у Нигерији састављен од 47 индикатора груписаних под више наслова: мотивација за извршење насилног екстремистичког чина; ниво посвећености насилним екстремистичким актима; личност (ставови, уверења), осећања, понашање; контекст и намера; позадина, историја и способност; и сви фактори смањења ризика. У оквиру своје анализе Баркиндо и Брајнс су констатовали и више аспеката који исказују карактеристике и показују значај процене ризика: „Свака процена разматра све факторе ризика, чак и ако су неки касније одбачени као неважни за тај конкретни случај. Било је јасно за Тим за третман да процена ризика није егзактна наука и да не може обезбедити дефинитиван одговор на питање да ли ће насилни екстремистички затвореник вероватно поново извршити кривично дело након ослобађања“; „... алати су показатељи

182 Тачније, прва фаза, ангажман, обухвата „упознавање чланова Тима за третман са затвореницима, успостављање позитивног професионалног односа, развијање поверења и залажење у конструктиван дијалог“. Процена ризика има за циљ утврђивање „разлога због којих затвореник постаје насилни екстремистички преступник и ниво опасности коју тренутно представља затвореник“, што је и основ за трећу фазу процене потреба као активности којом се смањује ризик, док је последња фаза имплементација интервенција којом се иде у сусрет идентификованим потребама везаним за ризик, и тиме смањује ризик.

основних разлога да је неко насилни екстремиста и може дати увид у то да ли се ризик од поновног почињања кривичног дела смањује као резултат интервенција. Поновљено је да процене треба потврдити коришћењем других извора информација као што су запажања особља и безбедносне информације. Кључна тачка јесте да процена информише доносиоце одлука о томе како се ризиком најбоље може управљати и ублажити у будућности“; да је пракса показала да се процена ризика мора вршити на сталној и редовној основи, да су се касније сачињене процене показало се су тачније и давале основе за суд о томе „да ли је затвореник је показао спремност да заврши интервенције и исходу њиховог учешћа у тим интервенцијама“ (Barkindo, Bryans, 2016: 11-13).

Исказује се и функција процене ризика: „Обавеза детаљне процене ризика омогућило је Тиму да идентификује које су од разноврсних мотивација и фактора „повукли“ и „гурнули“ појединце ка насилном екстремизму. Разумевање зашто су поједини затвореници кренули путем насилног екстремизма је било критично из више разлога, укључујући: дизајнирање и примену одговарајућих интервенција; праћење напретка и утицаја тих интервенција; и одређивање ризика од будућих насилних дела“ (Barkindo, Bryans, 2016: 13-14). Уз битну оцелу: „Алатке за процену ризика треба прилагодити националном контексту и одржавати их једноставним и што је могуће разумљивим. Развијен је одређени број алата за употребу у процени ризика са насилним екстремистима. Они имају тенденцију да буду комплексни, ресурсно интензивни за администрирање и употребљиви само стручњацима као што су психолози. У постконфликтним и земљама са ниским ресурсима, коришћење таквих алата није изводљиво или практично, посебно тамо где је велики број насилних екстремисти у притвору и мало, ако и постоје, специјалиста који су запослени у управи затвора“ (Barkindo, Bryans, 2016: 24).

На крају, треба имати у виду: „Најбоље оцелу се ослањају на само-извештавање и објективно посматрану информацију, вишеструке интеракције, вишеструке информаторе, вишеструке посматраче / оцењиваче који проучавају различите теме и вероватно чак покушавају да изазову субјекта процене емоционално подстицајним дискусијама или мултимедијским материјалима како би посматрали његову или њену реакцију на њих... Добре процене могу подржати креативно изрицање казне која омогућава смањење времена у затвору на основу учешћа у програмима рехабилитације и то је позитивна корист за потицање затвореника да учествују“ (Speckhard & Shajković, 2018: 13).

1.4. Одговори на изазове радикализације у затвору: теоријски осврт

Мада се може окарактерисати као симплификација, кључни одговор на изазове радикализације у затвору је на прави начин осмислити, прилагодити и активирати факторе дерадикализације код појединаца:

„Као што су Bjørge и Horgan истакли, сви индивидуални програми деангажовања и де-радикализације састоје се од мера које се баве факторима „гурања“ и / или „повлачења“ (*'push' and/or 'pull' factors*). Потисни фактори су разлози због којих су појединци можда почели да сумњају у своје учешће у терористичким групама, укључујући, на пример, разочарање у циљеве групе, њене методе, вође, друштвене односе, свој статус унутар групе и притисак бити у илегалу. Фактори повлачења, с друге стране, састоје се од „подстицаја“ који могу привући појединце у живот изван тероризма, као што су доступност амнестије или смањене казне, образовање и обука, финансијски подстицаји, као и могућност успостављања нових социјалних мрежа / активности и породице“ (Neumann, 2010: 48).

Како Бертрам (2016: 140), доследно, скреће пажњу: „Не постоји једна постављена формула која ће терористу претворити у функционалног члана заједнице, да би се постигла де-радикализација програм де-радикализације мора да буде непристрасно структуриран за сваки појединачни случај (Stern and Porges, 2010)“¹⁸³.

Док Спекхард и Шајковци (2018: 7), разматрајући програме деангажовања и дерадикализације у затвору, констатују:

„Са психолошке стране, програми генерално траже мотивације и рањивости затвореника и покушавају да их преусмере на корисније начине задовољавања потреба и изазова у њиховим животима. Вероватно најбољи и идеалан приступ у покушајима да се утиче на когнитивне, бихевиоралне

183 Бертрам (2016: 124-125): „Деангажовање се састоји од индивидуалног окретања од насилног деловања, иако се могу задржати радикални ставови. Заиста, може се догодити чињеница да нема корелације између де-радикализације и деангажовања (Bjorge and Horgan, n.d). За разлику од Бјорге и Хоргана (n.d), Круглански и Гелфанд (Kruglanski and Gelfand, 2015) потврђују да деангажовање од насилног деловања не достиже до де-радикализације, сугеришу међутим да деангажовање може бити пратећа појава де-радикализације. Сходно томе, да би се дошло до закључка о томе како се особа може де-радикализовати, морају се тражити стратегије које мењају систем веровања субјекта и доводе до одбацивања екстремистичке идеологије, док се истовремено промовишу нормативне вредности заједнице (Rabasa, Pettyjohn et al., 2010)“. Слично: „Стерн и Поргес (Stern and Porges 2010) јасно артикулишу компонента успешне дерадикализације и препоручују да ти програми буду широко прилагођени природи терористе, и укључује образовне, струковне и религиозне, као и активности реинтеграције у заједницу“ (Bertram, 2016: 131).

и емоционалне промене међу милитантним џихадистима је употреба психолога да се приђе унутрашњим потребама и повредама које су навеле особу да прихвати насилни екстремизам и оно што наставља да загрева тај начин размишљања, уз добро упућеног и кредибилног исламског научника који се може позабавити манипулацијом исламским списима који подупиру џихадистичка уверења особе“.

Интересантно је да Спекхард и Шајковци исказују виши ниво опреза при процени адекватности ангажовања салафи теоретичари у оквиру процеса дерадикализације у затворима¹⁸⁴, и дају на значају другим поступцима и техникама дерадикализације: „...видео снимци пребеглица, повратника и затвореника ИСИС-ових кадрова који оспоравају терористичку групу са инсајдерског становишта на једноставном језику који користе њихови вршњаци може бити сигурнија алтернатива, једном снимљен видео, порука се не мења. Такође је познато да су насилни преступници и овисници често отпорни на индивидуални третман а може се боље са изазовима других инсајдера, у околностима групних терапија итд., где могу почети да виде себе преко речи њихових вршњака које почињу пробијати њихове одбране“. Мада разматрају више фактора од утицаја на процес радикализације и њене најшире превентивне и проактивне циљеве (и ограничења)¹⁸⁵, може се констатовати да Спекхард и Шајковци стављају акценат на идеолошко(верску) основу (штавише, цитирали смо, одбацују је као најважнију), а тиме и циљеве процеса дерадикализације (Speckhard & Shajkovic, 2018: 9): „Главни циљ програма дерадикализације је да се промени идеолошка преданост милитантном џихаду. Да би се то постигло, мора се

184 Спекхард и Шајковци (2018: 8): „Заиста, они који су већ на терористичкој путањи често су сужавали фокус и само веровали информацијама које долазе од особа блиског мишљења која деле иста искуства, рањивости и мотивације. Ово је аргумент да се бивши насилни екстремисти и / или салафи теоретичари користе као они који покушавају да ангажују насилне екстремисте у затвору. Ризик од њихове употребе је, међутим, да они често нису психички здрави и могу да дају претеране изјаве, а понекад чак и да поново пропагирају своја раније одржана уверења и ставове. Владе такође често сматрају проблематичним да запосле салафи стручњаке који могу да проповедају религиозне ставове против хомосексуалности или феминизма, који су у директној супротности са владином политиком и законима“.

185 Спекхард и Шајковци (2018: 9): „Циљеви затворских програма би у крајњој линији требало да буду спречавање ширења насилног екстремизма према угроженим затвореницима који нису екстремисти, као и рехабилитација насилних екстремистичких затвореника како би након ослобађања били способни да се реинтегришу у друштво. У неким случајевима, посвећеност затвореника милитантном џихаду је неуклоњива и дерадикализација једноставно неће бити могућа, али уз пажљиво изражене приступе, то може бити могуће за друге. Многи затворски програми често циљају само на одвајање (*disengagement*), тј. повлачење од укључивања у насилни екстремизам. Међутим, да би дошло до стварне и трајне промене, вероватно је најбоље такође покушати дерадикализацију појединца; то јест, променити преданост особе насилним екстремистичким уверењима“.

схватити да се за промену подупирајућих и фундаменталних веровања мора схватити функција коју вера има за своје присталице и пронаћи начин да се то уверење замени нечим кориснијим. Обично, да би особа одбацила идеју, мора се пружити алтернативна идеја која му или јој боље служи. Једноставно осуђивање веровања оставља особи вртлог испуњен тескобом и није корисно, и може заправо навести особу да енергичније брани своја уверења“ (Speckhard & Shajković, 2018: 10). Не може се, међутим, без ризика спорити и аргументација коју дају: „Нису сви који се придружују милитантној цихадистичкој групи привучени групом по својој идеологији, али временом руководство групе напорно ради на идеолошком индоктринацији својих чланова... Једноставно одвајање, без бављења и исправљања ових суштинских фундаменталистичких уверења, можда није довољно за ову врсту затвореника да се рехабилитује и реинтегрише у друштво након ослобађања. У ствари, ослобађање ове врсте затвореника без икаквог покушаја дерадикализације може га оставити изузетно рањивим на повратак и рецидивизам“ (Speckhard & Shajković, 2018: 11).

Бакашмар, чини се, даје на значају уважавању психолошким, тачније социо-психолошких фактора у конципирању стратегије и тактике дерадикализације:

- „Истражити и решити ефекте процеса радикализације такође захтева да се пажња посвети стварној динамици унутар радикалне групе (група) са којом се појединац идентификује. Према Бјоргу и Хоргану (Björge and Horgan), најкориснија владина политика и програми усмерени на дерадикализацију екстремиста су они који су у стању да искористе напетости унутар група којима радикални појединац припада или се идентификује са њима“ (Bakashmar, 2015: 10);
- „Препознавање социјалних и психолошких функција радикалних група је значајно у процесима дерадикализације. Тим за рехабилитацију би требало да олакша процес одучавања уз минимизирање његовог психолошког и социјалног утицаја на појединца који пролази кроз рехабилитацију. На пример, ако је потрага за статусом и идентитетом била главни мотиватор да се појединац придружи екстремистичкој групи, потребно је показати дужно поштовање према затвореницима током било каквог дијалога са верским и другим саветницима како би се одржао осећај узајамног поштовања између страна“ (Bakashmar, 2015: 11)¹⁸⁶;

186 Бакашмар (2015: 11): „Узимајући у обзир ову чињеницу, јемениски програм верске рехабилитације службено је развио оно што они називају 'Етика дијалога'. У складу с тим, од религиозних стручњака који саветују екстремистичке и терористичке затворенике... тражи се да покажу

- „Бјорго и Хорган (Bjorgo and Horgan) примећују да банде младих имају тенденцију да испуне важне функционалне потребе кроз пружање идентитета, заједнице и узбуђења и да немогућност сврховите замене тих функција може довести до тога да радикални млади не напусте те групе“ (Bakashmar, 2015:12);
- „... перцепција међу-групне (међу-етничке, међу-религијске) конкуренције и уопштене тенденције у погледу других друштвених група са непријатељством потпомогнутим ниским самопоштовањем, као и слабо развијене вештине у областима као што су саморефлексивност, емпатија и управљање конфликтима обезбеђују психосоцијално окружење које олакшава каналисање индивидуалног незадовољства и фрустрација у учешће у радикалним покретима“ (Bakashmar, 2015: 13).

Уз констатацију да су „истраживања показала да у неким случајевима улога психолошких фактора може бити важнија од улоге религиозне или идеолошке индоктринације“ (Bakashmar, 2015: 12)¹⁸⁷, до сада изложено даје за право Бертаму да закључи (2016: 132): „У почетку, требало би да постоји бар толико нагласка на промени понашања и односе са милитантном групом као и на промену идеолошких вредности екстремиста. Фокус на једну страну на промену само идеологије (нпр. кроз теолошку расправу) мало је вероватно да ће успети осим ако се не комбинује са утицајем на њихово понашање и апострофирање њихових друштвених веза са групом, члановима породице, пријатељима и другим (Bjorgo and Horgan, n.d. p.1)“.

узајамно поштовање; прихватити многоструко и посвећеност етици неслагања; обезбедити затвореницима дужну слободу да изразе своје гледиште; равноправност у говору користећи испреправке и препоруке; избегавати досадно дуге говоре и упадице; добра презентација коришћењем добрих фраза; пажљиво слушање и поштовање мишљења другог; самоконтрола и избегавање негативних реакција; бити стрпљив, поштен и скроман; разматрање осећања другог и избегавање 'ироније'; и организовање идеја према предметима о којима ће се расправљати“.

187 Са даљом аргументацијом Бакашара (2015: 12): „Бартлет и Милер (Bartlett and Miller), на пример, тврде да је погрешно претпоставити да је религија главни узрок насиља чак и у случају „домаћег тероризма“ на Западу... закључили да... Посебно у случају „домаћих“ младих људи, насилна радикализација није нужно, или у потпуности, верска, интелектуална или рационална одлука. Постоји емоционални подстицај ка радикализацији. Улазак у борбу против моћи и ауторитета западних држава сматра се ризичним, узбудљивим, херојским и уласком у контра-културну и анти-естаблишментску традицију коју оличавају многе омладинске субкултуре, и муслиманске и немуслиманске. Даље, притисак вршњака унутар групе и унутрашњи кодекс части могу да учине насиље, у одређеним друштвеним контекстима, најочигледнијим правцем да се стекне статус, поштовање и значење“.

Поред поменутог, Бертам (2016: 131) наглашава: „Три конзистентна општа аспекта могу бити примери програма дерадикализације. Они се састоје од идентификације религиозних нетачности, обезбеђивања средства терористи који с мења да се финансијски подржи кроз струку и реинтеграције у заједницу (Stern and Porges, 2010; Burke, 2013)“. Од битног значаја су стога констатације Силка (2011: 20), да „начин на који се програми дерадикализације развијају на Западу изазива озбиљну забринутост... западне верзије често нису подржане јасним потицајима као што су превремено пуштање из затвора или повећана финансијска подршка након пуштања на слободу... нагласак се ставља само на елемент дијалога. Такав оквир готово у потпуности зависи од тога да ли је идеологија кључни фактор у објашњавању зашто се људи баве тероризмом, али богатство истраживања о психологији терориста показује да идеологија генерално игра само секундарну улогу у објашњавању ангажмана и да су други фактори обично важнији“. Спекхард и Шајковци (2018: 11) такође упозоравају да: „Један од често занемарених аспеката програма рехабилитације у затворима је могућност укључивања чланова породице. Деца цихадских затвореника су често збуњена, немају узор, могу бити изложена регрутима и можда ће сами требати третман. Жене и мајке мушких милитантних цихадиста често могу послужити као појачање за напоре рехабилитације, иако у неким случајевима могу бити једнако екстремне као и затвореници“.

Од користи је у најкраћем назначити део резултата једног од истраживања (види ближе Neumann, 2010: 31-33) у којем се констатују три тренда у политици дерадикализације везано за пет западних земаља: 1. у свим земљама се наглашава потреба обучавања затворског особља, 2. уочљив је развој индикатора радикализације, 3. успостављају се централизованости и професионалнији обавештајни системи услед спознаје виталног значаја обједињавања информација и ресурса („мало је вероватно да ће затвори појединачно имати способност да прате комуникацију на страним језицима, процењују садржај сумњивих књига и видеа“). Уз скретање пажње и на оцену: „Треба избегавати претерано ослањање на појединачне програме деангажовања и де-радикализације као *примарног* средства за борбу против тероризма, стога они надопуњују, уместо да замењују друге инструменте у борби против тероризма“ (Neumann, 2010: 60).

1.5. Режији у затвору

Репресија као модус дерадикализације, наравно, не може бити део дискурса¹⁸⁸. Треба имати у виду упућивања Бертрама (2016: 135-136):

„Џонс (Jones, 2014) идентификује технику управљања затвореницима изолацијом и ограничавањем контакта као тактике која се користи да се спречи радикализација затвореника из опште популације од стране терориста... ‘... То може повећати разарајуће понашање, као и појачати вероватноћу рецидивизма. Изолација такође може ојачати психологију ексклузивности и ‘мучеништва’, а може чак и подстаћи или увећати узроке које су примарно довели починиоце до тероризма (Jones, 2014. стр.2)’... Изолација може бити штетна за психичко здравље терориста, што ће бити негативно у погледу могућности де-радикализације... вероватно ће омогућити наставак посвећености екстремизму (Jones, 2014; Bryans, 2014)... Џонс (Jones 2014) примећује да је потенцијално техника управљања затвореницима која највероватније подржава дерадикализацију затвореника терориста њихова дисперзија међу општом популацијом затвореника“.

Нојман (2010: 13) излаже налазе истраживања о затворским системима пет земаља (Француска, Холандија, Шпанија, Велика Британија и Сједињене Државе), да већина њих практикује политику дистрибуције и (делимичне) концентрације (*dispersal and (partial) concentration*), а у којој се: терористи распоређују у мали број затвора високе сигурности, коју одређује принцип „безбедност на првом месту“, мало напора уложених у покушаје рехабилитације и реформе (са само једним изузетком, нису донете посебне одредбе за „накнадну подршку“ / ‘*after-care*’); где су пропуштене могућности за спровођење реформе и рехабилитације. Уз закључак да ова политика „омогућава затворским службама да избегну изражена жаришта за јавне протесте и, истовремено, омогући владама да задрже идеју да се терористи третирају као и сваки други затвореник“ (Neumann, 2010: 18), односно, да „балансира високе ризике који су присутни у овој популацији затвореника са жељом да се не створе жаришта за јавни протест или забринутост за људска права“ (Neumann, 2010: 21). Нојман (2010: 17), наиме, упућује да затворске службе распоређују притворене терористе у оквиру својих система тако да се 1. сви држе на једном месту (концентрација / *Concentration*); 2. одвојене од

188 Спекхард и Шајковци (2018: 16): „Укратко, екстремно репресивни и брутални одговори владе на тероризам могу зауставити терористе у кратком року. Међутим, дугорочно гледано, исте мере обично изазивају и мотивишу одговоре ка тражењу освете и стварају нове терористе који израстају из породице и чланова заједнице, као и оних који постају свесни тортуре, укључујући и друге затворенике“.

опште затворске популације (одвајање / *separation*); или 3. изоловане једне од других (изолација / *isolation*), што „могу бити добри начини заустављања напора радикализације и регрутовања опште затвореничке популације, и спречити било какве везе између терориста и ‘обичних’ криминалаца”.¹⁸⁹ Нојман (2010: 18) скреће пажњу: „У конструисању затворских режима, од виталног је значаја да се узму у обзир јединствене карактеристике и понашања одређених терористичких група и мрежа”.¹⁹⁰ На крају: „Не постоје чврста и трајна правила о томе да ли затвореници терористи треба да буду концентрисани или одвојени и изоловани. Све зависи од тога како се политика спроводи и, што је још важније, од природе и динамике одређене групе о којој се ради” (Neumann, 2010: 21).

Док Спекхард и Шајковци (2018:12), разматрајући ефекте и ефективност, односно опортуност модалитета регулисања статуса притвореника-терориста констатују да се опасности и предности морају пажљиво размотрити, од случаја до случаја. Спекхард и Шајковци (2018: 19) такође (као и други истраживачи) сматрају: „Избор особља је кључан за успех. Како су основни узроци тероризма и насилног екстремизма системске и мултифакторске природе, они који се њиме баве морају бити добро упознати са социјалном и индивидуалном психологијом насилног екстремизма и политичког насиља”. Такође: „Темељна документација би требала бити суштински део сваког програма де-радикализације, заједно са систематичним поређењем и снажном анализом процеса и исхода програма. Сваки програм де-радикализације треба да буде осмишљен тако да евидентира и мери промене током времена и бити заснован на интердисциплинарном мишљењу и доказима, вишеструким изворима информације и структурисаним оценама” (Barkindo, Bryans, 2016: 25).

189 Шпански приступ је врло интересантан, јер је „Шпанија можда најбоља илустрација како су затворски режими за терористе прилагођени како би одражавали потребе и ризике одређене популације терористичких затвореника, док су и део свеобухватне политичке стратегије” (види ближе Neumann, 2010: 18-19).

190 Тачније Нојман (2010: 18): „На пример, терористичке групе се разликују по њиховој унутрашњој структури и кохезији. Терористичке групе више нису увек кохерентни, чврсто структурирани ентитети, већ – попут Ал Каиде – могу представљати лабаве мреже које се врте око личних односа... Заточени, мало је вероватно да су се различити чланови таквих мрежа срели – у многим случајевима, они чак нису ни чули једни за друге. Насупрот томе, припадници више кохезивних и хијерархијски структурираних група као што је Ирска републиканска армија (ИРА) не само да ће се међусобно познавати, већ ће настојати да одрже или поново створе оперативне командне структуре унутар зидова затвора. Исто тако, немају све терористичке групе исти став према радикализацији и регрутовању унутар затвора. ИРА, на пример, није хтела да има ништа са “обичним” криминалцима, за које се сматрало да су непоуздани, лоше дисциплиновани и потенцијално штетни за имиџ групе ослободилачке војске... Као резултат тога, нагласак је био на стицању аутономије у затвору, без намерних напора да се радикализује и / или регрутује међу општом затворском популацијом. С друге стране, многи затвореници припадници Ал Каиде сматрају да је њихова дужност да пропагирају своју веру и политичку идеологију (дава)”.

1.6. Процена успешности мера дерадикализације

Нојман истиче да су у процени успеха индивидуалних програма дерадикализације препреке различитост самих програма, разноврсност локалних контекста, правила о подобности и кратак период конципирања и сумирања података, које је стога „тешко проценити и готово немогуће успоредити“, а да се „расправа врти око мерења успеха програма“ (Neumann, 2010: 5, 47-48). Нојман указује да поређења нису једноставна, из разлога да стопа рецидива није адекватна мера „[релативног] успеха“ јер су многи програми недавно покренути и „можда ће бити потребно много година да се процени да ли је појединац потпуно *рехабилитован* или није“.¹⁹¹ Другим речима: „Као и код сваког затворског програма, прави тест успеха је оно што се дешава са затвореником после пуштања. На једноставном нивоу, одрицање од насиља је жељени исход интервенције за повлачење из активности и реинтеграцију и обично се мери индикатором као понављање прекршаја, поновно осуђивање или поновно затварање због насилног екстремистичког прекршаја. Али стопе рецидивизма могу бити погрешне. Често су нетачне, одражавајући само оно што је познато служби безбедности и систему кривичног правосуђа, што може бити ограничено“ (Barkindo, Bryans, 2016: 19-20). Близак аргумент је дају „Хорган и Бјорго: ‘Брзо смо дошли до спознаје да је одвајање од терористичких и других насилних покрета заправо нормалан и готово константан процес’“ (Bakashmar, 2015: 10).¹⁹² Или: „криминалци често желе искористити своје време у затвору како би развили вештине које се могу позитивно искористити по њиховом пуштању

191 Тачније, Нојман (2010: 48-49) указује да поређења нису једноставна: пошто се програми разликују у односу на оне који испуњавају услове те много програма искључују тврдокорне милитанте у корист оних који су само маргинално укључени – што искривљује резултате и чини програме који су отворени за све прекршиоце мање успешним од оних који се концентришу на лаке случајеве; кључна препрека за мерење успеха је чињеница да се делотворност програма не може оцењивати без разматрања политичког околности у којима се одвијају; „Ефикасност програма, дакле, може понекад имати мало везе са било којом од њихових појединачних компоненти, али – радије – бити повезана са ширим окружењем у којем се спроводи, чинећи поређења која се темеље на самом садржају програма методолошки упитним“.

192 Аргументи би могли бити и опаске Силка (2014: 5-6) у којима се осврће на рецидивизам у случајевима тероризма. Наиме, да затвореници осуђени за тероризам имају веома ниске стопе поновног осуђивања: „Бакер (2006) је утврдио да је од 242 терориста цихадиста у Европи, 58 имало претходни криминални досије (24%). Међутим, у само 6 случајева било је досијеа за кривична дела везана за тероризам (2,5%)... Свеукупно, вероватно ће мање од пет посто свих ослобођених терористичких затвореника бити поновно осуђено за умешаност у активности везане за тероризам. За неке групе та бројка је потенцијално још нижа... У Северној Ирској, као део *Good Friday Peace Agreement* из 1998. године, пуштено је 453 затвореника. До 2011. године само 23 од тих затвореника су враћени у притвор (5%). Од тих 23, само је 10 опозвано због наводне умешаности у терористичке прекршаје (2,2%), док је остатак опозван због чисто криминалне активности“.

на слободу. Шта нам ови случајеви говоре... приступ либерализацији оперативних аспеката затворског живота може охрабрити затворенике да прихвате мање радикалне позиције након њиховог ослобађања (Reinisch, 2018) (Reinisch, 2018).

Ми можемо приметити да је кључно питање: Како измерити степен утицаја мера де-радикализације преко стопе рецидива имајући у виду препреку (или неизводљивост?!) довољно тачног одређивања мере утицаја и других чиниоца и околности на смањење екстремистичких ставова код појединца, да би се могла вршити компарација? Може ли се уопште очекивати да је могуће за сваког осуђеног терористу који је издржао казну затвора тачно установити који је фактор (или фактори) пресудно утицао на његову дерадикализацију (посебно чврстина промене уверења¹⁹³), и како систематизовати ове податке, да не помињемо глобални ниво где се јавља и дефиницијски проблем тероризма и терористе. Свакако, ове констатације не значе да постојећи теоријски показатељи везани за дерадикализацију, као они које поставља Силк (2014: 10-11)¹⁹⁴, нису од теоријског и оперативног значаја. Напротив.

Сличне констатације региструјемо и у потоњим анализама, као: „Дерадикализација је сложен феномен... додатно отежано одсуством и потешкоћама у развоју валидних и поузданих метода за процену ефикасности програма дерадикализације у средњем и дугом року“ (Bakashmar, 2015: 11), или „снажни подаци и мерење успешности програма де-радикализације

193 Илустрација доброг пута ка постизању дерадикализације је пример који наводе Спекхард и Шајковци (2018: 10): „Као и већина верника, био је вољан да призна: 'Ако грешим, морам да променим своје мишљење. Муслиман не може наставити да прати ако зна да је то погрешно'“.

194 Силк (2014: 10-11) истиче да се деангажовање од тероризма и екстремизма обично постиже сложеним процесима, где фактори могу међусобно деловати, па издвајање примарног узрока у конкретном случају може бити врло тешко. Фактори искључења / раздвајања / одвајања (*Disengagement Factors*) укључују: • Старење. • Искуства догађаја - животних прекретница (затварање, озбиљна повреда, смрт пријатеља, развод; „Обично је то дубоко одбојно искуство везано за њихово учешће у екстремизму“). • Развој постепеног деангажовања. односно раст страха од физичке повреде, будућег затварања или оба, с тим да „постоји свеукупни пораст анксиозности повезан са животом терориста“. • Изражавање разочарења (политиком, руководством и активностима) покрета, односно неслагање са општом стратегијом и циљевима, или са специфичном оперативном тактиком. • Друге негативне емоције као резултат сталног учешћа у тероризму (међуљудски спорови и сукоби са другим члановима групе, појачан осећај да се појединац више не „уклапа“ или да су га други чланови и присталице издали или занемарили) • „Схватање да се шира политичка и социјална средина променила и да политичко насиље више није потребно, или више није подржано од база“. • „Време контеплације далеко од непоштеног окружења, омогућујући појединцу да процени прошле одлуке и поново процени животне циљеве, изазивајући поновну процену њиховог учешћа у тероризму“. • Изражавање промењених приоритета (већи фокус на жељу за „нормалним“ животом, изражавање жеље за брак и каријеру, више поштовања и бриге за децу).

не постоје до те мере да могу подржати одређене успехе ових програма (Horgan and Altier, 2012)“ (Bertram: 2016:121). Поред наведеног, како указују Баркиндо и Брајнс (2016: 20): „Мерење утицаја интервенција такође пати од ‘дилеме атрибуције’, односно, која се односи на побољшане показатеље, као што су смањени број случајева насилног екстремизма и стопе рецидива, на интервенције саме. Постоји неколико фактора (локалног, националног и међународног карактера) који могу утицати на операције или успех или неуспех интервенција“.

Нојман подвлачи да програми деангажовања и де-радикализације „увек морају бити прилагођени специфичном контексту у којем се воде“ (Neumann, 2010: 47)¹⁹⁵ и „често ослањају на јединствено локалну динамику и структуре - племенске обичаје на Блиском истоку, на пример“ (Neumann, 2010: 49) програми се такође: „не могу посматрати одвојено од ширег друштвеног и политичког амбијента у којој се спроводе. У оцењивању њиховог успеха, од виталног је значаја размотрити спољашње услове и како су они вероватно утицали на резултате програма ... У Јемену су ... локални конфликти почели да се интензивирају када је програм покренут, а глобална кретања – посебно инвазија на Ирак – изгледа да потврђује, а не противрече ранијим уверењима бивших затвореника“ (Neumann, 2010: 55, 56).

Оцена ефикасности програма дерадикализације изгледа да се треба евалуирати степеном досезања баланса о којем пише Нојман (2010: 19): “Затвор свуда служи троструким циљевима кажњавања, онеспособљавања (спречавање појединаца да почине нове злочине) и реформи (осигуравање да се преступници не врате криминалу по пуштању на слободу). Затворски режими морају постићи разумну равнотежу између тих циљева... Нема сумње да су онеспособљавање и задржавање у великој већини доминантни фактори за затворске службе у свим земљама. Са веома малим изузецима, терористи се сматрају ‘високим ризиком’”.

¹⁹⁵ Такође: „Да би програми били ефикасни, њихов опсег, структура и инструменти морају одражавати локалне контексте и услове, посебно: • популацију затвореника и њихове индивидуалне и колективне потребе и мотивације; • природу и идеологију група којима припадници затвореника припадају; • друштво из којег потичу, његову структуру и обичаје; • динамику ширег конфликта и других спољних услова, који могу утицати на исход програма. Штавише, да би програми били одрживи, они требају имати у виду политичку и етичку прихватљивост у друштвима у којима се одвијају“ (Neumann, 2010: 59).

На крају, како напомиње Силк (2014: 7): „Искуство затвора обично мења затворенике терористе“. Уз подржавање става: „Стога би истински (и успешан) програм де-радикализације требао произвести промену у темељним веровањима појединца, не само промену у понашању... понашање се може променити док циљеви остају константа (Rabasa, Pettyjohn, Ghez and Boucek, 2010. p. 6)“ (Bertram, 2016: 121)¹⁹⁶.

1.7. Ризик радикализације у затворима: неки правни оквири и алати против радикализације у ЕУ¹⁹⁷

Најопштији тематски оквир, и циљ овог рада, можемо подржати једним интересантним анегдотским доказом из историје:

„[Затвореник] је показао да је уредан, дисциплинован [...] и у односу на своје другове затворенике, међу којима је сачувао добру дисциплину. Он је покоран, скроман и умерен. Он никада није изрекао изузетне захтеве, понашао се на једнако тих и разуман начин, и веома добро подносио лишавања и ограничења затвора. Он је [...] имао користан ауторитет над другим затвореницима [...] увек љубазан и никада није вређао затворске службенике. Током његовог [...] притвора док је чекао суђење и док је под казном, несумњиво је постао зрелији и смиренији. Када се врати на слободу, он ће чинити тако да се не освети званичницима [...] Неће агитовати против владе, нити ће водити рат против других националистичких партија. Он је потпуно убеђен да држава не може постојати без унутрашњег реда и чврсте владе.

¹⁹⁶ Да напоменемо: „Према Ашоуру, дерадикализација има три главне димензије: идеолошку, бихевиоралну и организациону. Идеолошка дерадикализација подразумева преокрет радикалне идеологије која подразумева делегитимацију оружаних метода за постизање политичких циљева и прихватање постепених друштвено-политичких промена у плуралистичком контексту. Међутим, Ашоур упозорава да дерадикализација не захтева да се прихвате демократске методе. Ово друго је посебан процес који можемо назвати ‘модерацијом’. Друго, за ‘дерадикализацију у понашању’ се каже да се дешава када радикални појединац или група одлучи да напусти употребу насиља као тактике без да је то нужно делегитимизирао са идеолошке тачке гледишта. Коначно, ‘организациона дерадикализација’ је када цела радикална организација напусти употребу насиља, разоружа се и демобилизује. Када је процес успешан у све три димензије, онда имамо ‘свеобухватну дерадикализацију’“ (Bakashmar, 2015: 10). Иначе: „‘Модерација’ (‘Moderation’) и поруке против радикализације шире се кроз различите медије, укључујући проповеди петком у џамијама, предавања и стручне расправе. Важна порука... је да ће вас ‘екстремисти само искористити и да они који упадају у милитантне групе погрешно разумеју основне принципе ислама’“ (Bakashmar, 2015: 16).

¹⁹⁷ **Извод из научног чланка:** Павлићевић П., Стевановић М. (2022). Ризик радикализације у затворима: неки правни оквири и алати против радикализације у ЕУ, *Национална безбедност*, год. 9, бр. 16/2022, Академија за националну безбедност, Београд, стр. 11-38.

Имајући у виду горенаведене чињенице, усудићу се рећи да његово понашање у притвору заслужује одобрење за превремено пуштање на слободу. Проблем је овде, нажалост био, што је у питању био Адолф Хитлер”¹⁹⁸.

Наравно, ту су и новији случајеви који говоре о значају ефикасне стратегије против радикализације у пеналним условима, нужном опрезу.¹⁹⁹

Уочава се, дакле, у овом контексту и јасан значај правилне и продубљене процене ризика и адекватних инструмената процене ризика. Тако се, у извештају групе аутора из Центра за студије демократије (*Center for the Study of Democracy, Sofia*) истиче: „Владе широм ЕУ и изван ње схватиле су да заштита људи и њихово удаљавање од радикализације која може довести до екстремизма и тероризма захтева рано идентификовање оних који су рањиви и у ризику, тако да се процес може зауставити или преокренути, тако смањујући потенцијал за њих да наставе са чињењем незаконитих дела, а да се: сматра да су људи који најбоље познају (такве) ране знакове рањивости они радници у јавном сектору и актери у заједници који најчешће долазе у контакт са људима под ризиком, или практичари на првој линији

198 Silke, Andrew, “Risk assessment of terrorist and extremist prisoners”, In book: *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues In Management, Radicalisation and Reform*, (Andrew Silke ed.), Routledge, London, 2014, pp. 15–16. Силк, *Ibid.*, p. 1, даје и новији пример: Аиман ал-Завахири, један од лидера Ал Каиде, ухапшен је и затворен у Египту почетком осамдесетих година јер је имао везе са убицама египатског председника Анвара Ал Садата, и у затвору је брутално мучен. Након пуштања на слободу преузео је и руководство египатског исламског џихада, обавезујући тај покрет на кампању екстремног насиља, и на крају спајајући организацију са Ал-Каидом 1990-их. Затвор није променио Аиман ал-Завахирија, истиче даље Силк, свакако га није дерадикализовао, учинио га је опаснијим.

199 Neumann, Peter R., *Prisons and Terrorism Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Center for the Study of Radicalization and Political Violence (ICSR), King's College London, London, 2010, pp. 26–27, наводи следеће:

- Калид Келкал, који је почетком деведесетих био радикалан у француском затвору. Након што су га регрутовали радикални Алжирци, укључио се у убиство умереног имама у Паризу и покушај дизања у ваздух железничке пруге велике брзине између Париза и Лиона.

- Операција Нова у Шпанији, у којој су учествовали присталице Алжирске оружане исламске групе (ГИА), која је регрутовала нове следбенике током боравка у затвору у Саламанци. До 2004. планирали су терористички напад на шпански централни суд.

- Аутентична Божја Скупштина (ЈИС) – исламистичка група која се 1997. године формирала у државном затвору у Калифорнији. Седам година касније, њен вођа је регрутовао затворенике којима је наложено да нападају војне центре за регрутацију, синагоге и друге циљеве.

- Кевин Гарднер – касније познат као Абас Шафик – који се окренуо екстремизму током свог боравка у институцији младих преступника у Енглеској 2006–2007. Постао је опседнут британском војском и испланирао је напад на војну базу из своје хелије.

Случајеви затворске радикализације у западним земљама су слабије документовани, али их није тешко пронаћи. Да узмемо најдраматичнији пример, каже се да су бројни напади Ал Каиде и талибана потекли из авганистанских затвора, где се терористи и побуњеници слободно мешају са „обичним” криминалцима, а за случајеве радикализације се каже да су изузетно чести.

који свакодневно раде са грађанима и заједницама. Ово је довело до бројних алата за процену ризика и рањивости и приручника за обуку за практичаре”²⁰⁰.

Док *Приручник за затворске и службе за условну слободу у вези са радикализацијом и насилним екстремизмом Савета Европе* (децембар 2016) – на основу правног и етничког оквира, стандарда и принципа који се односе на владавину права и заштиту људских права које постављају *Смернице за затворске и службе за условни отпуст у вези са радикализацијом и насилним екстремизмом* (март 2016)²⁰¹ – полази од изражене забринутости због низа терористичких аката почињених у Европи током 2015. и 2016. године, чињенице да се затвори могу користити као плодно тло за радикализоване насилне екстремисте и да се радикализовани починиоци на условном отпусту не рехабилитују на одговарајући начин. У I Поглављу истиче се да је сврха Приручника да пружи смернице и предложи препоруке за постизање добрих пракси у процени ризика, управљању и интеграцији радикализованих починиоца – јер дугорочна стратегија је спречавање поновног чињења дела од стране насилних екстремистичких преступника, спречавање радикализације у затворским и условима условног отпуста, и успостављање дугорочне превентивне стратегије у оквиру кривичног правосудног система. Напомиње се да је идентификација мотивације важна јер постоје карактеристике које се односе на ову популацију које се значајно разликују од других починиоца (у погледу личних потреба, мотивација, политичких и идеолошких перспектива, притужби, вредности, ставова, личних карактеристика и историје насиља) – тиме општи приступи рехабилитације који се користе са другим починиоцима могу имати мали или никакав утицај на сузбијање радикализације.²⁰²

200 Dzhekovska, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2017, p. 49.

201 Guidelines for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism, (adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016, at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies). Назначимо, *Смернице* се посматрају као део свеобухватне мулти-агенцијске стратегије за борбу против насилног екстремизма.

202 Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, European Committee on crime problems (CDPC), Council for Penological Co-operation (PC-CP), Strasbourg, 1 December 2016, PC-CP (2016) 2 rev 4, pp. 4–7. Из кључних тачки, *Ibid.*, p. 7, издвајамо: „Пружање специфичних и релевантних процена за насилне екстремистичке починиоце и обезбеђивање одговарајућих ефективних индивидуализованих интервенцијских програма за сузбијање радикализације и насилног екстремизма су основни циљеви у затворским и системима условног отпуста. • Не постоји један профил за описивање насилних екстремиста или оних који ће се радикализовати ка насиљу. Индивидуализовани приступи овој популацији ће пружити оптималну шансу за успешне резултате у супротстављању насилном екстремизму”.

Проблем радикализације, почевши од узрока радикализације који воде насилном екстремизму²⁰³ и тероризму, специфично у затворским установама, задобија и пажњу домаће научне јавности.²⁰⁴

2. ПРОЦЕНА РИЗИКА ОД РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ: АЛАТИ И МЕТОДЕ

У Приручнику за затворске и службе за условну слободу у вези са радикализацијом и насилним екстремизмом Савета Европе (децембар 2016) констатује се да „индикатори процеса радикализације насиља могу обухватити: а. Мотивацију за насилно деловање појединца која има политичку, верску, друштвену или другу значајну идеолошку компоненту; б. Појединац је прихватио идеологију која подржава употребу насиља за постизање жељених циљева и укључен је у процес који подржава његово властито уверење да је потребно користити насиље за постизање жељених идеолошких циљева; ц. Појединац има намеру да делује, деловао је или планира да делује на незаконит насилни начин како би промовисао идеологију и њене циљеве”.²⁰⁵ Једна од кључних тачака је да „Иако не постоји један профил за насилне екстремисте, постоје индикатори који разликују индивидуалне карактеристике починилаца и помажу у одређивању индивидуализираних ризика и програмских одлука”.²⁰⁶ Улога процене ризика од насилног екстремизма за рад затворских и служби за условни отпуст је да помогну при одлучивању о третману појединца „како би

203 Одмах да упутимо и на адекватно одређење у контексту овог рада, дато у: Council of Europe, *Draft Guidelines for Prison and Probation Services Regarding Radicalisation and Violent Extremism*, PC-CP, Brussels, 2015, (Нацрт смерница за затворске и службе за условно ослобођење у погледу радикализације и насилног екстремизма) – цитирано према: Dzhekova, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, op. cit., p. 24: „Насилни екстремизам се састоји у промовисању, подржавању или вршењу радњи које могу довести до тероризма и које су усмерене на одбрану идеологије која заговара расну, националну, етничку или верску надмоћ и супротставља се основним демократским принципима и вредностима”.

204 Види ближе: Павлићевић, Предраг, „Радикализација у затвору, процена ризика и неки модели одговора”, *Култура полиса*, год. XVI, бр. 40, Култура – Полис, Нови Сад, 2019, стр. 309–331.

205 Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, op. cit., p. 9. Ibid.: „27. Други индикатори који се могу идентификовати могу укључивати, али нису ограничени на следеће: • промене у ставовима и вредностима које одражавају повећану нетолеранцију и нефлексибилност; • повећану посвећеност идеологији или нарацији која подржава употребу насиља, • све већу спремност да се користи насиље за постизање идеолошких циљева, • повећање ангажмана у физичким или виртуелним (сајбер) мрежама које подржавају употребу насиља како би подржао усвојени наратив; • развој пријатељстава, веза са члановима породице и/или дружење са другима који подржавају идеологију; • промене у обрасцима личног понашања, интересовању или развој нових вештина и капацитета који омогућавају употребу насилних акција”.

206 Ibid., p. 12.

се минимизирали ризици и максимизирали потенцијали за позитивне промене, док би се одговорило на индивидуалне потребе затвореника или особе на условном отпусту”. Притом: „Процене ризика ће идентификовати специфичне елементе насилног екстремизма који су забрињавајући и меру њихове озбиљности. Ово ће укључивати елементе који се односе на (а) уверења и ставове (идеолошко-наративне), (б) друштвени контекст и намере појединца укључујући породичне везе и сродство, групе и мреже с којима је појединац повезан и које могу утицати на намеру и промовисати идеолошко насиље, (ц) способност појединца у смислу позадине и обуке и вештина и (д) личне и идеолошке потребе које покрећу насилни екстремизам”.²⁰⁷

Интересантно је да се констатује да „У последњих неколико година, присутност рањивости менталног здравља код неких особа радикализованих ка насиљу све је чешће забележена. Као резултат тога, неки алати за процену ризика за насилни екстремизам сада укључују додатак који омогућава преглед индикатора који се односе на личну историју, особине личности, психијатријске поремећаје, процес радикализације и криминалну прошлост. Ово омогућава мулти-модални алат за процену ризика насилног екстремизма”.²⁰⁸ Развој догађаја показао је основаност цитиране констатације, и комплексност питања јављањем проблема менталног здравља код насилних екстремиста и терориста.²⁰⁹ Скреће се пажња и да процена ризика не подразумева статистичку прецизност („Не може се идентификовати ко ће постати терориста или насилни екстремиста из опште затворске популације”²¹⁰). Као кључне тачке одређују се, између осталих:

- „Оптималан метод процене ризика насилног екстремизма је структурирани приступ професионалне процене.
- Протоколи за процену ризика за насилни екстремизам требали би се примењивати на спектар насилних екстремистичких идеологија и бити довољно флексибилни да обухвате додатне показатеље који се сматрају релевантним.

207 *Ibid.*, p. 14. Уз указивање на, *Ibid.*, p. 15: „Индикатори за процену ризика од насилног екстремизма и радикализације нису статичке природе. Процес радикализације је динамичан процес и као такав, индикатори ризика и претњи требају бити динамични. Веровања и ставови, прихватање идеолошких елемената, пријатељства и дружења и вољне намере могу и често се мењају током времена”.

208 *Ibid.*, p. 15.

209 Види: Павлићевић, Предраг, „Терористи усамљени актери: питања менталног здравља”, *Национална безбедност*, бр. 14/2021, Академија за националну безбедност, Београд, 2021, стр. 39–62.

210 Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, *op. cit.*, p. 17.

- Потенцијалне проблеме менталног здравља треба истражити у било ком свеобухватном протоколу процене ризика за насилне екстремисте.
- Процене ризика за насилне екстремисте треба да буду предузете уз помоћ аналитичких алата посебно дизајнираних за ову популацију. Посебна брига и пажња су потребни за процену ризика младих.
- Процене ризика треба да се контролишу на пристрасност процењивача и да буду недискриминаторне природе.
- Процену ризика треба да предузима особље које је одговарајуће обучено у специјализованим протоколима за насилне екстремисте [...].
- Процене ризика садрже вишеструке елементе који се односе на насилни екстремизам, као што су усвојени наратив, мреже починиоца и потребе за акцијом. Поред тога, требало би укључити повезане елементе, као и заштитне факторе или факторе за ублажавање ризика”²¹¹.

Посебно је важно да Приручник упућује да се процене ризика реализују „коришћењем разних извора информација и са што више доказа [...] може укључивати затворску документацију, обавештајне податке, судске евиденције, извештаје пре изрицања пресуде и друге информације које пружа затворско особље, особе укључене у интервенције и други који су у контакту са починиоцем. Квалитет и тачност процене ризика зависе од количине и квалитета доступних информација. Тачност и кредибилитет извора информација су једнако важни [...] Ово захтева размену информација између агенција и служби”.²¹² Указује се, притом, да размена информација може захтевати да се „неке заштићене информације доведу до довољног нивоа апстракције (очисте) да би се смањила њихова поверљивост или да би се скинула ознака поверљивости” – да се информације могу делити „без угрожавања осетљивости података” и при чему „границе поверљивости треба да буду експлицитне за све прекршиоце који одлуче да открију информације током процене, интервенције или других сродних активности”. Уз то, упућује се да је „триангулација информација и обавештајних података из различитих извора, контекста и метода кључна за изградњу свеобухватне и тачне слике”, уз „редовне састанке, брифинге и билтене информисања како би се осигурала ефикасна размена информација” и „јасна правила у вези са поверљивошћу, као и добро дефинисане улоге свих партнера у процесу”²¹³. Такође је потребно „успоставити смернице о томе како обавештајне податке треба користити у различите сврхе како би се минимизирала двосмисленост

211 *Ibid.*, pp. 17–18.

212 *Ibid.*, p. 16.

213 *Ibid.*, p. 24.

и ојачало поверење у њихову примерену употребу”.²¹⁴ Процес је наиме увезан и вишесмеран, јер, са друге стране: службе треба да користе сва расположива правна средства и обавештајне ресурсе за прикупљање информација и обавештајних података, а што: „укључује планирање терористичких акција, информације о радикализацији починилаца и друге активности и планове. То укључује прикупљање и процену информација добијених из комуникација затвореника, анализу посматраних понашања у затворима или у заједници, и размену информација између релевантног особља и агенција. Информације се могу добити из преткривичног поступка, из доказа са суђења, из поступка после суђења, понашања у затвору, ставова и поступака и из програма условног отпуста”.²¹⁵

Мада се констатује да су померени обрасци регрутовања у терористичке групе (личне интеракције с проповедницима и регрутима, укључујући и затворе и радикалне џамије, коришћење већ радикализованих особа) као само-радикализацији (често путем интернета или у малим вршњачким групама), ипак се сматра да је још увек важан лични контакт са радикалним појединцима/регрутима и мрежама.²¹⁶ Наиме, фактори радикализације су крајње комплексни и многоструки.²¹⁷ Стога не чуди да су типови дијагностичких и надзорних алата у ЕУ („основни предуслови за осмишљавање адекватних мера превенције или за програме дерадикализације”) врло разнолики – јер „се разликују у смислу онога што мере и прате (ризична понашања и факторе

214 *Ibid.*, p. 25.

215 *Ibid.*

216 Dzhekov, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, op. cit., p. 26.

217 Тако, према *Ibid.*, pp. 30–31, фактори који се наводе као узроци (исламистичке) радикализације на основу Института за сигурност, безбедност и управљање кризним ситуацијама (*Institute for Safety, Security and Crisis Management*, 2008) концептуализују на три нивоа (макро, мезо и микро), и то:

- I. Узрочни фактори на макро нивоу (спољни ниво): • Проблеми интеграције у друштва домаћина;
- Социјална маргинализација/искљученост;
- Сиромаштво и депривација;
- Дискриминација;
- Међународна политика/међународни сукоби на Блиском истоку;
- Глобализација и модернизација;
- Различита тумачења ислама и односи и захтеви и очекивања од вере између радикалног и умереног читања ислама;
- Интернет и приступ исламистичкој пропаганди преко интернета.
- II. Узрочни фактори на мезо нивоу (група, заједница, друштвена мрежа): • Динамика идентитета на нивоу групе;
- Групна динамика: хомофилија, друштвени утицај, социјална правила, пријатељске везе, вршњачки притисак;
- Интернет олакшавање формирања мреже и мишљења;
- Затвори служе као подлога за радикализацију затвореника.
- III. Узрочни фактори на микро нивоу (индивидуални ниво): • Личне/психолошке карактеристике: нпр. депресија, анксиозност, агресија, тражење идентитета, импулсивна, осетљива на понижавање, итд., фасцинација духовношћу/религијом, тражење значења;
- Лична искуства: воде ка усвајању радикалне идеологије (сама идеологија није узрочни фактор);
- Рационалност: мотивација за придруживање радикалним групама. У анализи се могу додати и неки позадински или структурни фактори који доприносе овом процесу. Види такође: *Ibid.*, pp. 33–34, Table 1. Examples of observable indicators of radicalisation.

угрожености или насилне радње и манифестације радикализације), на ком нивоу то чине (индивидуални, групни, организациони, друштвени) и за коју сврху (идентификовање појединаца у ризику) да би се имплементирале интервенције, хоризонтална процена трендова за постављање стратешких приоритета, обука и усмеравање службеника прве линије да идентификују и одговоре на ризике". Притом се поједини инструменти примењују у бројним државама чланицама ЕУ (*CoPPRA47* и *TerRA48*) приручници за рано праћење за практичаре на првој линији, као и *Violent Extremism Risk Assessment (VERA)* смернице засноване на структурираној професионалној процени, које се углавном користе у затворским окружењима. Истиче се да је општи тренд у ЕУ, САД и Канади био проширити одговор изван ексклузивног фокусирања на непосредну превенцију терористичких напада, а у циљу идентификације и преокретања процеса радикализације који често претходи и насиљу. Уз то „идентификовање, процена и праћење нивоа и природе рањивости представља значајне изазове”.²¹⁸ Наиме, рањивост се оцењује алатима за процену ризика, што обухвата „1) идентификацију индивидуалног ризичног понашања; 2) процену природе и обима ризика; 3) одлучивање о одговарајућим интервенцијама”.²¹⁹

Методологије процене ризика заснивају се на поставци да је „ризик контекстуалан и динамичан, и да је повезан са окружењем у којем појединац борава, док су питања као што су идеологија, породица, вршњаци и заједница важни аспекти овог окружења. Стога, индикатори ризика укључују контекстуалне факторе, као што су политички ставови, религијска начела, идеолошка доктрина и реакције на геополитичке факторе, уз психолошке факторе, еколошке факторе и друштвене факторе”. Главни модел на којем се заснивају многи алати је Структурирана стручна процена (*Structured Professional Judgement – SPJ*) која је развијена за систематску процену ризика од насиља појединаца у поправним и установама за ментално здравље, а њени инструменти се примарно користе за криминалне и затворске популације како би се подржале форензичке истраге, условни отпуст и рехабилитационе опције – док је приступ прилагођен са неколико алата за насилни екстремизам.²²⁰

²¹⁸ *Ibid.*, р. 35.

²¹⁹ *Ibid.*, р. 36. Даље, *Ibid.*: „Постоји неколико изазова везаних за идентификовање, разумевање и праћење фактора и трендова ризика од радикализације: • Доступност квалитетних података; • Избор јединица и нивоа анализе; • Размена информација и подела одговорности између релевантних учесника (полиција, обавештајна служба, заједница, друштвени актери); • Тумачење/анализа ових података (методологије процене ризика и почетне претпоставке о томе како долази до радикализације). Главна потешкоћа односи се и на разлику између праћења насилног/криминалног понашања – које углавном спада у мандат полиције и спровођења закона – и процеса радикализације”.

²²⁰ *Ibid.*, рр. 45–46. *Ibid.*, р. 46: „Инструменти за процену ризика на индивидуалном нивоу често се састоје од скупа индикатора за унакрсно упућивање и специфичне методологије примене

Циљ оквира (протокола, метода скрининга) за процену ризика у вези са специфичним циљним групама високог ризика „може бити двострук: 1) процена ризика рецидивизма и нивоа ризика од насиља међу осуђеним екстремистима или терористима, или процена ризика од радикализације и сродног насиља међу онима који издржавају казну за друге прекршаје (нису повезани са екстремизмом и тероризмом); 2) одређивање одговарајућих интервенција за ублажавање ризика (одлуке о пуштању на слободу, могућности лечења, васпитне мере, мере реинтеграције, де-радикализација)”. Два истакнута алата процене ризика су канадска Процена ризика од насилног екстремизма (*Canadian Violent Extremism Risk Assessment – VERA and VERA 2*), као и смернице екстремистичког ризика Уједињеног Краљевства (*erg*) 22+, који се користе широм Европе и другде – уз напомену да их је потребно користити с опрезом због недостатка емпиријске валидације њихове ефикасности. Процена ризика усмерена је да процени склоност појединца да се укључи у акције насилног екстремизма, а поменута два алата заснивају се на структурираном, професионалном приступу процени ризика и укључују четири главне категорије ризика тероризма (идеологије, припадности, незадовољства и емоције везане за морал).²²¹

и протокола за бодовање ризика за сваки индикатор. Такви алати често узимају у обзир и рањивост и заштитне факторе. Алати се разликују по томе да ли користе индикаторе за идентификацију угрожених појединаца у општој популацији кроз ране знакове понашања ка радикализацији, или за процену вероватноће насиља које се дешава у односу на циљне групе са већим ризиком кроз сложене скупове фактора (појединце и групе који су већ ангажовани у екстремизму и налазе се у притвору)”.
 221 Dzhekova, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, op. cit., pp. 46–47. Ibid., pp. 47–48: „Алат VERA је водич за процену ризика који се састоји од дефинисаног скупа фактора ризика за које се верује да повећавају шансе за наступајући тероризам и политичко насиље. Развила га је Elaine Pressman и уведен је 2009. године посредством Канадске јавне безбедности као саветодавно средство. Од тада су објављене две ревидиране верзије (VERA 2 and VERA+REM) 2010. и 2015. године на основу повратних информација, пошто су их у пракси користили стручњаци [...] Укључује 31 индикатор из пет категорија [...] Сваки индикатор (у VERA) оцењује се у смислу нивоа ризика (низак, средњи, висок), на основу прегледа доступних доказа од обавештајних, судских, извршних, корективних и других извештаја, а резултати се комбинују како би се произвела и проценила вероватноћа насиља. Директан приступ предмету процене стога није битан. Најновија верзија алата VERA+REM додаје три ставке посвећености/мотивације [...] Индикатори ЕРГ 22+ развијени су од стране Националне службе за управљање прекршајима Велике Британије (*UK National Offender Management Service*), кроз примарно истраживање са екстремним починиоцима и тренутно их користе затворске власти за процену ризика и усмеравање доношења одлука. *Extremism Risk Screen*, са друге стране, је скраћена верзију ЕРГ 22+, која се користи за процену ризика у вези са затвореницима који издржавају казну за друга кривична дела, за које постоји забринутост због могуће радикализације”.

Табела 1. Процена ризика од насилног екстремизма – индикатори

Веровања и ставови	Контекст и намера	Историја и способност	Посвећеност и мотивација	Протективне ставке
Посвећеност идеологији	Тражилац, потрошач насилног екстремистичког материјала	Рано излагање про-насилној милитантној идеологији	Глорификација насилних акција	Реинтерпретација идеологије, мање ригидно
Жртве неправде и увреда	Идентификација циља као одговор на уочену неправду	Мрежа укључена у насилно деловање породице, пријатеља	Вођен криминалним опортунизмом	Одбацивање насиља ради постизања циљева
Дехуманизација идентификованих циљева	Контакти са насилним екстремистима	Претходна криминална историја насиља	Посвећеност групи/ идеологији групе	Промена визије непријатеља
Одбацивање демократског друштва и вредности	Гнев и насилна изражена намера	Тактичка, паравојна, обука са експлозивима	Вођен моралним императивом/ супериорношћу	Укључивање у програме ненасилне, де-радикализације, у вези са прекршајима
Осећаји мржње, дискриминације, отуђења	Жеља да се умре због узрока и мучеништва	Екстремистичка идеолошка обука	Потакнути узбуђењем, авантуром	Подршка заједнице ненасиљу
Непријатељство према националном колективном идентитету	Намера да се планира насилна акција			Подршка породице за ненасиље
Недостатак емпатије изван властите групе	Подложен утицају, ауторитету, индоктринацији			

Извор: Dzhekova, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, op. cit.; Table 3. Violent extremism risk assessment – indicators (Vera-2), Source: Based on Pressman and Flockton (2012).

Други концептуални алат СПЈ-а за процену групног насиља, познат је као више-степенни водич, и он обухвата показатеље ризика на индивидуалном, мезо и макро нивоу (разматра широк спектар манифестација насилних група, укључујући банде, организовани криминал и култове), садржи 20 фактора у четири кластера (индивидуални, индивидуално-групни, групни и групно-друштвени)²²² који обухватају насилно понашање, виктимизацију, проблеме менталног здравља, групни идентитет, норме, преданост, кохезију и водство. Наглашава се да постоје два услова за коришћење поменутих алата: да су професионалци обучени како би могли да спроведу структурирану процену и да користе протокол, и да поседују знања о тероризму и насилном екстремизму.²²³

Постоје и мноштва инструмената раног надзора за практичаре прве линије, алата за процену ризика од радикализације који се заснивају на принципима професионалног просуђивања (структурисаног у различитом степену), обухватајући мноштво индикатора. Уз напомену: „Међутим, док су протоколи за насилну процену ризика и психометријске скале [...] тестиране и верификоване у затворским окружењима и емпиријски вођене, примена алата за процену рањивости међу општом популацијом у сврху идентификације циљних група и појединаца за превенцију показала се проблематичнијом у смислу процене њихове делотворности, али и у смислу практичне примене. То је због тога што је природа индикатора 'рањивости' (најчешће видљиво понашање и спољашњи изглед) уопште више двосмислена у разликовању упозоравајућег од нормалног понашања, али и зато што практичари на првој линији не поседују увек потребно знање и разумевање да би проценили ниво рањивости појединца”.²²⁴ Такође, новија тенденција је да се користе индикатори који нису јако фокусирани на религиозна питања (рецимо, нагласак на ортодоксну религијску праксу) и шире екстремистичке ставове и веровања, већ се сужавају на високоризична понашања повезана са спремношћу на насиље или укључивање у терористичке и насилне екстремистичке групе и баве се различитим типовима радикализације (не само верски инспирисан, већ

222 Уз напомену бр. 84 (уз позивање на: Cook, A., 2014): Алат се примењује у шест системских корака: прикупљање информација и мишљења о случају; утврђивање присуства фактора ризика на скали од три тачке (присутно, могуће или делимично присутно и одсутно) како за недавни тако и за претходни статус случајева; процену релевантности фактора (релевантних, евентуално или делимично релевантних, и нерелевантних) и класификације као мотиватора, дезинхибитора или дестабилизатора; развој сценарија ризика; развој стратегија управљања; формулисање закључака – одређивање приоритета случаја, ризик од (опасност по живот, блиса) насиља и вероватних жртви.

223 Dzhekova, Rositsa et al., *Monitoring Radicalization: A Framework for Risk indicators*, op. cit., p. 48.

224 Ibid., p. 49.

и десничарски и левичарски, сепаратистички и националистички насилни екстремизам)²²⁵. Алати за рано упозоравање и процену ризика, које су владе усвојиле као саставни део оквира за борбу против радикализације су рецимо Vulnerable People (IVP), *Vulnerability Assessment Framework* (VAF), холандски *Radix*.²²⁶ Издавамо:

„Приручник за тренере *coPPra* (*Community Policing Preventing Radicalisation & Terrorism*) је пример општег и широко коришћеног алата за обуку и подизање свести међу полицијским службеницима у заједници широм ЕУ. Развила га је белгијска Федерална полиција у сарадњи са полицијом агенција из 11 земаља чланица ЕУ. *CoPPRA* такође даје објашњења о томе шта је радикализација, њене фазе и факторе, праћено индикаторима који указују на ризик, практичним примерима и улози рада полиције у препознавању тих проблема. Дата су два сета индикатора: за идентификацију радикализације и за идентификацију припреме терористичких аката [...] пружа кратке профиле међународно активних насилних екстремистичких и терористичких група (етно-националистичке и сепаратистичке, левичарске, десничарске, верске, специфичне) и нуди визуалне примере логотипа и симбола које оне најчешће користе.

TerRA сет алата је сличан европском алату, осмишљен за ширу групу актера у заједници: полицајце, наставнике и младе раднике, затворске службенике, верске вође, новинаре, локалне и националне владе. Он даје смернице о приступу заједнице у решавању ризика од радикализације и улози различитих учесника. Објашњава се процес радикализације, његове фазе и фактори ризика, након чега следи увод у практичне показатеље за рано препознавање знакова упозорења. Додатна вредност овог алата је у пружању практичних смерница прилагођених свакој групи заинтересованих страна о томе каква би њихова специфична улога требала и не треба бити у бављењу радикализацијом, како радити са показатељима ризика”.²²⁷

225 *Ibid.*, p. 50.

226 Види ближе: *Ibid.*, pp. 50–52.

227 *Ibid.*, pp. 52–53.

3. РЕЖИМИ И МЕРЕ ПРОТИВ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ У ЗАТВОРИМА

Приручник за затворске и службе за условну слободу у вези са радикализацијом и насилним екстремизмом Савета Европе (децембар 2016) бави се и управљањем сигурношћу и безбедношћу (*Safety and security*), режимима у пеналним установама (види табелу 2) и мерама према насилним екстремистичким преступницима у затвору (види табелу 3) и на условној слободи. Издвајамо констатације да „Изазов балансирања безбедносних мера са рехабилитацијом није посебан за насилне екстремистичке преступнике, али неке карактеристике и ризици повезани са овом групом учинилаца захтевају посебно разматрање. Сигурност и безбедност у овом Приручнику су дефинисане као мере предузете у физичком окружењу и у вези са контактима са другима како би се осигурало да су следећи ризици који могу да представљају насилни екстремистички преступници сведени на минимум: • Ризик самоповређивања, повређивања других починилаца, особља или посетилаца споља (општи ризик у погледу већине преступника); • Ризик од бекства (општи ризик у погледу већине преступника); • Ризик регрутовања других у затвору/изван затвора (посебан ризик за насилне екстремистичке преступнике и банде/преступнике организованог криминала); • Ризик наставка планирања напада са групама унутар/изван затвора (посебан ризик за насилне екстремистичке преступнике и банде/преступнике организованог криминала)”.²²⁸

228 Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, op. cit., p. 31.

Табела 2. Режији у пеналним установама

Избор режима	Могуће предности	Потенцијални недостаци
А) Расут: Особе осумњичене или осуђене за насилне екстремистичке радње стављене су међу друге затворенике и потпадају под исти општи режим. То не значи да су прекршиоци стављени у обичну јединицу; смештање сваког насилног екстремистичког починитеља темељи се на процени ризика.	- Мање је вероватно да ће затвореници сматрати себе маргинализованим због својих уверења. Они ће се, у одређеној мери, третирали као други затвореници. - На затворенике се може позитивно утицати због тога што се налазе у различитим групама затвореника са различитим размишљањима.	- Уместо специјалиста, ради се са неспецијализованим особљем. - Ризик од радикализације других затвореника. - И затвореник и његова околина захтевају пажљиво праћење како би се утврдили негативни утицаји. - Ризик екстремиста који се мијешају са криминалним мрежама. - Ризик за радикализацију или застрашивање особља.
Одвојени/смештени заједно: Особе осумњичене или осуђене за насилне екстремистичке радње смештене су заједно у засебно крило.	- Сви затвореници на крилу могу се у потпуности пратити у својим контактима унутар крила. - Ограничена могућност утицаја на друге затворенике. - Индивидуални и групни рад са затвореницима на де-радикализацији/ одвајању и другим интервенцијама. - Запослени на крилу постају експерти зато што свакодневно раде са радикализованим затвореницима; само мала група особља мора бити обучена. - Овај приступ може уверити јавност да се подузимају стварне и снажне мере за очување друштва.	- Крило може олакшати даље радикализације/ екстремистичке радње. Могу се формирати нове везе између екстремистичких затвореника и то може повећати ризик када напусте затвор. - Недостатак контакта са другима може узроковати потешкоће при дружењу са другима после њиховог пуштања. - Перцепција неправедности може довести до даље радикализације затвореника, али и присталица изван затвора. - Такви објекти су скупи и потребан им је слободан капацитет за хитне ситуације. - Затвореници се могу осећати стигматизираним тиме што се налазе у посебном крилу, док други то виде као знак подизања статуса или кредибилитета као екстремиста. Према томе, то би могло довести до веће кохезије унутар групе – интервенције де-радикализације/ одвајања би могле бити ометене због негативних осећаја и неповерења према особљу. - Приступ рескира успостављање групе са великом симболичком моћи.

Избор режима	Могуће предности	Потенцијални недостаци
Б) Комбинација: На основу процене ризика, одлучено је да ли се особа осумњичена или осуђена за насилне екстремистичке радње смешта у одвојеном или у обичном режиму.	- Прилагођен приступ који одговара ризику и потребама затвореника. - После скрининга/проверавања/тријаже и процене, притвореник се може сместити у најпримеренији режим.	- Оба режима морају бити на располагању. - Потреба за снажним алатима за процену. - Потреба за улагањем у обуку веће групе особља.

Извор: Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, op. cit, p. 34.

Ценимо од значаја је указати на предуслове за посебне режиме безбедности за насилне екстремистичке преступнике, у вези чега се у Приручнику упућује да је „доступност добро обученог, образованог, компетентног и прилагодљивог особља најважнији предуслов када постоји посебан режим безбедности [...] посебно важно када су такви преступници концентрисани у засебној јединици или крилу”.²²⁹

Табела 3. Мере према насилним екстремистичким преступницима у затвору

Мера	Разматрања за насилне екстремистичке преступнике
I) Контакт са другим преступницима	Један од кључних ризика везаних за насилне екстремистичке преступнике је да они могу регрутовати или покренути употребу насиља из идеолошких побуда. Могућност и оправданост контакта са другим преступницима је стога од кључне важности.
II) Ограничења око посетилаца и провера посетилаца	- Ризик наставка екстремистичких активности путем мрежа изван затвора.
III) Могућност за спољне активности/ број сати дневно у ћелији	- Колико и које врсте активности требају бити дозвољене.
IV) Величина група за активности	Пошто је група важан део круга утицаја насилног екстремистичког преступника, а групна динамика може имати и безбедносне ризике, треба размотрити величину и састав група насилних екстремистичких преступника који заједно обављају активности.

229 *Ibid.*, p. 37. И даље, *Ibid.*: „У одвојеној јединици, вероватно ће се појавити нова групна динамика и особље треба да буде спремно да: • Открије ране упозоравајуће сигнале да се поремећаји могу појавити; • Спречи и детектује завере и групне завере; • Спречи и открије регрутовање или даља настојања радикализације између лидера и следбеника; • Неутралише напете ситуације; • Изгради односе ради стицања поверења преступника у циљу подстицања напора за рехабилитацију; • Моделује просоцијална понашања и ставове који изазивају оне који су повезани са екстремизмом; • Буду у стању да открију манипулативне напоре починилаца да утичу на чланове особља и њихов начин размишљања”.

V) Интимни претрес	- Ово је мера која се мора спровести само ако је то неопходно из сигурносних и безбедносних разлога (<i>safety and security</i>) и у складу са националним законодавством и правилом 54 Европских затворских правила (укључујући правило да само лекар треба да обави интимни претрес).
VI) Снимање позива и разговора, читање писама и е-порука	- Одржавање „навијачке базе” изван затвора. - Бити у стању да утиче на екстремистичке групе унутар и изван затвора. - Планирање напада. - Ово ће такође зависити од националних правила и прописа.
VII) Коришћење интернета и других комуникационих инструмената	- Иста разматрања као горе.
VIII) Приступ раду или другим активностима	- Може помоћи у процесу рехабилитације. - Досада може изазвати негативно понашање.
IX) Доступност верске и духовне службе	- Требало би да буде доступно свим затвореницима. - Може имати позитивне ефекте на насилне екстремистичке преступнике. - Јаки идеолошки вођени насилни екстремистички преступници можда неће желети да комуницирају са затворским духовницима.
X) Користити трансфере да бисте избегли развој групе	ЦПТ је стално упозоравао на негативне ефекте које могу проузроковати редовни трансфери затвореника. У неким земљама затвореници осуђени за кривична дела везана за тероризам често се преносе из једног затвора у други. Потреба за таквим трансферима мора бити пажљиво процењивана на индивидуалној основи у односу на ризик који представљају такви затвореници, на пример у смислу регрутовања и формирања групе.
XI) Референтни службеници	Неко коме особље може пријавити проблеме сигурности и безбедности. Особље које је специјализовано за радикализацију која доводи до насиља. Ово ће повећати поверење особља, помоћи ће да се избегне стрес од стране особља и неодговарајућа стигматизација затвореника и открити озбиљне знакове упозорења у раној фази.
XII) Ротирајући кадар	Када се ради посебно са насилним екстремистичким преступницима или на терористичком крилу, препоручљиво је ротирати особље. Након неког времена особље може развити „тунелски вид” или бити емоционално оптерећено. Привремени рад на другој јединици може помоћи у изградњи професионалног поверења и отпорности на утицај насилних екстремистичких преступника. Ово ће такође проширити број особља са искуством у раду са насилним екстремистичким преступницима.

Извор: Council of Europe, *Handbook for prison and probation services regarding radicalisation and violent extremism*, op. cit., p. 36.

Такође је важно да се у Приручнику упућује на значај свештеника у процесу против радикализације – на основу оцене да „многи насилни екстремисти имају или ограничено знање о религији или врло специфично тумачење на основу идеологије коју је ширила екстремистичка група” – улога свештеника је да код преступника унапреде религијско знање и разумевање, и учине их критичнијим на екстремистичке и идеолошке интерпретације. Свештеници такође задобијају „улогу присних пријатеља [...] са којима се могу делити личне емоције, фрустрације и жалбе”, при чему: „Разговори свештеника са преступницима су генерално поверљиви и везани споразумима о приватности. Међутим, свештеници би могли да чују или покупе сигнале који могу бити показатељ радикализације, регрутовања или чак насилних активности [...] важно је да се склопе споразуми са свештеницима који описују када су обавезни да пријаве упозоравајуће сигнале затворском органу за условни отпуст”.²³⁰

Приручник се детаљније бави и питањем програма обуке различитим групама особља, а што обухвата области које се тичу културне осетљивости, толеранције и недискриминаторског понашања, знањима о радикализацији – док „за посебно одређено особље, као што су они који раде на специјалним јединицама (психолози, вође тимова, други) и који ће радити директно са насилним екстремистичким преступницима, треба обезбедити додатну обуку која се односи на улогу и позадину професионалаца”.²³¹

²³⁰ *Ibid.*, pp. 43–44.

²³¹ *Ibid.*, p. 48.

У ДЕО

АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА КОНТРАТЕРОРИСТИЧКИХ ПОЛИТИКА, СТРАТЕГИЈА И ПРАКСИ

V. АНАЛИЗА И ПРОЦЕНА КОНТРАТЕРОРИСТИЧКИХ ПОЛИТИКА, СТРАТЕГИЈА И ПРАКСИ

1. СТРАТЕГИЈЕ КОНТРАТЕРОРИЗМА – НЕКИ МОДАЛИТЕТИ ВРЕДНОВАЊА²³²

Циљеви контратерористичких мера су слабљење способности и спречавање терориста да делују – укључујући офанзивне и репресивне мере, заштита потенцијалних мета, санирање последица и смањење штете од терористичких акција, а за претпоставку своје реализације мере имају дефинисане стратегијске поставке, јасне нормативне и изграђене институционалне оквири, адекватне финансијске и кадровске ресурсе. Једна од претпоставки је вредновање постојеће – и на тој основи (ре) конципирале КТ стратегије.

У овом раду се подржавају становишта која тврде да *истраживање контратероризма захтева широк аналитички инструментариј*, те да је потребно увести у игру разноврсне аналитичке концепте и моделе како би се покрили разноврсни аспекти које обухвата контратероризам. Подржава се истраживачки концепт који подвлачи значај категорија *ефикасност* и *адаптивност* у евентуалном хипотетичком оквиру којим се истражује контратероризам²³³. Поред наведеног, циљ рада је подржати становиште да је *неопходна и анализа нивоа, усмерености, обима, као и правне заснованости КТ мера*.

Бјорн Молер (Bjørn Møller) сматра да је у области (контра)тероризма *„потребан холистички и мулти-дисциплинарни приступ“*, пошто свака перспектива може да расветли одређене аспекте феномена. Потребу за *интердисциплинарношћу и специјализацијом* наглашава због сложености процеса и комплексности савременог научног знања²³⁴.

232 **Извод из научног чланка:** Павлићевић П. (2017). Стратегије контратероризма – неки модалитети вредновања, *Национална безбедност*, Година 4, Број 5/2017, стр. 9-42, Академија за националну безбедност, Београд, 2017.

233 Види: Павлићевић Предраг, „Теоријски оквир за анализу концепата контратероризма ослоњен на истраживање политичких и правних аспеката концепта Европске уније“, *Култура полиса*, бр. 18, 2012, стр. 271-291.

234 Møller Bjørn, *Security sector reform and the fight against terrorism*, DIIS REPORT 2007:12, Danish Institute for international studies, Copenhagen, 2007, Интернет, стр. 17-18. Бјорн Молер, између осталих, даје назнаке о усмерености *стратешких студија, студија културе, „area studies“* - као дубоко интердисциплинарних, неопходних за проучавање „посебности терористичких

Студија „Theoretical Treatise on Counter - Terrorism Approaches“ такође даје назнаке о више теоријских перспектива проучавања (контра)тероризма²³⁵. *Перспектива јавне политике* анализира КТ мере влада са аспекта рефлектовања циљева и мисије политике, односно гледа на КТ политику „крз објектив који нам омогућава да испитамо однос између различитих облика тероризма и општих политичких принципа потребних његовом супротстављању“ – док је разликовање типова КТ праксе један од начина структурисања теоријски заснованих предлога будућих мера²³⁶. *Перспектива међународних односа* нуди увиде у то како државе могу решавати глобална питања тероризма у оквиру међународног система, док се улога држава чланица ЕУ оцењује кроз њихове напоре у борби против тероризма на нивоу Уније²³⁷.

[...] У студији се истиче да је теоријски оквир несумњиво потребан да се формулише кохерентна КТ стратегија, да постоји изражена потреба да се развију механизми евалуације, да је мерење ефикасности КТ стратегије научно неистражено. Упућује се на студију групе аутора „The Effectiveness of Counter/Terrorism Strategies“ (Lum и сарадници, 2006):

група и окружења, као противотров неоснованих генерализација“. Молер, *ibidem*, стр. 70-74, скреће пажњу да можемо анализирати терористичке групе као друштвене покрете (укључујући и верске) и/или организације – пошто често задржавају елементе њиховог бившег идентитета (као политичко (верско) и војно крило) – те, уз одређене ограде, поштујући специфике терористичког феномена, расветлити неке аспекте динамике терористичких субјеката како преко теорије о друштвеним покретима, тако и преко организационе и теорије управљања. Да назовемо, разматра и перспективу демографије, тј. демографски аспект, *ibidem*, стр. 91-95.

235 Види ближе: „Theoretical Treatise on Counter-Terrorism Approaches“, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Projects financed by European Commission under the Sixth Framework Programme, 19 October 2007, Deliverable 10, Work package 6, Интернет, стр. 5-23.

236 Примера ради, Дејвид Оманд (David Omand), у чланку „Countering International Terrorism: The Use of Strategy“ (2005) ставља акценат на недостатак дугорочне и свеобухватне међународне КТ стратегије, теоријски фундираног оквира. Указује на важност међународног разумевања, организационог модела (а да не постоји један исправан модел који одговара свим народима, њиховим традицијама и правним системима) и координације (обавештајних, полицијских и војних напора и правовремене размене информација), те истиче да се ефикасна борба против тероризма не може реализовати на нивоу једне државе (стога потреба контроле и заштите границе и обезбеђење безбедности међународног транспорта). Наглашавајући важност обавештајне компоненте инсистира да треба поново вредновати обавештајне структуре, процесе и механизме координације.

237 Рецимо, Daniel Keohane („The EU and Counter Terrorism“, 2005) *предлаже стратегију изграђену на три тактичка елемента: интеграција, истраживање и изолација – елемента који доприносе укупном циљу изоловања потенцијалних терориста од својих присталица, залиха и мета*. Наглашава важност координације и размене информација (*истраживање*), брз и ефикасан одговор у ванредним ситуацијама у покушају да се заштите грађани и критичне инфраструктуре (*изолација*), као и утврђивање приоритета спољне политике у области борбе против тероризма (*интеграција*). Такође, тражи координисану примену дугорочних политичких, судских, полицијских, дипломатских, па и војних средстава у супростављању тероризму, наглашавајући преиспитивање дугорочне политике према Блиском истоку и подстицање демократских реформи у региону.

„Са коначном листом од седам релевантних извештаја, Lum и сарадници су анализирали налазе из истраживања о укупним ефектима стратегија борбе против тероризма. Утврђујући да ‘у свим обухваћеним студијама, нема изгледа да буде конзистентног показатеља позитивних ефеката контратерористичке политике’ (Lum и сарадници, 2006: 22), аутори су истражили скуп од шест специфичних категорија интервенције: 1) повећано безбедносно снимање и уградња детектора метала на аеродромима; 2) повећана заштита дипломата или фортификација амбасада, 3) повећање тежине казне за ухапшене или осуђене терористе; 4) коришћење резолуција УН против тероризма; 5) употреба војних и/или одмазда напада и 6) промене у политичком управљању. Детаљна статистичка анализа сваке категорије показала је да се најчешће коришћене интервенција често не дају резултате очекиваних теоретских претпоставки на бази литературе која се не бави проценом (Lum и сарадници, 2006: 32). Другим речима, стратегијама контратероризма обухваћеним студијом, у најбољем случају недостаје лакмус тест успешне процене, а у најгорем случају оне доведе на пораста терористичких активности“.²³⁸ [...]

2. ЕЛЕМЕНТИ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КТ СТРАТЕГИЈА И ПОЛИТИКА

Марија Омелишева²³⁹ [...] подвлачи важност концептуализације и техника прикупљања података у области студија борбе против тероризма, те предлаже једноставну (и наглашава) свеобухватну концептуализацију контратероризма развијену за потребе компаративних и лонгитудиналних анализа, односно методолошки основ (технике систематског прикупљања и анализе података о различитим аспектима борбе против тероризма). Омелишева сматра да као резултат разноврсности мера и актера укључених у борбу против тероризма многи аналитичари описује поједине емпиријске манифестација концепата, те да „упркос њихове опште корисности класификације контратероризма нису оптималне за анализу широког спектра“ КТ политика²⁴⁰. Омелишева оцењује да су *обим и бруталност*

²³⁸ *Ibidem*, стр. 28-29.

²³⁹ Omelicheva Y. Mariya, "Counterterrorism: the State of Scholarship, Directions for Future Data Collection and Analysis, *Perspectives on Terrorism*", Volume I, No 2, 2007.

²⁴⁰ Односно да: „Конципирање дихотомија многоструких контратерористичких мера прикрива важне варијације и димензионалност политика контратероризма. Постојеће типологије не узимају у обзир међународни домен политичких одговора и нису добро прилагођене актуелним политичким, законодавним, институционалним, превентивним и казним контратерористичким праксама. Поред тога, постојеће класификације су развијене и примењене за анализу контратерористичких политика у демократским државама, где се посвећеност принципима људских права сматра суштинским сваком приступу тероризму“.

две кључне димензије за анализу државних одговора на тероризам, [...] при чему се Омелишева ослања на оквир међународних и националних противтерористичких мера развијен под окриљем Уједињених нација и формализован у UN Security Council Resolution 1269 (1999) и Resolution 1373 (2001), док се бруталност односи на степен у коме је држава спремна да крши своје обавезе понижавајући људских права у име борбе против тероризма, и цени се по броју вансудских убиства, случајева тортуре и физичког злостављања, незаконитог притварања, суђења, нестанцима осумњичених за тероризам. Омелишева нуди класификаторни оквир, као и шеме за кодирање података о обиму и бруталности КТ мера²⁴¹.

У ЕУ студији „*Concepts of Terrorism: Analysis of the rise, decline, trends and risk*”²⁴² се излажу фактори од утицаја на опадање терористичких организација: унутрашњи – утемељени у терористичким групама, и спољашњи – варијабле ван сфере утицаја организације које могу имати утицај на унутрашње функционисање групе²⁴³. С тим у вези, *могуће мере влада* усмерене на опадање терористичких активности се одређују као мере *штапа или шаргарепе*. Како их формулише Кронин (Cronin 2006), фактори које означава као „штап“ („*Stick*“) укључује тврде мере – репресију, застрашивање и прогон – то је тврда линија („*hard-line*“). Фактори означени као „шаргарепа“ („*Carrot*“) обухватају социјалне мере, преговоре између група и државе, укључивање у политику, као и мере усмерене на одцепљење чланова групе од радикалних елемената (што „може довести до лакше легитимизација чвршћих средства против појединаца сада изложених као бескомпромисно тврдо језгро“).

241 Марија Омелишева наглашава да подаци о догађајима (описи догађаја који одговарају на питања: ко, шта, коме, када и зашто) обезбеђују вероватно најприближнију процену политичких активности државе, могу се претворити у скупове података уз додељивање кодова за актере, циљеве, као и врсте догађаја, док анализа садржаја може бити извршена од стране људи, или специјализованих софтвера на основу шеме кодирања.

242 „*Concepts of Terrorism: Analysis of the rise, decline, trends and risk*“, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Deliverable 5, WP 3, Dec. 2008, Internet., стр. 28, сегмент 2.4 (List with most often mentioned factors in decline and demise) и сегмент 2.5 (Concluding Remarks).

243 *Унутрашњи фактори* опадања терористичких организација су: изгореност (*Burn-out*): губитак посвећености чланова, подозрење или губитак народне подршке (наклоности), одлука групе да напусти тероризам, организационо расипање групе: поделе, смрт лидера, неуспешна генерацијска транзиција. *Спољашњи фактори* опадања терористичких организација су: Предухитривање (преемптивне мере влада): хватање или убиства активних терориста (и чињење њихових потенцијалних мета тежим за напад), стратегије застрашивања (*Deterrence strategies*): подизање (потенцијалних) трошкова тероризма и снижење добитка за терористе као и за потенцијалне следбенике, природа незадовољства се мења, постизање циља, државна репресија. Са напоменом да листа није потпуна нити искључива, као и да ове категорије нису узајамно искључиве – јер фактори могу деловати истовремено, те су фактори само полазне тачке и дескриптивне референце које стварају основу за анализу њихових узајамних колерација.

Закључује се:

- да неке од спољних мера могу не зауставити већ ојачати тероризам, односно, да унутрашњи фактори могу у одређеној мери бити убрзани спољним мерама, а при чему: „Чак и ако ови фактори не искорене у потпуности неку групу, они ће допринети одвајању умерених од тврдог језгра остављајући само другопоменуте који прихватају насиље. То би могло да легитимише тврду линију против преосталог језгра“;
- да владе морају користити различите приступе (*'carrots'* и/или *'sticks'*) за различите организације да би оптимизирале шансе за успех;
- да се може учити из прошлих догађаја, али да се морају пажљиво размотрити и сагледати кључним моментима: временски оквир, могућности компромиса, могући правци самоодређења терористичких група, односи снага у оквиру ширег политичког контекста. Мере треба прилагодити ситуацији, пошто се мало основа за предвиђање може извести из анализе прошлих искустава због јединствености сваке терористичке групе, и ситуације у којој се сукоб развија²⁴⁴;
- „... постоји изразита разлика у мерама које различите владе користе када стављају резултате у географску перспективу. У радовима на тему Средњег Истока који су се бавили Израелско-палестинским конфликтом 'штап' је био обично изабрана мера, и то релативно успешна. У случају Канаде мере које се могу подвести под категорију 'шаргарепе' су биле префериране и успешне“;
- „Када се може направити чиста разлика између већег дела популације и терориста, биле су коришћене методе 'штапа'. Када није могла бити направљена ова разлика влада је користила методе 'шаргарепе' да би била ефективнија“;
- „Елемент различитости овога критеријума зависи од тога зашто и када држава сматра особу терористом. Чињеница је да стратегија комбиновања елемената 'штапа' и 'шаргарепе' у различитим случајевима илуструје колико је важна генерално усвојена дефиниција тероризма. Такође, илуструје да контекст у коме долази до појаве тероризма мора бити укључен као варијабла при студирању тога да ли лекције могу бити извучене из специфичних искустава опадања тероризма. Методе 'шаргарепе' су изгледа биле успешне када је на

244 У студији се (2.2 Empirical Studies of the Decline and Demise of terrorism) указује на рад Rogelio Alonso, *Pathways Out of Terrorism in Northern Ireland and the Basque Country: The Misrepresentation of the Irish Model* (2004), који тврди да је то разлог зашто у Шпанија од самог почетка није био успешан модел мировног процеса примењен у Северној Ирској.

овај или онај начин било могуће изаћи у сусрет циљевима групе која је у питању. Или када је било могуће прихватити ненасилне начине одговора на жалбе групе које су у питању, као што је био случај у Канади“.

Наглашава се да је много фактора у игри, а који могу довести до савим супротних исхода истоврсних мера, што подржава тезу да *делотворна борба против тероризма мора бити одређена локалним контекстом*, ма колико међународни чиниоци били од утицаја.

[...] Истраживачки концепт *контратероризма мора обухватити нивое КТ мера*.

Терористичке активности су неспорно безбедносни проблем, проблем су наука о безбедности. Лако учавамо у којој мери су безбедносни аспекти проблема (дакле, контратероризма) везани за политичке димензије када се за анализу *међународне полицијске сарадње* даје следећи концептуални оквир:

„1. *Макро* ниво обухвата међудржавни ниво у коме се доносе важне одлуке попут одлука о уставним и међународним законским споразумима, процедурама о екастрадицији, политици према азилантима и усаглашавању националних закона. 2. *Мезо* ниво се бави структуралним и процедуралним оквирима оперативног полицијског деловања. У овај ниво биће укључени и: стварање нових структура кооперативног полицијског деловања, као што је Еуропол, развој транснационалних система комуникација како би се олакшала размена информација и обавештајних података и неговање непосредних контаката између полицајаца у различитим земљама у виду размене официра за везе. 3. *Микро* ниво покрива истрагу специфичних кривичних дела и превенцију и контролу посебних облика криминала“²⁴⁵.

Један модус методолошког оквира приступу проблематици контра-тероризма може бити изведен на основу трочланог модела разматрања феномена тероризма Бјорн Молера: микро, мезо и макро нивоу.²⁴⁶ Молер напомиње да његова студија није у функцији теоријске аргументације коришћења развојне помоћи за превенцију насиља, није основ за апел ублажавања сиромаштва у оквиру циљева борбе против тероризма. У најбољем случају образовни пројекти и помоћ у стварању радних места могу одвраћати терористе, чинећи обећавајућим њихове индивидуалне

245 Мијалковић Саша, „Осврт на облике и правце развоја међународне полицијске сарадње“, *Безбедност*, vol. 45, бр. 2, стр. 192-193, Београд, 2003.

246 Види ближе: Møller Bjørn, *Terror prevention and development aid: what we know and don't know*, Danish Institute for international studies, DIIS REPORT 2007:3, Copenhagen, 2007.

перспективе. Али поменути пројекти нису усмерени на специфичне категорије, јер ће вероватно остати резидуалних структура склоних тероризму (што не захтева велике бројеве) – те нису укупно решење. Може се пружити и подршка верским и другим институцијама – проблем је наћи начине да се дискретно подрже, како би исте очувале легитимитет. Пошто је на микро и мезо нивоу анализе устврдио мало подршке хипотези да развојна помоћ може бити инструментализована као средство спречавања тероризма Молер наглашава да је успех највероватније на макро нивоу – пошто је шире окружење претпоставка терористичких база. Разматрајући потенцијалне ефекте развојне помоћи²⁴⁷ скреће пажњу да је с почетка мало пажње посвећивано дистрибутивним аспектима економског раста, да је убрзо постало јасно да сиромашни аутоматски немају корист из стопе економског раста, те да је уочено да развој мора бити одржив. Указујући да су неки аутори претпоставили узрочне везе сиромаштва и тероризма – па је смањење сиромаштва постајао високо приоритетни циљ – наглашава да скоро сигурно нема таквих директних узрочна веза²⁴⁸, да везе пре могу бити посредне.

Надилазећи симплифицирану поставку да деловање терориста једино прати снажни ресентиман, уз став да тероризам није могуће једноставно тумачити преко психопатологије терориста, у литератури се срећу прилази које, мада третирају психолошку димензију феномена (контра)тероризма, у основи карактерише мултидисциплинарна перспектива. Тако се истражују повезаности ставова, вредности, доктринарне и идеолошке поставке терориста са мотивима и процесима који узрокују прихватање тероризма као метода деловања у политичкој сфери – што упућују да је истраживати мотиве

247 У студији се, наравно, ова димензија константно разматра, посебно су од значаја закључци изведени у сегментима 5.6 *Conclusion: Potential Effect of Development Aid?* и 6.6 *Conclusion: Potential Effect of Development Aid*. Од значаја су упозорења: „... биће потребни прилично велики и трајни програми помоћи да се позабаве свим друштвеним проблемима експлоатисаним од стране терористичких група и друштвених покрета којих су они део. У мери у којој ефекти помоћи нису свеобухватни, већ само унапређују судбину за поједине сегменте у друштву, утолико се ризикује погоршање проблема, пошто искључени из благодети могу да се осећају још дискриминисанији. У случају да донатори и развојне агенције на 'црну листу' ставе читаво друштво, у покушају да се прекину везе терориста са новцем - као што се десило са замрзавањем средстава за Палестину и обрачуна са *хавала* институцијама у Сомалији и другде - још су вероватније негативне последице, јер могу појачати огорчења датог друштва, тако допуштајући да се терористи маскирају као њихови гласоговорници, авангарда и хероји, и да оптуже (не без неког оправдања) донаторе за држање читавог становништва таоцима“.

248 На шта указује, пише Бјорн Молер, следеће: да се „типични“ терористи не регрутују из редова становника сиромашних земљама, нити обично припадају најсиромашнијем слоју друштва; да велика већина сиромашних посвећују своју енергију обезбеђењу прихода, хране и могућности за децу; да је бивши председник Светске банке с правом тврдио да сиромаштво само по себи директно не доведи до конфликта, а камоли до тероризма.

терориста плодносно тек преко интегративног приступа (како ширих структуралних и политичких фактора, тумачење психолошких механизма, израженије социо-психолошких и организационих детерминанти). Са оперативног аспекта су оваква истраживања врло корисна²⁴⁹.

Требамо истаћи да КТ стратегија мора уважавати меру утицаја оних фактора који делују на нивоу појединца – (потенцијалног) терористе, јер се индивидуалне варијабле не рефлектују само на микро нивоу, те их је потребно, у мери у којој је то могуће, уградити у нормативне механизме борбе против тероризма.

[...] Ефикасност КТ стратегије такође добија позитиван тренд и уколико поштује упозорења која се тичу карактеристика и процеса у савременим организацијама и покретима. Уважавање питања организације може бити од значаја не само за оперативни ниво деловања већ и за ефикасну политику контратероризма. Тако се разматрају *карактеристике непријатељске организације* као један од фактора који утичу на делотворност КТ тактике²⁵⁰.

Истраживачко поље феномена (контра)тероризма, назначили смо, захвата и макро ниво анализе, чији је предмет терористичка подршка (феномен усвајања тероризма као методе политичког делања²⁵¹) и окружење, те су главна питања: структура подршке, идеолошки аспект – тероризам као систем ставова и веровања, радикализација и фанатизам, као и структурални фактори: економски, демографски, културни²⁵², конфесионални. У анализи КТ политике од прворазредног значаја су категорије (очувања државне) моћи и легитимитета и демократије – посебно у контексту категорија као што је слобода, мањина, или аутономија (које истиче Бјорн Молер).

249 Оваквим прилазом могла би се означити студија Sejdžmen Mark, *Terorističke mreže*, Udruženje diplomaca Centra Džordž K. Maršal: Altera, Beograd, 2006. Аутор истиче, стр. 5, да је његов приступ изазов конвенционалним дискурсима о тероризму јер су „подаци сагледани у условима социјалних, личних и ситуационих варијабли“.

250 Petrović Dragana, „Samoubilački terorizam“, *Strani pravni život*, 3/2009, стр. 105-106: „... унутрашња стабилност, конкуренција са другим групама, величина групе и природа вођа група су интерни фактори који утичу на непријатеља и на врсту захтева коју он дефинише. Како групе постају веће и разноврсније, њихова унутрашња стабилност се смањује и јављају се различити захтеви у погледу програма. Предлог 5.1: Све веће усложњавање непријатељске организације креира могућност да режим путем преговара утиче да се она на крају или трансформише или распадне. Такође, награђујући ненасилна средства за постизање циљева непријатеља, режим га може охрабрити да у потпуности напусти тероризам. Предлог 5.2: Опадање важности терористичких тактика у свеукупној стратегији непријатеља, ствара могућност да се он трансформише“.

251 Zirojević Mina, „Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti“, *Međunarodni problemi*, бр. 2-3, (у овом смислу) упућује да је потребно бавити се „анализом начина интегрисања терористичких група, мобилисања подршке и типичних програмских циљева, као и стварања слике у јавности“.

252 Petrović Dragana, op. cit., стр. 86-87: „'Црни тигрови' су самоубилачки батаљони Ослободилачких тигрова тамилског Еслама, који од 1976. године, воде оружани сукоб против Владе Шри Ланке, са циљем да се успостави независна тамилска држава... Као и други војници ЛТТЕ-а, припадници ових одреда су одрасли у културном миљеу који глорификује жртвовање и слави многобројне мртве хероје“.

Структурална подршка терористима се исказује референтим фактором са аспекта контратероризма, па се као фактор који утичу на делотворност КТ тактике разматра база подршке непријатеља²⁵³.

3. ЕТИЧКИ АСПЕКТ

Тероризам је кршење општеприхваћених норми које не познаје хумане обзире, те се као његова карактеристика истиче *неморалност*. Констатује се да је терористички акт „морално лош јер се противи основном етичком начелу да нико не може бити кажњен за поступак који није извршио, или за чин који сам није морално неисправан“²⁵⁴. Питање моралности се оштро поставља уколико се у терористичком насиљу (акту) првенствено препознаје и потенцира *неселективност* избора мета и невиност жртви (тима безобзирност и циљана суровост), што резултира губљењем легитимности терористичког деловања – којем његови носиоци теже и коју претпостављају да садржи њихова активност и циљеви којима теже²⁵⁵. Док се етички аспект у политици контратероризма исказује на специфичан начин. Тако се у студији „New European Approaches to Counter Terrorism“ разматрају *правна и етичка питања везана за безбедносна решења*²⁵⁶.

Или упутимо на Закон о безбедности ваздухопловства (Luftverkehrsgesetz), који је немачки Парламент усвојио 11. јануара 2005. године, имплементира *EU regulation for the security in civil aviation (EU (VO) 2320/2002 and addendum)*. Делови Закона су фебруара 2006. године проглашени неважећим од стране немачког Савезног уставног суда, због два разлога:

253 Petrović Dragana, op. cit., стр. 104: „Казнене мере су можда најефикасније против изолованих маргиналних група, али непријатељ који има широку базу (па, макар и пасивне) подршке представља други проблем. Напори да се сузбије, или пак да се уништи широко подржавана група може само да учини њихову базу још компактнијом, са израженијим степеном солидарности са још више нових присталица... Предлог 1.1: Што мање подршке непријатељ има, то је вероватније да ће присилне тактике бити ефикасније. Предлог 1.2: Релевантност преговарачких стратегија се повећава како се шири база подршке непријатеља“.

254 Види: Vojin Dimitrijević, *Terorizam*, Beograd, Radnička štampa, 1982, стр. 150-154.

255 Види: Zirojević Mina, op. cit.. Да упутимо такође на више текстова у тематском броју часописа: „Тероризам“, *Нова српска политичка мисао*, Нова едиција, vol. XIV, no. 1-2, 2007.

256 Указује се да неке технологије побуђују забринутост због степена њихове поузданости, услед ризика да људи могу бити погрешно идентификовани као безбедносна претња. За поједине технологије се сматра да имају висок ризик угрожавања приватности: препознавање лица, и талас-милиметарски скенери који откривају тело особа као да су голе. Скреће се пажња на фактор *релативне ефикасности технологија* (нпр. да су системи препознавања лица за сада непоуздани). Избор технологија ће, наглашава се, постати политички и етички прихватљив ако је усклађен са захтевом ефикасности и неутралности, док кодекс понашања, најбоље праксе и корисничка правила могу ублажити негативне утицаје. [...].

првог) Члана 87а (1) Устава Немачке који одређује да су немачке оружане снаге формиране у сврху одбране, и друго) да би обарање авиона са невиним путницима било кршење њиховог права на живот и достојанство. О Закону се жестоко расправљало (уз повезивање са нацистичком прошлoшћу Немачке) због одредбе 14.3 која предвиђа да под одређеним околностима министар одбране може да овласти оружане снаге да цивилни авион сматрају борбеним, јер се користи као оружје (који гласи: 'Непосредно коришћење оружане силе је дозвољено само ако околности показују да ће авион бити коришћен против људских живота и да је то једино средство којим се избегава ова опасност'). Констатација Уставног суда да парламент није надлежан да изда акт који омогућава немачким оружаним снагама да делују на начин описан у Закону је важно правно питање јер су право на живот и заштиту људског достојанства међународни стандарди и због тога наведена решења проблематизују придржавање релевантних међународних обавеза од стране Немачке. Немачки министар одбране Франц Јосеф Јунг је више од годину дана после одлуке Уставног суда по овом питању изјавио да би ради заштите основа либерално-демократског поретка у крајњем случају наређење издао. На примедбе да би то било неуставно одговорио је портпарол Министарства одбране, наводећи могућност да се влада позове на ванредно стање, те војни пилоти не би могли да одбију наређење²⁵⁷.

Горња разматрања немају само (па ни одређујуће) правни карактер, већ воде до етичких дилема о могућем решењу – мада за прагматични ум једноставног – *показујући да се политичка и безбедносна питања налазе у сферама различитим од етичких [...] контратерористичка стратегија мора ићи за тим да димензију своје ефикасности не конципира тако да буде супротна пратећим етичким аспектима. Управо неуважавање моралних принципа у конципирању стратегије и/или неморалност у њеној реализацији може подрити њену ефикасност.*

Надав Морар (Nadav Morag) у студији „Measuring the Success in Coping with Terrorism: The Israeli Case“ (2005)²⁵⁸ идентификује променљиве – *седам параметара у три главне категорије – по којима се може оценити (не) успех контратерористичких мера*²⁵⁹, а то су: „људски живот (смањење

257 Види: Case Study: Germany, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Projects financed by European Commission under the Sixth Framework Programme, WP 6, Deliverable 12b, 20 November 2008, Интернет, 3.5 The Aviation Security Act.

258 Према: "Concepts of Terrorism: Analysis of the rise, decline, trends and risk", op. cit., стр. 31-32.

259 Што је, наглашава Надав Морар, много компликованије но код традиционалних претњи пошто ликвидације терористичких ћелија, одстрањење руководства, блокирање терористичких средстава или уништење уточишта терориста не морају (чак ретко) резултирају прекидом терористичког насиља.

цивилних жртава и код Израелаца и код Палестинаца), економски ресурси (минимизирање негативног економског утицаја на Израел), и политички ресурси (друштвена кохезија у Израелу, међународна и домаћа подршка израелској влади, као и степен слабљења међународне и домаће подршке палестинском руководству)". Мораг оцењује да је према наведеним параметрима израелска тврдокорна политика од 2000. године била прилично ефикасна (посебно у смањењу броја успешних терористичких напада), али да је била промашена у смислу смањења цивилних жртава међу Палестинцима. *Политика која не покушава да умањи 'коллатералну штету' мора се сматрати неисправном*, јер: „(а) је то морално погрешно – а морал је важан фактор у демократској власти, (б) ствара веће непријатељство и подршку тероризму, (ц) нарушава сопствени имиџ професионализма (дакле, и ефикасност) којим снаге безбедности покушавају да култивишу, и (д) може да стави државну борбу против тероризма под већи међународни притисак да промени политику која иначе може бити ефикасна“.

У истраживачком фокусу константно су у Европској унији решења КТ законодавства са аспекта њихове усклађености са захтевом заштите слобода и права грађана. Студија „*The Ethical Justness of European Counter-terrorism Measures*“²⁶⁰ препознаје етичка уска грла: превише широка дефиниција тероризма у Оквирној одлуци; повреда права на приватност и презумпцију невиности у мерама задржавања података и путних исправа; изазови праву на правично суђење и претпоставку невиности укључени у мере против финансирања тероризма и недостатак надзора националних институција у процесу ратификације европског налога за хапшење.²⁶¹ У студији се истиче да је „*легитимитет често обухваћен мерама које теже да остваре највиши степен безбедности за грађане*“, те се излаже више политичких препорука које се тичу нормативног оквира контртероризма у ЕУ са аспекта људских права. Аутори студије увиђају:

260 The Ethical Justness of European Counter-terrorism Measures, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Deliverable 12b, WP 6, December 2008, Интернет, стр. 99-103.

261 Дају се препоруке. Прва, да широка дефиниција тероризма ствара потешкоће, те би одредбе – ради превазилажења недостатка правне предвидљивости инхерентног дефиницији – требало да разликују политичко неслагање од дела помагања за терористичке акте. Дефиниција би требало да буде експлицитна у раздвајању стварног тероризма и прихватљиве слободе говора и удруживања – што би био одговор критичарима да ЕУ занемарује цивилне слободе, посебно права на политички протест и на слободу говора. Друга препорука у односи на дефиницију тероризма везана је за легитимитет, јер су дефиниције (*Common Position on the application of specific measures to combat terrorism, EC Council Resolution 2580/2001* и *Council Framework Decision on Combating Terrorism 13 June 2002*) експлицитне у опису терористичких аката, али су мање јасне у дефинисању циљне групе. Треба предузети мере да се јасније одреде жртве терориста, што ће дати јасан опис починиоца и свеобухватнију концепцију тероризма.

- неопходност заштите права на приватност и поштовање претпоставке невиности;
- непрецизне основе за распознавање националних безбедносних претњи;
- недостатак у мерама заштите података, упутстава за дељење и употребу електронских података од стране агенција за спровођење закона;
- потребу утврђивања да се подаци могу прикупљати само у експлицитне сврхе (нејасан је и проблематичан конструкт 'разлози националне безбедности') – а како би се спречило произвољно прикупљање података²⁶²;
- да уговор о изручењу између САД и ЕУ није предмет парламентарног надзора, већ је разрађен билатерално између извршних органа ова два ентитета без националних влада (те се препоручује ратификација споразума од стране државе уз парламентарну дебату, уз поштовање принципа да је одбијање екстрадиције могуће уколико тражена особа може бити изложена злоупотреби људских права, мучењу и/или смртној казни);
- да укључивање на терористичку листи није предмет демократског надзора, те је неопходно да ЕУ успостави ефикасне одредбе за појединце да оспоре њихово укључивање на листу санкција – а од стране квалификованих и непристрасних појединаца, не само од стране обавештајних служби.

У студији „*Ethical Justness of Counter-terrorism Measures: EU measures*“ констатује се да *КТ мерама ЕУ недостаје легитимитет* – што се приписује потреби флексибилног и брзог одговора на терористичке претње. Оцењује се да: *многе мере пате од двосмислености*, а због потребе за флексибилношћу – лакше истраге и кривичног гоњења осумњичених терориста; мере карактерише *неодређеност* – недостаје им повезаност са другим правним нормама и обавезом поштовања људских права као парадигмом у борби против тероризма; постоје *етичка уска грла*, укључују

262 The Ethical Justness of European Counter-terrorism Measures, str. 101: „Поред тога, уз коришћење података о именима путника, треба да буду створене сличне мере заштите. Како истиче Frank Kuipers, подаци о путницима служе важној сврси када су употребљени усмерено, а не, како Statewatch истиче, у контексту када су сви учињени осумњиченим (Statewatch News, 2007). Слично препоруци за превазилажење етичких проблема прикупљања података, легитимитет снимања података путника може се побољшати када се ти подаци прикупљају само за лица од интереса, а не јавни уопште. Када се подаци о путницима евидентирани само за појединце који представљају претњу – криминалну или терористичку – право на приватност и на претпоставку невиности је тиме потврђено“.

превише широку дефиницију тероризма, као и у примени мера против финансирања тероризма (недостатак принципа правичног суђења), потом недостатак заштите приватности у мерама задржавања података и путне документације, недостатак заштите људских права у процесу изручења трећим земљама²⁶³.

Етички аспекти се трансформишу у став да је предмет анализе у области (контра)тероризма поштовање основних људских слобода и права, спречавање њиховог кршења – не само на оперативном нивоу противтерористичког деловања, већ као принцип стратегије и политике борбе против тероризма.

4. НАЗНАКЕ О МЕРАМА ОРГАНА ЕУ УСМЕРЕНЕ НА ПРАЋЕЊЕ РАЗВОЈА, РЕЗУЛТАТА СПРОВОЂЕЊА И ЕФИКАСНОСТИ ДЕФИНИСАНЕ КТ ПОЛИТИКЕ

Више научних института у оквиру Европске уније баве се питањима контратероризма, уз *широк али осмишљен проблемски обухват*, усмерен на праћење трендова тероризма и ефикасности спровођења дефинисане КТ стратегије, резултата, њеног развоја²⁶⁴. [...] *Теоријски приступ је компатибилан контратерористичком концепту ЕУ, уз уочљиво настојање да се изграде*

263 Ethical Justness of Counter-terrorism Measures: EU measures, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, WP 6, Del. 12b, Интернет, сегмент 9. *Conclusion: Ethical Bottlenecks of European Counter-terrorism Measures*. Констатује се: „Права на приватност се игноришу и у мерама задржавања података и документације о путовању. ЕУ не покушава да успостави равнотежу задржавања података од злоупотребе података, али са побољшањем у технологији и повећањем употребе информационе технологије од стране терориста, потреба да се прати и снима електронски профил извесних појединаца је истакнута. Мере које постављају процедуре задржавања података, укључујући путне исправе, међутим, нису јасне. Што се тиче задржавања података, не постоје одредбе у било којем ЕУ документу које утврђују које легитимне концепције претњи националној безбедности испуњавају праг за задржавање података. Другим речима, етичко уско грло које произилазе из овог је да нема изричитог 'окидача' за задржавање електронског податка о појединцу. Исто тако, документација о путним исправама путника – препознавање имена путника – не прави експлицитни оквир за задржавање података о путницима ваздухоплова. Нема помена о томе који стандардни подаци треба да се прикупљају и буду задржани – да ли селективно или униформно“ [...].

264 Да назначимо, студије и извештаји обухватају анализу *усклађености мера* (по обиму и квалитету), пружају *анализу превазилажења недостатака и празнина* (како правног оквира, тако и политичких детерминанти и оперативних мера), као и анализу мера усмерених на побољшање контратерористичког концепта. Такође обухватају анализу институционалног оквира, процеса унутар њега, односа органа, надлежности, начина функционисања (укључујући регистровање дисфункционалности, правних (и оперативних) празнина, неусклађености). Анализира се обим, карактеристике (функције, предности, недостаци) и начин употребе контратерористичких ресурса, као и стандарди који се тичу ресурса. [...].

конкретни и валидни аналитички инструменти и критеријуми. При том се константно имају у виду постулати правне државе и заштита слобода и права грађана, анализа правне заснованости КТ оперативних мера, њихове легитимности (етичких аспеката). Истражује се *међузависност правних, политичких и оперативних мера*, а изражена је и анализа међународно-политичких аспеката КТ стратегије и политике.

Студије и извештаји органа ЕУ обухватају (периодичну, роковима дефинисану) анализу развоја и имплементације мера и КТ инструмената, провере начина деловања²⁶⁵. Уз тежњу ка објективности²⁶⁶.

Иначе, анализа имплементације КТ мера обухвата и анализу војних капацитета у менаџменту последица (*consequence management*)²⁶⁷. У извештајима о имплементацији акционих планова ЕУ адекватна пажња се поклања и сегменту *заштите критичних инфраструктура*²⁶⁸.

265 Рецимо, *Implementation of the Action Plan to Combat Terrorism* Council of the EU, Brussels, 1 December 2005, 15704/05 from Counter-Terrorism Coordinator to European Council, 12 December 2005, обухвата анализу реализације Акционог плана, имплементације дефинисаних мера (око спречавања финансирања тероризма, размене информација, приступ базама, заштиту инфраструктуре, интернационалну димензију контратероризма), односно анализу правних инструмената, институционалних (EUROPOL, EUROJUST, SITCEN, Joint Investigation Teams) и нормативних. Такође и анализу имплементације инструмената УН.

266 *Implementation of the Action Plan to Combat Terrorism* Council of the EU, Brussels, 15704/05: „5. Међутим, још увек има много тога да се уради. Један број инструмената који су усвојени тек треба да се спроводе од стране свих држава чланица... Проток информација према ЕВРОПОЛ-у и ЕВРОЈАСТ-у, мада се побољшава, је и даље ограничен. Рокови за Комисију о заштити критичне инфраструктуре, и независан преглед напора у борби против терористичких финансија су се показали нереалним. Рад у овим областима треба да буде убрзан, као и прекогранична сарадња у области менаџмента последица“.

267 *Ibidem*: „35. Рад је био сконцентрисан, између осталог, на могућу подршку коју би војна имовина и способности могли да дају управљању последицама:

- Војна база података војних средстава и способности за заштиту цивилног становништва од терористичких напада се проширује да обухвати све природне и људским фактором узроковане кризе. У светлу овог повећаног обима, од држава чланица ће се тражити да преиспитају своје добровољне прилоге.

- Прелиминарне анализе о интероперабилности између војних и цивилних способности, укључујући и оне цивилне заштите, су започете“.

268 *Implementation of the Action Plan to Combat Terrorism*, 9809/1/05, Council of the European Union, Brussels, from: Presidency/Counter-Terrorism Coordinator to: Council/European Council, 10 June 2005: „5. Цивилна заштита и заштита критичне инфраструктуре ... На крају, наглашавамо потребу да се побољша сарадња између полиција/ безбедносних/ обавештајних служби и служби за ванредне ситуације, тако да анализе бивших претњи могу допринети развоју анализе каснијих ризика“. Приметимо, цитат показује у којој мери се придаје значај обавештајном и безбедносном сектору, њиховој сарадњи, и обавештајним информацијама у КТ стратегији ЕУ.

5. НЕКИ МОДЕЛИ АНАЛИЗЕ КТ ПОЛИТИКЕ У ОКВИРУ ЕУ

Студију европске безбедности „*New European Approaches to Counter Terrorism*”²⁶⁹ чини сет закључака и препорука за супротстављање тероризму намењених Европској комисији и европским владама. Анализиране су претње (одговоре на) европској безбедности – уз фокус на (релевантне) технологије, етичка и законска питања везана за технологије, идентификоване су и технолошке празнине које ограничавају њихову ефикасност, изазови у примени технолошких решења²⁷⁰. Националне КТ стратегије разматрају се преко „*four Ps: prevention, pursuit, protection and preparation*” (модела), од којих „*прва два настоје да смање претње и друге две да смање рањивост*”²⁷¹. Фокус у борби против тероризма је превенција (тиче се решавања узрока тероризма, настоји да обезбеди интеграцију заједница у друштво и решава међународне спорова који могу изазвати незадовољство), обухвата побољшање безбедности граница и транспорта, заштита подразумева утврђивање критичних компоненти националне инфраструктуре и обезбеђења нивоима одбране или ублажавање напада, што обезбеђује концептуални оквир активности надлежних органа, као и везе са конкретним мерама и технологијама. Модел „*четири ограде*” (*The four fence model*) у основи приказује модалитете заштите које се могу јасно дефинисати²⁷². Студија као *главне политичке препоруке дефинише* побољшање обавештајне компоненте, снажну политику јавне комуникације и снажно међународно партнерство. Овај скуп акција је одређен као *Четири плус три пакет* (*Four Plus Three Package*).

269 Munday, Peter et al., op. cit.

270 Иако је примарни циљ пројекта био разматрање проблема борбе против тероризма, наглашава се да су многи од третираних одговора релевантни за проблематику криминала, великих несрећа и природних катастрофа, те студија третира цивилне и безбедносне технике двоструке намене. У сегменту студије 2.4 разматра се ефикасност уређаја за скенирање, аспекти примене више модела детектора (рецимо, да осетљиви хемијски детектори често пате од унакрсне контаминације), даљински надзор коришћењем ЦЦТВ на јавним местима; да не постоји јасна дефиниција онога што чини сумњиво понашање.

271 Посебно у сегменту студије 2.2.2.

272 Прецизније: „2.4.1 Модел четири ограде ... Мада ниједна безбедоносна ‘ограда’ није потпуно сигурна, што је више ограда које постоје између терористе и његовог/њеног циља то ће више терориста бити обесхрабрен и веће су шансе за њихово хватање или заустављање. Повећан број ограда се може постићи на пример аеродромским стилом безбедности на бродовима, и, где је практично, возовима; провером особља и пртљага и на поласку и по доласку у луке/аеродроме/станице, где је практично; применом мера безбедности на више локација и дистрибутивних мрежа, нарочито оних које су део критичне националне инфраструктуре. Важна питања укључују: ‘ограде’ су обавештајна сазнања, контрола граница, генерални надзор и заштита мета”.

Перцепције степена опасности се врло разликује у оквиру ЕУ, што се рефлектује на варирање степена одговора на терористичку претњу. Студија констатује и да се *ефикасност европских одговора на терористичке претње дугорочно оцењује бројем и утицајем терористичких напада (колико људи је убијено и рањено, који је обим разарања, колика је економска штета), али да ови критеријуми не помажу у мерењу релативног успеха или неуспеха различитих сегмената политике – те је потребно је да се политика анализира кроз њене саставне делове. Студија предлаже оквир тј. скуп критеријума по којима влада може да процени ефикасност КТ мера*²⁷³:

- *Превенција (Prevention)*: коју је најтеже проценити јер обухвата шири инострани и домаћи политички приступ, с тим да се законодавство тестира по мери у којој политици даје снажне инструменте да делује узимајући у обзир етичка и друга ограничења, и при чему се мере требају тестирати не само у односу на ефикасност за борбу против тероризма већ и њихова ефикасност против других врста криминала;
- *За гоњење (Pursuit)* показатељи су једноставни: хапшења, елиминације терористичких ћелија, долажење до планова напада, индицирање других терориста, као и сазнања која омогућавају даље праћење;
- *Заштита (Protection)*: мере заштите критичних националних инфраструктура морају се предузимати уз знање да ће увек преостати простор за ризике и рањивости; различита су очекивања ефикасности од специфичних решења, тј. нека безбедносна решења је неопходно променити уколико и не обезбеђују стопостотну ефикасност; ефекат неких мера би једноставно могао да буде померање напада ка лакшим методама (метама) – те је задатак власти да подешава ефикасност мера заштите имајући у виду процене трошкова и ризика; мере заштите не треба узимати без јасне процене делотворности пошто је контратероризам само један фактор заштите критичних националних инфраструктура, односно, владе требају да обезбеде разумљив ниво заштите који одговара процени ризика: колико су мере одговарајуће у односу на сваки елемент критичних националних инфраструктура, да ли су неке излишне, да ли одговарају на симултане нападе на различите елементе инфраструктуре;
- *Приправност (Preparedness)* у основи обухвата се може мерити како у апсолутном смислу, тако и квалитативно кроз вежбе; обухвата све потенцијале и могућност да се буде еластичан и брзо се опорави од напада - јер одговори на веће инциденте, не само услед тероризма,

273 Сегмент студије 2.6 *Security assessment criteria*.

имају много заједничких елемената; основне способности реаговања се могу мерити једноставно (број ватрогасних и возила хитне помоћи), као и способношћу полиције да буде на располагању на датом месту у датом временском периоду (што се може ценити кроз вежбе, обухватајући и одлучивање под притиском); тестирање процедура управљања кризом, укључујући јасне одговорности појединаца, брзу комуникацију и анализу важних информација, способности на прави начин обученог кадра, са правом опремом, потом доступност болница са хируршким капацитетима; способност да се успоставе и одрже основне друштвене функције, укључујући критичне националне инфраструктуре; дефинисање кризног менаџмента без преклапања дужности и прво-одговорних; ниво обуке укљученог особља и њеног надзирања; елемент заштитне опреме у случају CBRN напада.

Препоруке студије су врло детаљне и тичу се ширих акција ЕУ, налажу развој свеобухватне стратегије и јачу оперативну и тактичку структуру. Главне теме обухватају развој јединственог стратешког планирања, развој контра-наратива, динамичан процес процене ризика, равнотежу између индивидуалних права и захтева за спровођење закона, флексибилност аранжмана и алокацију ресурса²⁷⁴. Конципирају се главне политичке препоруке државама чланицама ЕУ и препоручене политичке акције²⁷⁵.

274 *Принципијелне политичке препоруке су: успоставити јасну поделу одговорности између три области деловања ЕУ (стратешком, оперативном и тактичком); мере ускладити са Four P model – prevent, pursue, protect and prepare; промовисати чланицама Four Plus Three Package и Four Fence model, и пратити његово спровођење; поставити интегрисан Crisis Management Centre (СМС) у Бриселу који ће деловати као централна институција ЕУ за размене и координације информација.*

275 *Види сегмент 1.1.1. студије. Препоручене политичке акције између осталог обухватају: увести интероперабилну и сигурну комуникацију између националних и европских командних структура, укључујући и ону између виших креатора политике; фокусирати се на унутрашње заштитне мере уз (а) смањење штете метама високе вредности и (б) максимизирање нивоа осигурања за циљеве нижег нивоа ради обезбеђења шире основне заштите; промовисати координацију националних напора, са Комисијом која надгледа спровођење безбедносних стандарда на аеродромима и лукама; разматрати правне препреке размене информација између агенција чланица ЕУ по питањима као што су регистрација возила, детаљи отисака прста, балистички подаци и ДНК; обезбедити већу подршку приватном сектору у циљу повећања отпорности терористичком нападу и смањења времена за повратак у нормално функционисање; извршити притисак на чланице да одобре виши квалитет обавештајних података, тиме побољшају вредност процена у оквиру SitCen.*

Технологија, напомиње се, игра важну улогу у свим националним КТ напорима, при чему је студија утврдила да постоји широк спектар технологија које су на располагању, али да постоје проблеми у њиховој (не)адекватности²⁷⁶. Студијске препоруке за истраживања безбедности се деле на оне који ће помоћи физичкој безбедности људи и локација²⁷⁷ и безбедности *умрежених система података* – *Networked data systems*²⁷⁸, разматра се област истраживања из социјалне и политичке области²⁷⁹.

У студији се разматрају и питања кризног менаџмента: да ли постоји центар за управљање кризом и да ли је повезан са оним у другим земљама; колико пажљиво су мере управљања кризом планиране и увежбаване; да ли су организације укључене у управљање кризом интегрисане; да ли организације укључене у кризни менаџмент имају интегрисане, интероперабилне комуникације и добро дефинисане аранжмане за везу; да ли постоји дефинисан ланац командовања, јасна задужења и дефинисана одговорност; да ли постоји договор/одредба око финансирања у хитним случајевима; да ли постоје дефинисане процедуре за поступање у нападима, укључујући средства за позивање јединица за оружани одговор; да ли су локација оружаних јединица, њихова спремност, и време потребно да

276 Као технологије које би, унапређене, знатно учврстиле безбедносне мере, у студији се, између осталог, наводе: скенери и друге методе за откривање оружја или опасних супстанци (што побољшава безбедност на аеродромима, и других путника); „*Smart containers*“ (истиче се неадекватност постојећих технологија за скенирање великих објеката); технологије за надзор области и заштиту граница; технологије за личну идентификацију, укључујући биометријске; технологије за брзо откривање и идентификацију хемијских, биолошких и радиолошких супстанци. [...].

277 Сегмент студије 1.2.1 илуструје *комплексност и детаљност ЕУ студија*, у њему се дотиче: проблем експлоатације даљинског видео надзора за откривање сумњивих објеката и понашања; откривање објеката испод одеће, повећање резолуције слике, методе откривања оружја или експлозива у опсегу од неколико метара, употреба беспилотних платформи за надзор границе, локација и догађаја; побољшање перформанси детектора хемијских биолошких и радиолошких супстанци повећане поузданости, осетљивости, брзине детекције и идентификације, као и смањења лажних позитивних резултата; методе превенције смртоносних напада усидрених пловила, као што су коришћење посебне мреже за мале чамце; брзе и поуздане методе за лоцирање мина у лукама; методе смањења рањивости приземљених (или у приземљењу) цивилног авиона. На страни 25 студије даје се табела 2.1 *Physical security solutions*, са напоменом да се технологије дате у њој баве откривањем терористичких активности, а да владе требају да размотре која су правила ангажовања одговарајућа, при чему је *циљ да процедуре буду такве да уравнотежују политичка, правна и етичка питања са смањењем ризика да се не делује довољно брзо против терориста*.

278 Сегмент 1.2.2 студије. Разматрају се проблеми откривања електронских упада и њихових последица, посебно намерних и злонамерних упада; питања људских и процедуралних слабости; да ли постоје резервни системи, питање доступности критичних система у случају инцидента; осигурања ефикасности и поузданости система.

279 Сегмент студије 1.2.3. Истиче се потреба одређених истраживања, као: анализе фактора који доприносе радикализацији и регрутовању људи који су починили терористичке акте у Европи [...].

дођу до места инцидента усклађени са трошковима; да ли су установљена правила ангажовања када се сумња на непосредни терористички напад – постоји ли проблем правног и етичког баланса у случају ризика да се не делује довољно брзо; да ли је обука за одговарајуће особље адекватна и да ли су одржани добри стандарди; који кораци ће бити предузети да се људи евакуишу на сигурнија места, и које су процедуре којима се оцењују потенцијална подручја на које људи могу да буду евакуисани²⁸⁰.

[...]

Студија (извештај) сачињена у оквиру пројекта финансираног од стране Европске комисије *„Mapping Counterterrorism: A categorization of policies and the promise of empirically-based systematic comparisons“*²⁸¹ у својој анализи КТ политика више држава ЕУ *полази од анализе разлика и сличности политика са нагласком на базне приоритете (Prevent, Protect, Pursue and Respond)*. Истиче се предност оваквог методолошког приступа – омогућавање јасног идентификовања празнина државних КТ политика, јер су базни приоритети аналитички корисни у смислу да као јасно одређене категорије.

Категоризација мера је вршена на основу онога на шта је мера усмерена и шта има за циљ утицаја, док је основно питање приликом постављања подкатегорија: шта се мером директно мења. Од методолошког значаја је напомена да се политичке мере толико разликују у погледу обима, трошкова и особља које је укључено да се мора бити опрезан како се све не би третирали као једнаке јединице, те се њихова квантификација врши на основу ресурса које захтевају. *Дефинишу се и основни критеријуми за укључивање КТ мера у довољно широк аналитички, истраживачки оквир који истражује КТ политике*²⁸², *а мере буду у стању да дају информације у вези са функцијом у оквиру различитих подручја политике и омогуће поређења између земаља ЕУ.* Тачније, укључена мера мора бити:

280 Сегмент студије 2.6.3 Crisis management.

281 Mapping Counterterrorism: A categorization of policies and the promise of empirically-based systematic comparisons, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Deliverable 11, Work package 6, 17. June 2008.

282 Уз напомену аутора да извештај даје конкретне методолошке алатке, али да је оквир није савршен, указује се (сегмент 2.3) на разлоге ограничења оквира: „Прво ограничење произилази из нашег избора да користимо само лако доступна докумената влада... Прво, неке мере могу бити означене тајним, што није проблем који се лако може решити коришћењем других извора. Друго, владе ће можда желети да убеди јавност да озбиљно схватају борбу против тероризма, што може довести до тога да тумаче политику у борби против тероризма веома широко. Оне могу укључити и мере које нису уистину предузете у борби против тероризма када информишу јавност. Треће, теоријски је могуће да су земље предузеле неке мере из нашег оквира, али их не сматрају делом своје контратерористичке политике“. Или назнака (стр. 14) да би мерење на основу егзактнијих података, као што је буџет, било боље [...].

- недељива (*Indivisible*): чиме се покушава избећи да мера у основи садржи друге мере, да би указала на нагласак државе на одређено подручје политике;
- недвосмислена (*Unequivocal*): јер мора да одговори на строго формулисано питање са „да“ или „не“, док је за нејасно формулисане мере које изражавају степен (често формулисане у форми као што је „побољшати способности да...“ и „побољшати координацију између...“) потребно укључити конкретну меру (чињеницу) као показатељ;
- упоредива (*Comparable*): мере су формулисане на начин да омогуће упоредивост између земаља, стога мера треба да не подразумева посебну организациону структуру које су често јединствене за сваку земљу, што омета унакрсно упоређивање²⁸³;
- само мере које имају јасну везу са тероризмом укључују су у процену (*Focused on terrorism*), мада је то тешко реализовати у ланцу *Prevent and Respond*;
- могућ ниво детаља (*feasible level of detail*), при чему је: потребно имати у виду да су неке мере (нпр: „повећање количина лепљивих завоја у болницама за 10 одсто“) конкретно формулисане да је неразумно очекивати да друга земља предузме идентичне мере (може се радити о специфичностима које је немогуће/непотребно поредити, јер зависе од објективних варијабли на које није могуће утицати); или је мера толико генерално формулисана (нпр: „повећање способности за одговоре на последице терористичких напада“) да упоређивање не даје никакве резултате; потребно је пронаћи средину између екстрема.

У студију је извршена категоризација КТ политика унутар ЕУ, заснована на разликама између четири ланца одговора:

- *The maximalist approach*: Чешка Република, Данска, Велика Британија и Немачка исказују релативно висок резултат за сва четири стратегијска ланца, односно, имају покривене све аспекте контратероризма. При том су Велика Британија и Данска ближе ‘human agent’ приступу, док Немачка изгледа да има најбалансирану политику, јер поклања пажњу свим стратешким правцима деловања;

283 На пример, „ширење обавештајних и безбедносних служби“ је мера која може да се односи само на Холандију јер је то једна од ретких земаља у којој нису одвојене безбедносне и обавештајне службе, односно, спојене су две улоге у једну организацију.

- *The human agent approach*: образац у којем су релативно најзначајније мере одређене преко *Prevent* и *Pursue* стратешких задатака, а који је регистрован у Италија и Холандији (у одређеној мери свеобухватнији, израженији по сва четири ланца), а који: „узима тероризам као активност предузету од стране људских бића, радије него као могућ узрок штетних и ванредних ситуација. Нагласак је у холандској и италијанској политици стављен на мере које подразумевају директан контакт са људима, без обзира да ли са терористима и могућим терористичким регрутима. Можда изнанађујуће, не постоји земља која узима супротан приступ и третира тероризам као претњу физичкој безбедности и тако ослања на проактивне мере и механизме одговора на кризу... само мењајући начин деловања људских бића могу бити избегнути терористички напади и следећу ванредне ситуације“;
- *The confrontational approach*, образац агресивног деловања који перципира тероризам као непријатеља кога треба уништити: „Француска и Португалија изгледа такође примарно сматрају тероризам људском активношћу али кроз један ужи приступ него Италија и Холандија. Њихова политика се базира на мерама ‘гоњења’. Заједничко овим мерама је да све директно погађају терористе или њихову својину... ослањање на мере ‘гоњења’ иде под руку са готово потпуним занемаривањем осталих аспеката противтероризма“;
- *The antagonistic approach*, карактеристичан за земље које имају изражене мере по свим стратешким правцима осим у области превенције („где државе покушавају да задрже лојалност грађана или убеђујући их у вредност демократије и владине најбоље намере, или поправљајући друштвене и материјалне животне прилике“), конкретно за Пољску и Шпанију: „Релативно занемаривање мера ‘превенције’ компензовано је кроз веома јако ослањање на мере другачије врсте, што сугерише постојање једне логике: тероризам је пре свега претња и мора бити тако и третирана. Друга могућност је да су Пољска и Шпанија једноставно невољне да инвестирају у превентивне мере због нејасноћа око извора терористичке опасности. Занемаривање мера ‘превенције’ је само релативно, јер су Пољска и Шпанија покриле ‘превенцију’ боље него Португалија, Француска и Шведска, али ово пак не негира постојање овакве логике политичких приоритета ове две земље“.

Поред четири наведена типа, Шведска је издвојена као земља за коју се тешко може рећи да има контратерористичку политику (уколико то није тип).

Закључује се: сегмент *Prevent* се међу земљама обухваћеним истраживањем широко разликује, предњаче Велика Британија и Холандија²⁸⁴; сегмент *Protect* је најсвеобухватније покривен у Немачкој, посебно у Пољској, док је у Шпанији изражена заштита (поморског) саобраћаја; у сегменту *Respond* су Чешка, Немачка, а нарочито Пољска и Шпанија, веома активне, док заостају Француска, Португалија, Италија и Шведска; у сегменту *Pursue* све земље, са изузетком Шведске, имају високе оцене и покривају све подкатеорије, док је Шпанија мало испред осталих земаља у овом оквиру (има дефинисане процеснокривичне процедуре и специјална овлашћења над грађанима)²⁸⁵.

[...] Експлицитан предмет студије „*Conflict and coherence: The relation between the EU's counterterrorism efforts and other policies*”²⁸⁶ је утицај, међузависности и усклађеност КТ стратегије ЕУ са политикама у другим областима. Студија усваја *свеобухватнији приступ*²⁸⁷ како би се испитали начини на које КТ политике као целина дотиче друге кључне политике (подједнако, и ове контратерористичку политику), а што помаже креаторима политике да постану свесни недоследности, да одреде приоритете, уоче ненамерне последице својих одлука које се могу јавити, као и да уоче како се инструменти различитих политика међусобно подржавају. Студија испитује кохерентност и (не)усклађеност *European Union Counter-Terrorism Strategy* и *EU Action Plan on Combating Terrorism* (прописа и других службених докумената институција ЕУ) са једне стране, и различитих политика ЕУ на другим пољима са друге стране. Испитујући принципе који леже у основи циљева различитих области политика студија региструје усклађеност са принципа КТ стратегије – преко истраживања процеса идентификују се тачке кохерентности

284 Нешто тачније: „Иако Шпанија и Немачка немају посебно висок резултат у аспекту превенције, треба имати у виду да оне имају јак фокус на једној од поткатеорија превенције. Шпанији је веома рада да спречи појаву тероризма убеђујући циљну групу око својих сопствених позиција, док Немачка улаже много напора у побољшање материјалних и социјалних услова живота који могу довести до радикализације и тероризма”.

285 Такође: „‘Кажњиво терористичко понашање’ и субкатеорије ‘посебне државне моћи над цивилима’ и горе поменута поља промовисана од стране ЕУ изгледају као минималан противтерористички програм за државе чланице ЕУ, јер су ово једина поља у којој су готово све земље активне. Вредно је помена да, у просеку, земље достижу скоро 60% поена за мере ‘гоњења’, у поређењу са 40% за три остале врсте мера. Такође, сада имамо разумевање где су ‘рупе’ у садашњој политици, нпр. које државе заостају за другим. Португалија, Француска и Шведска чини се не виде довољно разлога да усвоје шири приступ борби против тероризма”.

286 Conflict and coherence: The relation between the EU's counterterrorism efforts and other policies, *Transnational terrorism, Security & the Rule of Law*, Deliverable 12a, Work package 6, 12 November 2008, Интернет.

287 *Ibidem*, стр. 2-5.

и сукоба. Наведене области политике садрже политику сва три стуба ЕУ које су у студији идентификоване преко званичних докумената ЕУ и релевантних сајтова, а како би се идентификовали циљеви политике по областима, односно циљеви политике који јачају или штете КТ стратегији, а да би се извели политички приоритети у вези контратероризма који се анализирају преко кластера²⁸⁸. Полазећи од става да је контратероризам вишедимензионална политика која треба да обухвати широк спектар политичких инструмената, указује се да је то евидентно у *European Union Counter-Terrorism Strategy* (2005) и *Countering International Terrorism: the United Kingdom's Strategy* (2006), стратегијама које показују колико широко контратероризам може бити схваћен: пошто су мере у распону од контроле граница, третмана етничких мањина до кризног менаџмента и преображаја у области одбране. Назначава се да има мало истраживања начина на који контратероризам може утицати на друге политичке приоритете, те да се контратероризам, као и већина других политика, често испитује одвојено од других политика, или се имплицитно третира као да има приоритет над свим другим политикама.

Кључни закључци су изложени табеларно: [...] ²⁸⁹

Потврђује се да је питање преклапања борбе против тероризма и осталих политика релевантно и да су у случају ЕУ преклапања значајна (како позитивна, тако и негативна), што води ка три основна закључка:

1. контратероризам, нарочито у стратегијском ланцу *Protect* и *Pursue* покреће развој инструмената ЕУ против организованог криминала²⁹⁰;
2. контратерористички напори ЕУ у *Prevent* стратегијском ланцу користе опште перцепције безбедности, односно, становиште које је широко распрострањено у ЕУ безбедносном дискурсу да су политичка нестабилност, конфликт и насиље резултат економских и социјалних

288 Анализирани су следећи кластери: *Tackling root causes, Security through technology, Border security, Information and investigation, Denying access to resources, Disaster response, The burden of monitoring, Privacy, Supporting unpopular regimes, Economic protectionism*.

289 Табела је преузета из наведене студије (р. 6: *Figure 1: Coherence and conflict per strand*), с тим да се незнатно разликује у техничким детаљима. Да назовемо: „*Prevent* ланац садржи напоре да се супротстави радикализацији, *Protect* се односи на ојачавање мета и контролу граница, *Pursue* на разбијање и правно гоњење терориста и њихових мрежа и *Respond* на управљање кризом (European Council, 2005a: р. 3)“. Уочава се да приватност (*Privacy*) покрива *Protect* и *Persue* стратешки ланац; да се области безбедност кроз технологију (*Security through technology*) и заштита граница (*Border protection*) делимично преклапају; да се област заштите граница нешто већим делом преклапа са информације и истрага (*Information and investigation*).

290 Тачније, *European Arrest Warrant, Joint Investigation Teams, Europol* и *Eurojust* су инструменти КТ стратегије који се могу применити и за супротстављање организованом криминалу, за унапређење безбедности на спољним границама, и размену релевантних информација.

неправди. Претпостављени узроци тероризма (сиромаштво, лоше управљање, недостатак друштвеног и економског развоја) рефлектује се у политици ЕУ, у *European Union Counter-Terrorism Strategy*, уз политичке иницијативе да се подстакне социјални и економски развој и добро управљање;

3. сукоби интереса расту, у ЕУ се региструју интересни сукоби који ремете равнотежу:

- програми означени као *Tackling root causes* не могу кореспондирати са другим интересима, нарочито у спољној политици, тј. односима европских држава са трећим земљама, посебно оним мање демократским, односно, не могу увек слати исту поруку преко програма друштвеног и економског развоја. И даље: „То показује да избори у том смислу имају последице које су релевантне за амбицију ЕУ да се супротстави радикализацији кроз промовисање добре управе, и економски раст. Слично томе, помоћ режимима који су изгубили легитимитет и подршку становништва има потенцијал да распали презир према Западу (Coolsaet, 2005: 19). Важно је да је ЕУ, посебно с обзиром на репутацију Запада за употребом двоструких стандарда, обазрива да не оспорава програме за промовисање доброг управљања са подршком за државе које се сматрају корумпираним и неефикасним сопственом становништву”²⁹¹;
- *легитимитет* је кључан за успешну КТ политику, тако да је предуслов за успех борбе против тероризма да ЕУ недвосмислено шаље праву поруку, *поштује људска права*, посебно она у вези *приватности*.

291 *Ibidem*, 3.9 *Supporting unpopular regimes*: „У арапском свету, Запад се често доживљава као империјалистичка сила која експлоатише арапске државе за своје интересе. Тврдње Запада о вредности демократије и људских права су виђени од стране многих као украс. Сходно томе, људи могу да се окрену од арапских земаља које сарађују са Западом јер сматрају су арапске владе жртвују интересе своје земље (Coolsaet 2005: стр. 19). На пример, нова генерација јеменских џихадиста презире јеменску владу због сарадње са САД у рату против тероризма (Johnson, 2007: 1-2). На сличан начин, САД и ЕУ су још више удаљили базу Хамаса одбијајући сарадњу са владом Хамаса и, у случају САД, ојачавајући тако безбедносне снаге палестинских власти (Moran, 2008). Још један истакнути случај радикализације подстакнут од стране западне подршке непопуларним режимима је Пакистан (ICG, 2008: стр 1). [...]”.

Ibidem, 3.10 *Economic protectionism*: „Колико год ЕУ покушава да стимулише економски раст у земљама које примају програме економске помоћи... постоје неке политичке мере које могу да ометају економски раст истих тих земаља. Треба напоменути да протекционистичке мере ЕУ, пошто спречавају приступ конкуренције унутрашњем тржишту, могу да се посматрају као противне покушајима да се елиминишу корени узроци тероризма. Царинске и нецаринске баријере за производе који долазе ван ЕУ и субвенције за пољопривредне производе гајене у ЕУ су примери мера које би, хипотетички речено, могле да се покажу као структурна кочница за економски развој неких земаља изван ЕУ које требају тржишта [...]”.

Мониторинг друштвених активности (прописи о финансијским трансакцијама, извоз предмета двоструке намене) је тачка где су контратероризам и друге политике у сукобу, јер безбедност мора уважавати слободу људи, роба и капитала²⁹²;

- многи контратерористички инструменти, посебно у *Protect, Prevent* и *Respond* ланцу могу се користити против других претњи, које предходе контратероризму – те треба дефинисати *'dual use'* мере. Тако размена информација о прекограничном саобраћају подразумева преклапања са кластером обавештајне сарадње. Како поменута два приоритета претпостављају управљање системима података закључује се да је развој технологије предуслов – те постоји преклапање безбедносног и кластера технологије²⁹³.

6. МОДЕЛ АНАЛИЗЕ КОНЦЕПТА КОНТРАТЕРОРИЗМА²⁹⁴

Ослањајући се на теоријске и аналитичке концепте, мере усмерене на праћењу трендова тероризма, имплементацију инструмената, реконципирање и оцену КТ стратегије и политике у оквиру ЕУ, тј. мере органа ЕУ усмерене на праћење развоја, резултата и ефикасности спровођења дефинисане стратегије и политике у борби против тероризма, односно, ослањајући се на истраживање нормативног основа, институционалних механизма и политичких детерминанти КТ концепта ЕУ, Pavličević (Павлићевић, 2012) је предложио истраживачки модел анализе и вредновања концепата контратероризма. Уз назнаку да модел не може бити универзално применљив – пошто не постоји јединствен, једино исправан и аналитички оптималан, тако ни јединствено ефикасан организациони модел – односно модел чије су поставке усклађене са историјским традицијама, политичком културом, правним системом, специфичним безбедносним изазовима и геополитичким положајем свих политичких ентитета. Ерго, модел анализе концепата борбе против тероризма обухвата истраживање следећих елемената:

292 У сегменту студије 3.7 *The burden of monitoring* констатује се да овај кластер исказује инхерентну колизију између слободе кретања људи, роба и капитала, с једне стране, и строгог праћења друштвених делатности ради откривања припрема терористичких напада, са друге стране. И даље: „[...]циљ би требало да буде да се одлучи који ниво несигурности и мешања у друштвене активности, на пример трговине, су прихватљиви“.

293 Види ближе сегмент студије 3.3 *Border security*.

294 Текст који следи је преводени извод из научног чланка: Pavličević, P. (2020). Risk of terrorism and analysis of counterterrorism concepts: a viewpoint from Serbia. *Romanian Intelligence Studies Review*, 23/2020, 6-31.

1. Карактеристике и обим присутности проблема тероризма у политичком и јавном дискурсу, специфично: којег је интензитета и садржаја перцепција угрожености од тероризма, које су њене кључне ознаке; начин дефинисања актуелних и потенцијалних ризика и претњи од тероризма у јавном сектору; усаглашеност официјелног и медијског дискурса о (контра)тероризму; утврђивање преовлађујуће перспективе (војне, безбедносне, политичке, правне); начин на који се разрешава проблем пројективности безбедносних изазова, ризика и претњи; који је степен уважавања структуралних фактора од утицаја на трендове тероризма, и на који се начин они прате, истражују и разматрају;
2. развијеност правног (нормативног и институционалног) оквира, односно:
 - А) утврђивање правних докумената који регулишу област борбе против тероризма као и обавезујућих правних решења у повезаним областима, при чему је потребно:
 - анализирати нормативни појам тероризма, као и кривично-процесне аспекте у предметима (контра)тероризма;
 - истражити да ли су у КТ нормативном оквиру јасно дефинисани стратешки правци деловања, тј. да ли су јасно дефинисани постулати, сврхе, функције и стратешки циљеви деловања – и да ли су остварљиви (да их је могуће конкретизовати у акционим и оперативним документима);
 - истражити да ли концепт обухвата конципирање (политичке) стратегије, нормативног и институционалног оквира борбе против специфичних и/или значајних модалитета терористичких активности: самоубилачког тероризма, тероризма усамљених вукова, или злоупотребе интернета у терористичке сврхе;
 - Б) истражити да ли КТ политика настоји да се успостави адекватна и ефикасна институционална структура, што обухвата утврђивање и истраживање више варијабли, односно:
 - анализу институционалне структуре, као и разлога промена (унутар) КТ институционалних оквира ентитета, што подразумева а) утврђивање (кључних) институција које су за поменути безбедносни сегмент директно задужене у институционалној структури, и б) истраживање функционалности институција чији делокруг рада између осталих задужења обухвата и борбу против тероризма (њихове надлежности, одлуке, обим и степен реализације КТ мера);

- истражити да ли су јасно дефинисане функције и овлашћења органа и институција. Циљ је да се, са аспекта њихове функције, назначи њихово место у борби против тероризма, што обухвата и разматрање њихове структуре, састава, задатака, надлежности, процедура одлучивања и начина функционисања и рада;
- истражити начин на који се успостављају односи институционалних актера укључених у КТ активности, као и принципе и облике координације у њиховом раду, могућности и степен остварене кооперације и комуникације унутар КТ система;
- откривање дисфункционалности, правних (и оперативних) празнина, неусклађености, елемената неодређености (да ли се региструје изостанак прецизног дефинисања обавеза и одговорности у односима појединих институција чији је долокруг рада борба против тероризма), процедуралних недоследности и недоречености. Потребно је утврдити да ли институционална КТ архитектура узрокује (у неким тачкама) преплитање надлежности и задатака (узроковане комплексношћу нормативног оквира њиховог деловања), циљева рада и одговорности институција, да ли сложен процес реализације одлука узрокује некохерентно и неефикасно управљање активностима и иницијативама, неадекватну координацију, или тешкоће у размени информација;
- истражити степен и начин на који се остварује координација са институцијама којима КТ није превасходни долокруг рада;
- имајући у виду разнолик карактер институција и организација укључених у КТ активности, истражити не само да ли су адекватно дефинисани њихови односи и одговорности, већ и да ли КТ институције могу, редовним процедурама и јасно дефинисаним институционалним каналима, утицати на активности институција чији долокруг рада није у првом реду контртероризам – да ли постоји јасан законски и подзаконски основ за њихово деловање, и регулисани односи субординације. Посебно истражити које институције најчешће и услед којих разлога узрокују (могу узроковати) некоординирано и неефикасно КТ деловање, и у којим случајевима институције ван уже КТ структуре могу неадекватно применити устаљене процедуре, нарочито у ванредним условима и ситуацијама;

- истражити степен организационе сложености КТ институционалне структуре: проверити упозорења теорије да мноштво актера не значи и ефикасност, и да је огромну институционалну машинерију тешко рационализовати уколико адекватно манипулише законима очувања бирократске моћи (константно настојећи да оправда целисходност свог постојања, прошири надлежности и моћ). Организациона сложеност као истраживачки проблем КТ концепта покрива анализу функционалне неопходности да надлежност појединих тела, са становишта потребе система, обухвати и борбу против тероризма – укључујући анализу степена институционализованости њихових улога и њихову диференцираност;
- истражити да ли су успостављени механизми, институције и процедуре чија је функција (ефикасна) контрола и надзор КТ деловања, и провера усклађености деловања са нормативним оквирима, дефинисаном политичком стратегијом и оперативним задацима, укључујући поштовање грађанских права и слобода.

Проблемски задаци су такође:

1. Истражити у којој мери се надограђује и усавршава мрежа правних инструмената усмерених на решавање проблема тероризма, односно у којој мери је то развојан и динамичан модел који исказује способност иновације, проширивања, спремности оних који га реализују да искористе могућности провере постулата на којима се заснива. Укључујући и питање да ли је то модел који тежи да се употпуни у складу са датим околностима и ограничењима;
2. Истражити да ли је успостављена кохерентност КТ модела по хоризонталном нивоу (између различитих области политике, у имплементацији дефинисане КТ стратегије, укључујући и питање да ли евентално постоје разлике у имплементацији КТ мера од стране различитих органа, по одређеним проблемским оквирима) и институционалном нивоу (као и вертикалном нивоу, у случају ЕУ). Потребно је дакле истражити да ли је у датом КТ приступу доведен до краја принцип интеграције, усклађености делова у КТ механизму;
3. Истражити да ли се у оквиру система институција чија је надлежност контратероризам (или оних којима је то једна од надлежности) деловањем институција постиже и настоји успоставити конзистентност мера (по областима, посебно мера унутрашње и спољне политике). Претходно поменуто обухвата утврђивање нормативних и институционалних механизма којима се уочавају и решавају проблеми

који настају у усклађивању активности као одговор на терористичку претњу, или који проистичу из недостатка или недовољне имплементације нормативног оквира. Наиме, потребно је истражити да ли КТ модел поштује потребу координације КТ политика у смислу увезаног решавања проблема и ширине области деловања, да ли се постиже усклађеност дефинисаних политичких циљева;

4. Истражити да ли концепција борбе против тероризма има, на политичком нивоу, за основу сагласност око основних, а чврсто постулираних циљева – да ли КТ концепција (њени инструменти) узрокује конфликте. Сарадња у области безбедности одражава степен усаглашености и прихваћености политичких пројеката (степен досезања политичког консензуса), што је први основ усаглашености правних и оперативних механизма са политичким принципима и вредностима на којима се КТ концепт заснива. Стога је потребно истражити да ли се поштује функционални императив одржавања нормативних образаца (стабилност вредносних образаца) а тиме потребна мотивација;
5. Истражити да ли се у имплементацији нормативних постулата КТ стратегије и политике тежи поштовању принципа владавине права и легитимности, односно, да ли КТ мерама недостаје легитимитет, да ли пате од двосмислености и да ли их карактерише неодређеност;
6. Истражити да ли је КТ политика, карактер задатака (на стратешком, оперативном и тактичком нивоу) и њихова операционализација изведена из теоријских претпоставки о феномену тероризма (из више теоријских перспектива). С тим у вези, да ли је КТ концепт постављен на такав начин – и даље се развија на основу сазнања о узроцима проблема – тако да је интенција КТ стратегије не само да разрешава и сузбија узроке који продукују тероризам, већ и да на њих активно утиче. Такође, потребно је нагласити, да ли КТ концепт утиче на окружење како би био проактиван;
7. Полазећи од ванредног значаја обавештајне компоненте утврдити на који начин КТ концепт дефинише место и улогу служби безбедности и обавештајних агенција, и обавештајну сарадњу: да ли у оквиру овог система постоји тачно дефинисан делокруг рада служби (утврдити евентуална преклапања надлежности, или потребу за њима), да ли се остварује координација противтерористичких активности и мера (постоји ли централно координационо тело, или тело које се бави обрадом, анализом, чувањем и дистрибуцијом података,

расположивих сазнања или информација тактичког и/или стратешког карактера), да ли су дефинисани јасни канали, као и принципи и правила међу-агенцијског информисања и сарадње, процедуре поступања у кризним ситуацијама (нормативни оквири одговорности и командовања, почевши од врха извршне власти);

8. Истражити да ли је КТ модел дизајниран тако да ефикасно реагују на последице терористичких активности, са циљем да их ублажи – и у којој мери то зависи од планских активности (адекватно дефинисаних задатака, изграђених структуралних претпоставки), реализације оперативних мера и/или адекватне политичке реакције. Укључујући и питање да ли имплементација КТ мера обухвата и упошљавање војних капацитета у *consequence management*;
9. Утврдити да ли КТ концепт подвлачи потребу успостављања екстерних релација, сарадње са партнерима (државама, међу-државним асоцијацијама, војним савезима, међународним организацијама и институцијама) у борби против тероризма, да ли су дефинисани стратешки партнери – степен остварене сарадње – њени основи и оквири;
10. Истражити који су (не само финансијски) ресурси институција стављени у функцију борбе против тероризма, њихов обим и карактеристике (предности, недостаци), ко одређује обим, стандарде, начин коришћења ресурса;
11. Истражити да ли КТ систем настоји да искористи доступне ресурсе у сродним областима, посебно да ли користи механизме и инструменте који се користе у сузбијању организованог криминала и у кризном менаџменту;
12. Истражити да ли концепт захтева изградњу система који има за циљ да оствари повезаност система података (не само обавештајних), њихову размену, правовремено и адекватно коришћење, уз пуну оперативност, и сарадњу органа;
13. Истражити да ли је концепт тако осмишљен да пружи основе да се константно може употпунити законска основа КТ деловања (процедуре доношења одлука као и документи који одређују мере и инструменте), и иста ускладити са актуелним процесима;
14. Истражити да ли концепт уважава утицај инпута, измењених околности, нових фактора од значаја за политичко одлучивање и деловање у области контратероризма, као и

15. Истражити да ли је концепт тако постављен да континуирано даје могућност да се искористе резултати и предложене основе за одлучивање дате у експертизама и извештајима надлежних институција и органа, при чему је од посебног значаја:

- да ли извештаји обухватају периодичну, роковима дефинисану анализу развоја и имплементације КТ мера и нормативних и институционалних инструмената (укључујући и анализу имплементације инструмената УН), проверу начина деловања. Претходно поменуто захтева јасне критеријуме вредновања имплементације мера КТ стратегије, обухватајући довољно прецизне, конкретне показатеље који су основа за објективну, тачну евалуацију;
- да ли су анализе и извештаји довољно обухватни и проблемски комплексни, односно, да ли обухватају: анализу стања, процеса, постигнутих резултата у борби против тероризма (као *TE-SAT: UE terrorism situation and trend report*), препоруке и основе за планирање мера;
- да ли разматрање елемената потребних за политичко одлучивање подразумева ангажман научно-истраживачких институција (укључујући *think tanks*) у КТ програмима – посебно за анализу теоријских и доктринарних поставки – и у којој мери се њихови налази и препоруке уважавају. Усмереност на питања од значаја за праксу контратероризма подразумева осмишљен проблемски обухват у којем компаративни приступ треба бити изражен, а у истраживачким пројектима:
 - а) унапређују критеријуми анализе конкретних проблема КТ модела – (константно) прати развој различитих проблема (контра)тероризма;
 - б) теоријски приступ компатибилан концепту контратероризма који се истражује;
 - в) истражује међузависност правних, политичких и оперативних мера (да ли је предоминантно корићење постојећих инструмената или се такође настоје продубити и изградити конкретни и валидни аналитички инструменти и критеријуми анализе легитимности и правне заснованости КТ мера – имајући у виду постулате владавине права, заштиту слобода и права грађана – као и аналитички инструменти за међународно-политичке аспекте КТ политике), усклађеност мера (по обиму и квалитету), утицај и усклађеност КТ стратегије са политикама

- у другим областима, као и модуси превазилажења и успешност превазилажења недостатака (мера) и празнина у правном оквиру;
- г) критички разматра коришћење технике;
 - д) адекватна пажња поклања анализи заштите критичних инфраструктура;
 - е) константно развијају епистемолошки оквири анализе терористичког феномена, анализирају трендови у феномену тероризма, примењује се метода анализе ризика.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327.88::323.28(078.5)(0.034.2)
351.861(078.5)(0.034.2)

ПАВЛИЋЕВИЋ, Предраг, 1962-

Контратероризам [Електронски извор] : практикум из предмета Стратегије противрадикализације и контратероризма / Предраг Павлићевић. - 1. изд. - Београд : Универзитет Сингидунум, 2025 (Београд : Универзитет Сингидунум). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловног екрана. - Тираж 10

ISBN 978-86-7912-837-9

а) Тероризам -- Сузбијање б) Безбедносни систем

COBISS.SR-ID 165085449

© 2025.

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovан u bilo kom vidu i putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

Предраг Павлићевић

КОНТРАТЕРОРИЗАМ

ПРАКТИКУМ ИЗ ПРЕДМЕТА СТРАТЕГИЈЕ ПРОТИВРАДИКАЛИЗАЦИЈЕ И
КОНТРАТЕРОРИЗМА

Практикум је почетни алат, основ за студије тематике контратероризма дефинисане у оквиру силабуса предмета Стратегије противрадикализације и контратероризма, на мастер академским студијама Универзитета Сингидунум.

Тематске области у Практикуму систематизоване су у пет поглавља, изабране у према критеријуму значаја, актуелности, и на основу оцене да исте нису детаљније обрађене у домаћим научним монографијама. Практикум, наиме, садржи изводе из селектираних научних радова аутора овог Практикума који најдиректније обрађују тематске – наставне јединице. Текстом је притом обрађен изузетно велики број научних извора који се тичу предметне области контратероризма, директно је или индиректно на њих скренута пажња. Уз то су придодати спискови селектираних извора за поједине наставне теме, или истраживачке проблеме.

Практикум продубљује поједине теоријске оквире тематике тероризма и контра-тероризма са којима су студенти упознати на основним студијама, упознаје студенте са све уочљивијим и значајнијим проблемом феномена тероризма усамљених починиоца, научним основама анализе ризика од тероризма, научним и стручним (практичним) алатима процене ризика радикализације, стратегијама и мерама дерадикализације у затворима, и на крају, неким модалитетима евалуације контратерористичких стратегија и мера. Обрађене су кључне тематске јединице које нису обухваћене основном литературом одређеном силабусом предмета.

Ерго, аутор оцењује да Практикум обухвата, третира или бар тангира изузетно велики број предметних и проблемских целина, и димензија контратероризма.

Са друге стране, ради поштовања принципа академске честитости, аутор напомиње, поједине наставне јединице су захваћене (обрађене) са различитим (до ниским) нивоом детаљности (теоријски модели тумачења феномена тероризма; геополитичка перспектива и дискурс о тероризму; улога обавештајног сектора у контра-тероризму; рацио тероризма), али су и оне захваћене текстом Практикума у оквиру различитих предметних и проблемских перспектива. Аутор је притом оценио да би нешта ближа а опет сажета обрада појединих тема недозвољиво спустила ниво њихове научне обраде, а да би, са друге стране, детаљно разматрање знатно превазишло оквире и функцију овог Практикума. Уз то, развој науке ће увек претећи сваки Практикум.